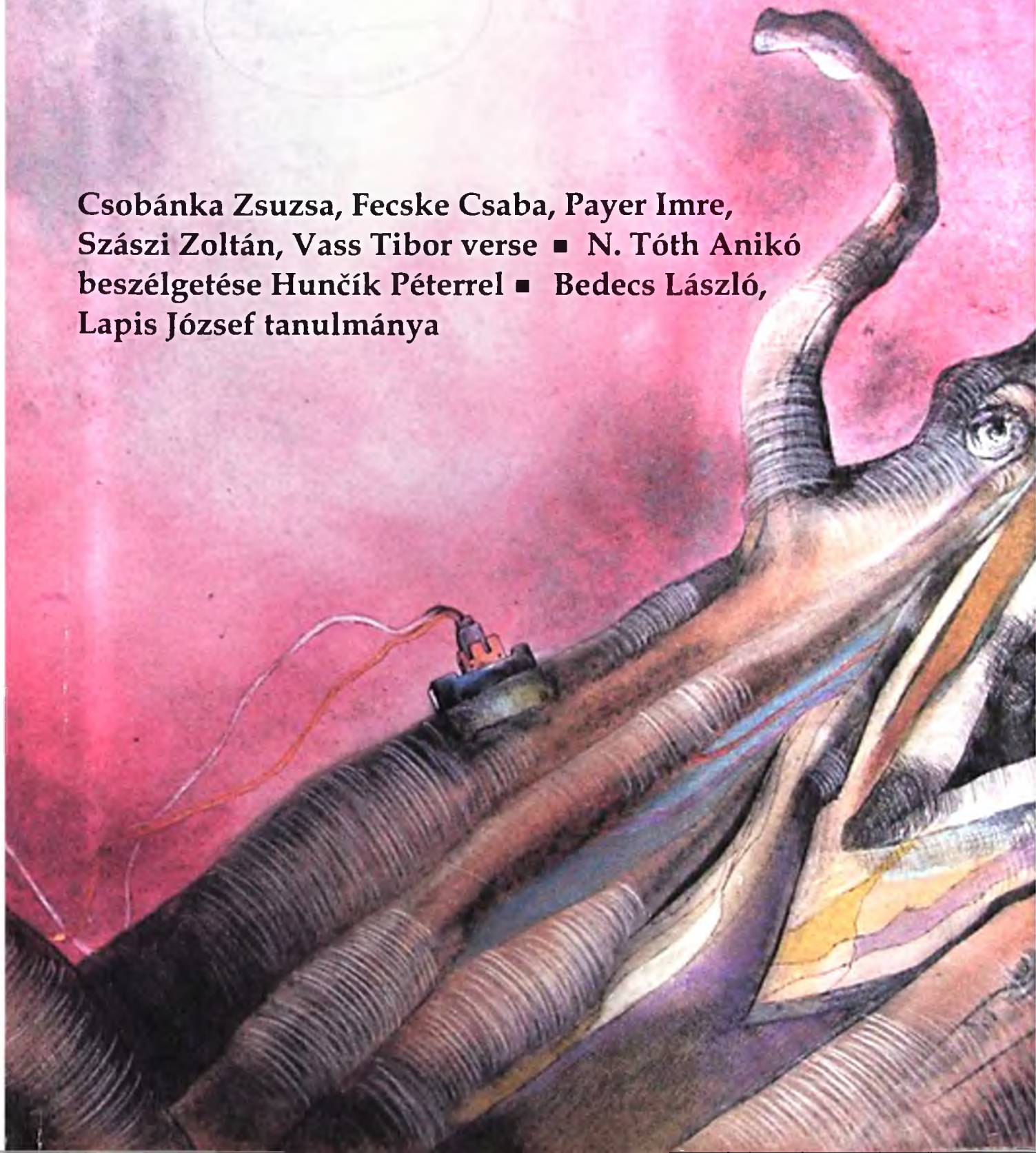

Palócföld

Irodalmi, művészeti, közéleti folyóirat
LV. évfolyam • 2009/5.

Csobánka Zsuzsa, Fecske Csaba, Payer Imre,
Szászi Zoltán, Vass Tibor verse ■ N. Tóth Anikó
beszélgetése Hunčík Péterrel ■ Bedecs László,
Lapis József tanulmánya

Tartalom

„kávéházi szegleten...”

<i>Payer Imre</i>	Augusztusi avar; Sötét, előre bukó; Fülledt négysoros	3
<i>Fecske Csaba</i>	Kései; Rege a szívről; Az idő homályos ablaka; Megtörtént velem	4
<i>Csobánka Zsuzsa</i>	Konyha és kredenc; Ultrahang; Előhívás; Senkim Egészen	7
<i>Vass Tibor</i>	Szisztéma	12
<i>Szászi Zoltán</i>	R.M. 100	15
<i>Szávairatok</i>	Körbe-körbe (karikába)	17

Próza és vidéke

<i>Frideczky Katalin</i>	Jolán gyereket vár	19
<i>Zsibói Gergely</i>	Ár	23
<i>Novák Zsüliet</i>	Napok	26

„most már a Mű a mérték” – Radnóti/száz

<i>Csapody Tamás</i>	Papp Lajos	30
<i>Csapody Tamás – Papp Lajos</i>	„Ennyi az emberi élet!” / (első rész)	32
<i>Balázs Beáta</i>	Diagnózisok Radnótira, avagy a Radnóti-életmű helyzete a magyar irodalmi kánonban	43
<i>Lapis József</i>	Az évszakok retorikája / Csend, hó, halál Radnóti Miklós két költeményében	52

Kutatóterület

<i>Vincze Dániel</i>	Eltékozolt Gyöngyök vagy egy sosem volt lehetőség? / Adalékok Pyrker János László irodalmi tevékenységéhez	59
<i>Bedecs László</i>	Keresztény és közép / Közelítés Lanczkor Gábor költészetéhez	73

Találkozási pontok

<i>N. Tóth Anikó</i>	Vitézek, kémek, atléták: kamaszok a lélek labirintusában / Ipolysági beszélgetés Hunčík Péterrel <i>Határeset</i> című regényéről	77
----------------------	---	----

Ami marad

<i>Bízás Huba</i>	Kísértetek kora / Néhány szó Suhai Pál költészetéről	87
<i>Csehly Zoltán</i>	A térfigyelő kamera szeme / Juhász Katalin: <i>Látod, duzzad</i>	89
<i>Csongrády Béla</i>	„Minden ember külön világ” / Gyertyán Ervin: <i>Viszszajátszás</i>	92

Jelen számunk borítója Gábor Balázs *Kapcsolatok* című, vegyes technikával készült grafikája felhasználásával készült. A belső oldalakon Kovács Bodor Sándor *3001 Ürodiisszeia* című fotója, és Bakos Ferenc *Tér-szín – szín-tér* című akvarellje, valamint Kovács György grafikái – *Barokk börtön* (14); *Január* (16); *A híd* (18); *Angyal* (22); *Átváltozás* (29); *Judit és Holofernes* (54); *Sirató* (72); *Zsuzsanna és a vének* (95) – láthatók. A 27. oldalon található fénykép Papp Lajos tulajdonában van.

Főszerkesztő:
Mizser Attila
(attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Handó Péter
(handop@gmail.com)

Lektor/korrektor:
Nagy Csilla
(csillester@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (*Párizs*)
Pál József (*Salgótarján*)
Tözsér Árpád (*Pozsony*)

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár és
Közművelődési Intézet
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó:
Molnár Éva mb. igazgató

Készült a Polar Stúdióban (*Salgótarján*)

Nógrád Megye
Közgyűlése irodalmi,
művészeti, közéleti
folyóirata.

Támogatóink:

nka

Nemzeti Kulturális Alap

Nemzeti Kulturális Alap

Médiapartnerünk:

NÓGRÁD HÍRLAP

Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 270; Telefon: 32/416-777; Fax: 32/416-482; Internet: www.bbmh.hu; e-mail: palocfold@gmail.com • Terjeszti a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet; előfizethető ugyanitt • Budapesten megvásárolható az Írók Boltjában (*VI. kerület, Andrássy út 45.*), Nógrád megyében a Kincsestár Könyvesboltban (*2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.*), az Inmedio üzletében (*3100 Salgótarján, Erzsébet tér 5.*), valamint a szlovákiai Phoenix Könyvesboltban (*98401 Losonc, Kubinyi tér*) • 2009-ben megjelenik 6 alkalommal • Egy szám ára 400,- Ft; előfizetési díj egy évre 1 500,- Ft, amely a postaköltséget nem tartalmazza • Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza • ISSN 0555-8867 • INDEX 25925

PAYER IMRE

Augusztusi avar

A szélben augusztus-sárgán hullt falevelek
forognak. Éppen
előttem esnek úttestre.
Sza-ka-do-zot-tan
kattognak a másodpercek. Édes nyáridő
honol. Holtpontszorongatottan.
Ősztől küldött hírvivő,
korai avar.
Szétcikázza a zúgó forgalom.

Sötét, előre bukó

Sötét, előre bukó haj.
Éber kábulat.
Láthatatlan megindul benne valami.
Szinte játékosan halálos figyelem.
Az izzó cigarettavég megrebben,
s a megnyíló tenyérbe
belenyomódik a csikk.

Fülledt négysoros

Fülledt öltözőben molyette jelmezek
Bizonytalanok ők, peremen billegők.
Zajkiemelte szó, hullámszik és inog.
Beriglizett homály: ennyi a végtelen.

Kései

vonzalom vagy csupán kíváncsiság
a szunnyadó érzések kései ébredése
amit egy váratlan már-már drámai
esemény idézett elő amikor szinte
véletlenül (akaratlanul) a férfi ajka
a szájához ért a füstszagú csöndben
fülükben a muzsika partra vetett halakként
vergődő hangjaival a kimerült zongora
mellett édes borzongás futott át rajta
a tócsaként árválkodó szemekben
kisütött a napráncai finom pókhálójából
mosoly szabadította ki az egykor szép
és sima arcot a férfit mintha áram rázta
volna meg gyöngéden eltolta magától
tilosba tévedt megriadt de azért élvezte
a kísértést s a tékozló fiúként hosszú
idő után visszatért érzést öröm és kétség
munkált benne pincetűz erejével konokságával
hosszan bámult ki az ablakon az idegen házban
a zöldjében pompázó tiszafára mely a nő
kertjének ékessége volt szomorúbb napok
néma tanúja a nőé aki szép lassan tétovázva bár
és bizonytalanul új érzésekkel kezdte
bebútorozni sivár üres életét aki röstelkedő
örömmel nézte a feldúlt ágyat a vánkos
összekuszálódott csikjait

Rege a szívről

a szív ez az ócska garniszálló
vajon hány kétes alaknak szegény
páriának nyújtott menedéket
s táplált hitvány örömmel
ugyan kik húzták meg magukat itt
arcukat nevüket eltitkolva-feledve
piti tolvajok lopott órák kétes hírű hősei

cseréltek mosolyt és fájdalmat sub rosa
vajon hányuknak sikerült becserkészni
a sehol sem honos boldogságot hány arc
merült el a félhomályban zaklatott éjszakákon
hány fülbe sugdosott szép szó hamvadt el
nyom nélkül mint a fuldokolva szívott
cigarettavég hány sors szikrázott föl
egyetlen pillanatra bár olcsó öröm drága
vágynak ellenében ki tudná megmondani
kik hozták ide veszett fejsze nyeleként
életüket s próbálták eljutni egyik
pillanatból a másikba száraz lábbal tisztán –

Az idő homályos ablaka

akkor még gőzmozdonyok jártak
a Tiszai pu. szén- és füstszagú
már Sajóecsegnél lement a nap
homály és korom szemerkélt
unokahúgom barátnőjének orra körül
szeplők legelésztek idilli táj az orr kecses
kis kápolnájával ékeskedő arc a két csitri
mindenen vihogott nem tudom mi lehetett
olyan mulatságos talán a pu. vagy én
ők biztosan tudták én nem
a villamoson a barátnő a szemembe nézett
elfordultam és bámultam ki az ablakon
ahol az esti város lassan fénybe öltözött
a Kun Béla és a Vörösmarty utca
kereszteződésében laktak utcára nyíló kopottas
sarokházban az utca végén kukoricaföld
falusias táj földre boruló kék ég
unokahúgom Amerikába ment férjhez
megözegegyült de kint maradt
ott könnyebb az élet ha nem is fenékig tejfel
barátnője nem tudom hol él
már a nevét is elfelejtettem
csak a szeplői maradtak meg bennem
egy gazdátlan szempár néz rám merően
és én elfordulok bámulok ki
az idő homályos ablakán

Megtörtént velem

a nyitott ablak üvegén
megjelenik valami furcsa kép
lehetnénk mi is te meg én
mindenben magunk látjuk voltaképp

beletörődő utcazaj
autózúgás kutyaugatás
idén jövőre meg tavaly
másik sorsot élnék ha volna más

étel és benzin szaga száll
az öregotthon csöndben álmodik
hal mondod s azt hallom halál
akkor is te vagy az ha nem vagy itt

megszokott dolgokat látok
megkopott hangok szagok és képek
megteremtem a világot
egyszerűen csak azzal hogy élek

szótlan régi ránc arcomon
vadvízként csillogó két riadt szem
kékje itt mindent kékbe von
miközben szép csöndesen öregszem

ez volt hát az a nyár amely
kettőnkkel múlt el durván hirtelen
meggyötört testem volt a hely
ahol életem megtörtént velem

Konyha és kredenc

Azt mondják, a szagok hiánya lesz belakhatatlan.
Vegyük például ezt az asztalt a három székkal.
Normális esetben csak fatárgyak, székek és asztal,
de a normális szót is magyaráznom kéne,

hogyan megértsd, mit értek alatta.
Normális például a rétes, amivel a néni kínál,
vagy a vágott virág, anyádnak üzen veled azzal.
Normális, emberi. Minthogy azt a régi házat lebontották.

De hogyan lehet emberi néhány fatárgy?
A bőr zsírjától, a nyáltól, ami rácsepeg?
A zihálástól vagy a szagoktól,
amiket belőlem csikartál ki felette?

Ez már emberibb. Kicsikarni őket.
Emberi, mert esendő és pontatlan,
mert bárhányszor mesélném el,
sosem lenne ugyanaz.

Mintha egy asztal és néhány szék
mindig más és más lenne.
Zihálás vagy hörgés, szagodból méz,
összesűrűsödött, elkenhetetlen.

A szagokról tudom, felidézhetők.
Az ember valahogy ösztönösen úgy él,
szereti a szépet, az összecsengőt.
Ezért figyel a szagokra, figyelmeztessék.

Mert ha a konyha szagtalan, színtelen,
azon a kredencen a húst hiába csontozzák.
A húst feldolgozni emberi különben,
enni *kell*, mint sötétedésben várni pilótát.

Ha már itt lesz, felkavarja a levegőt.
Újakat hoz, propellere balkán vagy trópusi,
olykor hideg is és északról való. Mindenképp szerethető.
Legjobban, ahogy a kredencre ültet, úgy mesél, merre járt, hajnalig.

Ultrahang

Ebben a hullámban csak a kék van.
Megrágott egerek folyton motoszkáló tetemei.
A bőrönd az előszobában kölcsönben,
és fogalmam sincs, mikor jönnek érte.
De érte jönnek, és akkor elviszik.
Üres műanyagdobozokkal van teli,
holnap reggel majd belepakolom
mind kislapáttal.
Bele az anyát és a kicsinyeket.
Vigyék el úgy, azt hiszik, azok a dobozok üresek,
mikrohullámmal bizonyos fokig melegíthetők.
Csak a szelekkel nem számolnak,
a keleties sarkiak a legváltozékonyabbak.
Felhalmozódik a nehéz, hideg levegő,
magas légnyomás.
Pucold ki a sarkokat, fertőtleníts.
Láss kéknek mindent, az a víz színe.
Merülj el benne, hallgasd, gyomra mit zenél.
Tanulj túrni. Tapaszd be a füled.
Tanulj újra megéhezni, éhes lenni.
Menj át vakon a zebrán, hordj a zsebedben tintát,
meríts most abban, papírmasét.
A jövőmondás fekete mágia,
de te hallgasd az előrejelzést,
esőket mond, záport, zivatart.
Olyasmiket akartam még mondani,
hogyan beszakadt az asztal, annyit néztem.
Tanulom, a hiány emlékezete nagy és súlyos.
A kedd tehát hús, kékítő,
hétfő este megint a legjobb lesz futni.
Milyen sokat tudsz te rólam,
én épp csak eleget.
Az épp elég az annyi,
hogyan még kevésnek is sok, soknak is kevés.
Semmi, semmi, semmi.
Alattad az izmok szépen fejlődnek,
átlát az orvos a bőröndön,
nézi anya is, és mosolyog,
közben elkékiül a szája széle.
Kék lesz az arca, kék a szembogara,
kékesen dereng foga fénye,
még nem királyi korona, saját, szuvas.
Meg fogok születni ebben a kékben.

Lesznek lábaim, útravalók,
lesz két kezem kulcsokkal matatni,
ablakból inteni le, ha mennek,
mint ágaikkal a fák,
kezükből kölcsönbőrönd,
bőröndben plasztikdoboz,
abban hűthető, melegíthető szívem.
Mert az is lesz. Bizonyos fokig.
Hozzá küretnek a szemed,
az a vízkék. Annyi más színt szerethettem volna meg.

A teljesség alatt egy valaha volt konyhaasztal beszakad.

Előhívás

Mióta fürdőkbe jársz, vakon
kapkodod magadra a testem.
Lecsupaszodni majdnem lángoló vakond,
ha lenne még erdő, ha a vakond nem lakna a földben.

Szorult szív. Én itt most huzatban ülök.
Ez megint neked esne jól a gőz után,
ajtót, ablakot kéne zárni, harcban edződjön,
fogja a szelet. Terpeszben állok a strázsán,

el ne dőljek, minél szélesebb szöveget,
annál jobb lesz ebben a huzatban.
A nagy számok törvénye szerint lépek,
közben mintha menne föl a lázam.

Amit hullani látsz, nem égi példa,
csak a szél verte le a fáról a vizet.
Egyszerre riadhatott minden angyal,
mert egyszerre hullik, az isten szemmel verdes.

De szép. Bottal üthetem nyomát.
Olyannal, mint mivel a diót verik,
fáról vizet, diót, fészket és angyalkát.
Lepedőbe csavart testem utánad hül ki.

Ezek a képeid. A kontúrok mindig elmosódnak,
van, hogy fészkeknek látsz,

máskor diónak, angyalnak.
A bottal sem az a baj, hogy fáj,

hurkásra lilult hátam ismered.
Tied gyógyítani is, majd ha, mint a filmben,
méla báj, előttünk a gyufakockák leperegnek,
amikor már könnyű lesz az elviselhetetlen,

akkor már tudni fogom, jobb,
hogy hajlítottad, mintha törted volna,
száz botütés jobb,
mint egy fokos balta.

Mert azzal kivágják az erdőket,
és a sok csupasz kisállat saját vackába
tébolyul bele, mert eddig védte őket,
takarta, és most nincs semmi, mi takarja,

ki nem lehet menni, itt áll a levegő.
Lenne bár huzat. A fészekbe szálakat szőni kell,
feltörlek, kicsi, kemény dió, számban puhulj, ha jön az ősz.
Az angyalok várnak a sorsukra, jöjjön az isten.

Senkim Egészen

Szabó Lőrincnek küldöm: K.E.

A rettenetet elhiszem,
hogy így igaz.
Szeretlek, de vezeklésed
szánalmas. Gyilkos vagy.
Mit törődöm a rekviemmel
vagy a csapzott éjjelekkel;
rabodból börtönőr,
ennyi év telik,
húsodról húsomra a bőr,
törvényünk, átvetkezik.

A birtoklásról nem nyitok vitát.
A szerelem esetleges,
kínos a maskara, pilótám,

ez a nácihideg.
Az elengedés művészete bénul,
lábadozik a vágy szakadatlanul,
Senkim Egészen,
valakiből istent az Úr így csinál,
részegen teremt,
majd eltípor, nem bírja a konkurenciát.

Törékeny nő vagyok,
szorongó, nyűgös.
Ujjaimmal magamban matatok,
téged idézni, gyönyöröm.
De a térdem, majd ha ráng,
s billennek gerinc mentén csigolyák;
áldozni akkor tanulsz alázatot,
ujjaim féltékenyen akkor markolod előlem,
s hörgöd, örömöm belőled fakadjon,
bosszúból szétharapod a szám, az ölem.

Mert a gyávaság bűn.
Hát kimarom belőled,
míg oltárom nem lesz űr,
míg gerinced egyenes nem lesz,
míg nem vagy, *talált tárgyam*, olyan,
halott és akarattalan,
addig sajtolom tested,
a drágát,
addig kínozlak kéjjel,
addig, míg már bolondulnál.

Ki megbékél, üdvözlöm azt,
a fészkeket.
Mint végképp betört állat,
olyan leszek, szeressél meg.
Mint égetnivaló avar,
buja, mohos, lankás, pazar,
nem szólok, nem sírok, e bonthatatlan
börtönt ne bántsod.
Hóhérjaink mondják, az eleven vágyak,
ha gyónsz, azt isten is megbocsát.
Ereszkedj térdre. Hátha.

Szisztéma

Nem ismerek magamra, rendszeresen leragadok
halálos balesetekről készült fotók előtt,
korábban soha nem tettem ilyet,
a környéken hetente leragad vér az aszfaltra,
közel hajlok a monitorhoz,
a monitor előtt már szemüveges vagyok,
közel kell hajolnom, ezt naponta többször megteszem,
beállítom az automata képlejátszást öt másodpercre,
ezt hetente, meresztem a szemem,
van merszem, merszemem bámulni,
mi maradt emberekből, hol hevernek és milyen cuccaik.

A környéken egy rendőr teszi ugyanezt hivatalból,
ugyanezen az oldalon,
például egy szervezet betiltása okán szervezett
szimpátiatüntetés képeihez hajol közel
egészen más célzattal, naponta vagy hetente,
nekem heti öt perc, neki napi ötszáz is lehet,
képment, nagyít, nyomtat, lefűz,
szövegmentek, nagyítok, nyomtatok, lefűzők,
örülök, hogy egy képen sem ismerek magamra.

A barátom cipőjével kezdődhetett az egész,
ismerős cipőjének a monitoron való merszemezésével,
holttestének takarása alól kilógott az ismerős cipő,
közel hajoltam a monitorhoz,
pedig még nem voltam szemüveges,
merszemeztam a kép legapróbb részleteivel.

Legutóbb szertegurult narancsokat analizáltam,
a holttesttakarók alól még éppen kilátszó
héjrészleteket bámultam közelről,
az átlagnál hosszabb ideig,
meg-megnyomtam a pauzét,
redőket bámultam és színeket,
narancsredőket és narancsszíneket.

A narancsszínt kivált ember miatt kedvelem,
ahogy az életet is általában kivált emberek miatt kedveljük,
ha olyan van rajtam, a narancsszínről beszélek,

az olyan, mintha velem lenne akkor is, amikor nincs,
belső redők színeit képzelem el,
mintha kifordíthatnám a világot, fonákja lenne a színe,
a szerelem automata képlejatszás ötmásodpercenként.

Egészen más lett véleményem a narancsról,
meg talán több minden másról is,
mióta véletlenül rajtam maradhat a szemüveg.
Például ha szárnyast vágni indulok,
a színek általam konkrétan érzékelhető hordozóit figyelem,
olyan fonákokat és valóságokat tapintok,
amikről a környéken a dolgok nevükön lettek nevezve,
hollandrózsaszín, búzavirágkék, dióbarna, cirmos,
borókaöld, cseresznye, fazékkék, csibesárga,
tollfehér, hamuszürke, halálfekete, vérvörös, dérfekete.

(A hűgysárgáról jut eszembe,
régem beírtam volna egy versbe, hogy régem kakáltam,
mert most fos jön, *ókula*,
a régi kakához meg a szemüveghez az ókula jól jönne,
de mondom, formálódta, se egyik, se másik.
Például a hamismásikat innen már automatikusan elhagyom,
hamismás-honlapot, mélcímet szüntettem.)

A szemüveget, ha már csak akkor veszem észre,
hogyan rajtam maradt,
amikor az állat utolsókat rúgva vágja rá a vért,
egy darabig nem veszem le,
mintha büntetésből hagynám magamra ismert magamon,
egy darabig tévesszen meg a másképp érzékelt tér,
meg amiket az utóbbi időben megélek,
másféle magasságok, mélységek, élességek.

Tamáská, nőkacsám felszisszen,
valahányszor elszakítok mellőle egy tagot,
adott a napi szisztéma.
Ha visszafelé indulok a tiszta holttesttel,
eszembe jut, hogy félek,
kicsúsznak kezemből vergődő állatok, kivált emberek,
szemüveg helyett szélvédőre verődik a vér,
narancsok gurulnak szerteszét,
pedig lehet, csak attól félek,
hogyan jönne a környékről az a rendőr, aki boldog,
mert éppen nem képmént, nagyít, nyomtat, lefűz,
s a narancsokat, amiket kezdtem volna bontani,
úgy tapossa, rúgja szanaszét,

hogy cafatuk sem gurulna a nejlakon alá,
apró részlet sem következne, látszana abból,
ami valósággal az utolsó percekben történhetett,
özzel merszemeztünk például,
és színleg sem lenne érdekes, érdemes
szanaszét heverő tagjainkhoz
senkinek közel hajolni.

R.M. 100

sírodra írok
az ég is összetört
látod fehér kondenzcsíkok
hálója messze zivatarfelhőket
írt ott

fekszel a földben
málló kabátban
kétszer kitarva védő szárnya alól
te sokszor meggyötört
hát ily messze bűvó otthoni táj
pár száz méterre tőled Petőfiék
meg Vörösmarty Mihály
mind rög
sré vizaví Karinthy röhög
színes tintákat álmodó
sírján
messze a Logodi utca

oly sok gép száll fel
pisztolylövésnyire Ferihegy 2
óránként húsz is
a parcellaszámnál mi 41
egy ottfelejtett nyírfaseprő

rigó danol
nap süt
rögöt cipel dolgos hangyák hada
meleg üt homlokon
gondolat szavakat csatol

borostyán nő
nők hervadnak
törökszekfűk illata hull
szürkül travertin
nem virraszt éji felleg
csak a temetőőr

kertészek öntöznek
hamvakat hord szét vízsugár

május van századik
járkálj csak
öregket ölel a halál
elmúlnak századok

le se nézel fentről

SZÁVAI ATTILA

Körbe-körbe

(karikába)

A szobameleg bányai tóparton kismama sétál, egyik kezében gyermeke, másikkban egy háromkerekű műanyag játékmotor. Utóbbit legalább olyan odaadással fogja, mint a kislányt (vagy kisiút, hátulról minden gyerek és minden játékmotor egyforma). Szerkesztőmmel a minap beszélve annyiban maradtunk, hogy valami őszies anyagot küldjek, borongósat (mint egy vödör vízbe esett túrórudi) és az sem lenne baj, mondta, ha mélabúsnak tetszek lenni, üljön ki a mindenszentek és satöbbik a homlokzatomra. Én nagyon (roppant) sajnálom, de ha így látok megfogva egy háromkerekű műanyag játékmotort (motrot?), ennyi bájjal, finomsággal, keccsel, szeretettel, elég lesz, értik: ha ütnek, se tudok borongani.

A halál, az olyan valami, mint mikor elviszi a hal a csalit, botostul. Ezt így a horgász mondta unokájának, a stég padján ülve. Aztán tovább suttogott, nehogy elijessze a halakat. Öreganyád (tipikus városi öregasszony) szerint azért is kellene a gyertyák, hogy az elhaltak (ezt is ez az urbanizált kisnyugdijas szokta így) visszataláljanak. Figyelj, ha én vissza akarnék találni, biztos nem a temető lenne az, ahová. Inkább valami vidám helyre. Mondjuk ide a stégre, pszt, ne kuncogj. Szerelném otthon a mosógépet, oké Rozi, visszadughatod a konnektorba, húznám meg a csavart kombifogóval, baszki Rozi, húzd ki, rángat az áram. Aztán hopp, és kész, kamppec. Majd a szokásos alagút, fény, túlvilági négyes metró (kérem, vigyázzanak az ajtók; a metróban az a jó, hogy ha várod, akkor mindig szemből jön, csak fejfelé irányba kell fordulni, ja, a fény felé, pofával a fotonoknak, kérem, vigyázzanak, a zárójelek záródnak) után egy stégen ülnék. A tó tele lenne kopoltyús angyalokkal, Istenke, mint halőr, ülne a tóparton láthatósági mellénykéjében, Szent Péter, mint polgárőr, a fényesre suvickolt bakancskájában, és éppen beszélgetnének az élet (és a halál) nagy dolgairól. Messziről integetnének (nógrádi sós ropit majszolva) minden új horgásznak, így nekem is, vagy annak, akinek. A zsinór végén meg olyan és akkora hal lenne, hogy másodszeri nekifutásra is megnyalnád minden ízlelőbimbódat. És jegyezd meg jól, kisunokám, folytatta a horgász, miközben kapást jelzett az erre rendszeresített műanyag karika, tehát a jelzést követően kapásból azzal folytatta (fejezte be), hogy minden fogás egy lehetőség, hogy minden görbülő horgászból a remény feszültségét hordozza, és minden kifogott hal az élet folytonosságának, körbe-körbe rohangálásának, add ide a szákot, a jelképe.

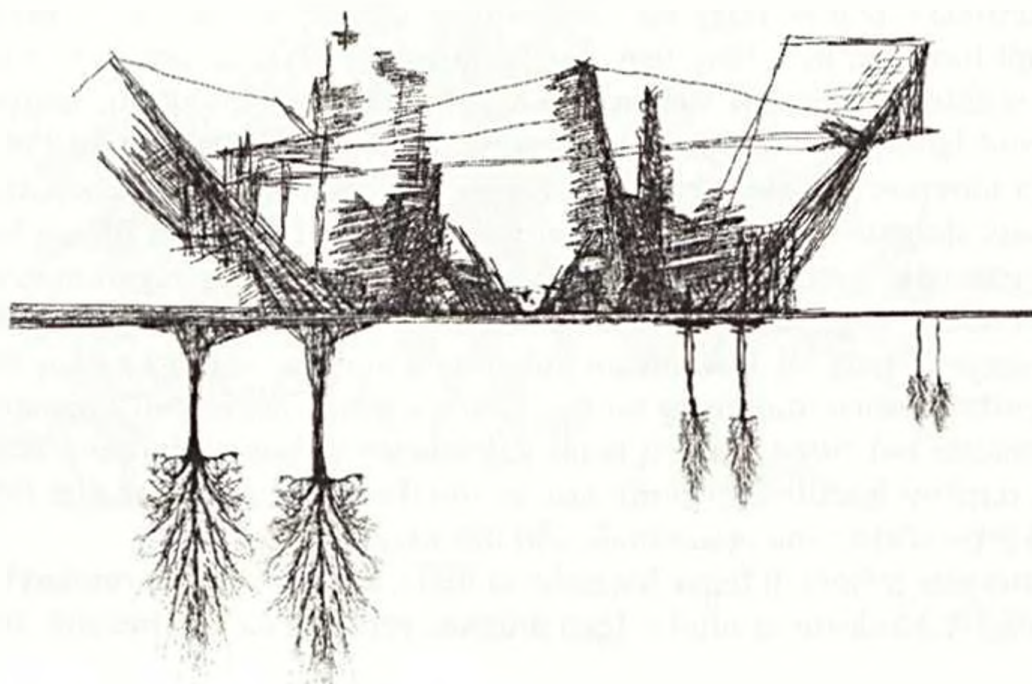
Akkor ma este jelképből fogsz halászlevet főzni, körbekörbéből, reményből, szép feszes halászlét, kérdezte az unoka. Igen drágám, ezekből, ha úgy nézzük, simogatta

meg a gyerekkobakot az idős ember. Végül színes reklámszatyorba helyezte zsákmányát (szatyormányát), mely tátozott, mint lehalkított tévében az angyalnak öltöztetett operaénekesek.

Itt már annyian akarnak jót az országnak (először és utoljára fogok e felületen politikával foglalkozni), mármint fent a padlásbűdös politikában, frankózni, tutizódni, közéleti überüber, hogy nemhogy gyerekestül a fürdővizet, de legalábbis húslevesestül a lerágott csontot. Be is fejeztem. Mi meg csak nyelvünk, büfögünk, nyelv, büfög, nyelv, büfög, hagyd abba.

Bánk, tópart, vasárnap őszi. Egy idős nő fekete (hulla) zsákba (szerűbe) szedi össze, túrja be a lehullott, majd összehúzott (négykézláb ereszkedni az avarba, nagylevegő, majd teli torokból, két-pofára ordítani: húúúúúú, hogy minden levél összehúzódik, remegni kezd – mint a nyárfalevél) faleveleket. A sok őszi sárga folt megtalálta tehát zsákját. A művelettel járó zaj, édes zizegés-recsegés sokáig visszhangzik fejében. Előbb-utóbb mind találkozni fogunk a nagy közös fekete zsákban. Vannak zsákozók, és vannak zsákozottak, 'jingjang' (mint a pingpong), ki-be, szépen, ahogy Csilla megy a réten. Csak úgy lehet. És ne csodálkozzunk, ha a bánki vadkacsák hangos, önfeledt röhögésben törnek ki, mikor ránk néznek. Háp-háp-háp.

Közelebbről hamar kiderül: az idős levélszedő nő egy sápadt zöld háztartási szemeteslapáttal túrja zsákjába az avart. Az előbbihez visszatérve, némely kacsza már előre azon röhög (hápogásnak álcázva: háp-háp-háp), hogy a világűr nagy folyamataiba (tudod, zsákolók, zsákozottak) hová helyettesítéd majd be a sápadt, zöld háztartási szemeteslapátot. Háp-háp-háp. Bosszúból (pontosabban: szégyenkezve) inkább nem helyettesítesz semmit sehová. Majd a nagy helyettesítő elintézi, lezsírozza ezt is, miként a mennyben, azonképpen itt a földön is. Ámen.

FRIDECZKY KATALIN

Jolán gyereket vár

Jolán nem használ fogamzásgátlót. A nőgyógyásza szerint csekély a valószínűsége annak, hogy valaki teherbe essék az ő korában, ami 40 és 50 közé tehető. De ezt inkább ne firtassuk, Jolán jól tartja magát. Illetve, amióta elvált, a barátai tartják jól. Félreértés ne essék, nem *eltartják*, nem is *kitartják*. Jolán mindig is ingyen szeretett.

Jolánnak ezidőtájt két barátja is van. Az egyik, Lajos, magas, tagbaszakadt, robusztus férfi, afféle Zorba. Hajdanán Jolán avatta őt férfivá. Lajost ez bizonyos hálára és hűségre kötelezi iránta, immár 25 éve. Éppen egy ezüstitlakodalomnyi idő, amit nem egymással éltek le. Házasságot másokkal kötöttek, értelemszerűen azoktól is váltak el – egymástól soha.

A partvonalról végigdrukkolták egymás életét, barátságuk egy percre sem szakadt meg. Most, hogy Jolán elvált, Lajos érkezettnek látta az időt, hogy barátból visszaminősüljön szeretővé. Jolán eleinte húzódozott, aztán mégis beadta a derekát. Meghatotta őt Lajos töretlen hűsége, kitartása. És, mi tagadás, mint kiderült, szeretőként is nagyot lépett előre.

Lajos, háromgyerekes családapa létére, mindig szakított időt arra, hogy Jolánnal legyen, s együttléteik ne szorítkozzanak holmi röpke szexre.

Gyakran mutatkoztak nyilvános helyeken is, vállalva, hogy ismerősökbe botlanak, netán kameraközelségbe kerülnek, ami fatális módon igen gyakran megesett velük, akár koncerten, tömegrendezvényen, vagy kiállításmegnyitón jelentek meg. Egy ízben éppen békésen andalogtak egymást átölelve egy árnyas utcán, amikor váratlanul előugrott egy alkalmi riporter, nekik szegezve a kérdést:

– Önök szemmel láthatóan boldog és szép pár. Árulják el a kedves nézőknek, vajon mi ennek a titka?

– Egyszerű! Otthon hagytuk a házastársainkat! – volt már-már Jolán nyelvén a frappáns válasz, de aztán mégis inkább egy mosoly és egy elhárító kézmozdulat kíséretében szótlánul továbbhaladtak.

Jolán végre boldog volt. Viharos házassága után valóságos gyógyírként hatott Lajos biztosságot, megértést, szeretetet, gondoskodást, erőt és védelmet jelentő közelsége.

Nem beszélve arról, hogy Jolán kamaszlánya is elfogadta Lajost, mint apapótléket. Klárka, 15 évének bölcsességével jótékonyan nem látszott tudomást venni arról, hogy anyja és a hűséges barát közti kapcsolatban netán minőségi változás állt volna be.

Ez az idilli állapot immár 3 éve tartott. Ezalatt Lajosnak néha lelkifurdalása támadt, hogy leköti Jolánt, Jolán pedig titokban szerelemre vágyott. A mindennapi kenyér nagy áldás, de a kalács, az ünnep!

Nos, a kalács is megkelt valahára, Zsolt személyében, aki üstökösként robbant be Jolán életébe, szintűgy 20 év távlatából. A jelek szerint Jolán jól sáfárkodott az ifjúságával.

Jolán és Zsolt közt 20 évvel azelőtt plátói munkahelyi szerelem szövődött, az is inkább csak Jolán részéről, bár ő addigra már asszony volt. Zsoltot örömmel vegyes aggodalom kerítette hatalmába Jolán terebélyesedő szerelme láttán, mely a fulladásig elborította volna őt, ha idejében be nem dobja a mentőövet, melyre a következő felirat volt festve: Ne tovább! Mást szeretek!

Akkor Zsolt megmenekült, sőt elmenekült. Olyannyira, hogy – Jolán elől, vagy se – más városba költözött, szakállt öltött, gyorsan megnősült, és három gyermeket nemzett.

Mindez azonban mégsem volt elegendő ahhoz, hogy Jolánt végérvényesen leírja magában. A férfit már jóideje nosztalgia és vágyakozó kíváncsiság hajtotta, hogy ezt a hajdani „bianco-szerelmet” valahogy beváltsa. Munkája újra a fővárosba szólította, ahol hamarosan a fülébe jutott, hogy Jolán elvált. Zsolt, abban a hiszemben, hogy 20 éve őrá várnak, a színre lépett. Nem csalódott. Jolánban elementáris erővel lobbant fel a régi láng. Zsoltot ugyanúgy megriasztotta ez, mint annak idején, de gondolt egy nagyot és merészet – lesz, ami lesz –, fejest ugrott a lángokba. S amire mindketten oly régóta vágytak – ki szerelemből, ki kíváncsiságból –, egymáséi lettek.

Jolán és Lajos sosem érintkeztek óvszer nélkül, de mivel Lajosnak a gumi nem volt igazán ínyére, legtöbbször valami áthidaló megoldást kerestek egymás boldogítására. Mindezt csak azért bocsájtjuk előre, hogy mindenki előtt világos legyen, ha Jolán valakitől teherbe esik, hát nem Lajos lesz az!

„Az” Zsolt sem akart lenni, ezért aztán ő bezzeg állandóan be akart „öltözni” aktus előtt, amit Jolán mindannyiszor nagyvonalúan elhárított.

Tényleg, miért is nem írjuk le Zsoltot, amint az kötelességünk lenne?

Mert egyszerűen Ő az Isten! Legalábbis Jolán szemében.

Zsolt egyébként közepes termetű, vékonydongájú, rötszakállú, zavaros tekintetű értelmiségi, aki eme státuszához mértén kellőképpen paranoiás, kisebbségi komplexus és vátesz-tudat felváltva fekteti két vállra egymást benne, enyhe tudathasadással és depresszióval fűszerezve. Éppen ez az a koktél, ami Jolánt megörjítette 20 éve, és most is. Zsoltnak semmit sem kell csinálnia. Ő a fény, Jolán pedig pilleként ájul belé.

Számára szeretkezéseik minden pillanata szent misztériummá lényegült, akárhányszor megdicsőült könnyeket csalva szemébe. Imádta, hogy Zsolt és öközé még egy vékonyka gumi sem férközhet, hogy megmártózhatnak egymásban, élvezhetik közös illatukat.

Szeretkezés után végigbecézték egymás gyönyörtől ellazult testét, s kéjesen fúrták arcukat a másik ölébe, hogy egyesülésük friss, meleg szagából mélyeket szipantsanak, s benne megkeneckedjenek.

Jolán nemegyszer ment mosdatlanul egy-egy ilyen csodás szeretkezés után a munkahelyére.

Tetszett neki az öléből föl-fölpárolgó illat-émlék. Fülében visszacsengett Zsolt hangja, mely a gyönyör pillanatában szakadt ki belőle, s ez mindannyiszor megborzongatta a gerincét, és mellkasában azonnal elindult a hinta. Arca mályvaszínt öltött, szeme könnyben úszott, minek következtében munkájában az egyik hibát a másik után ejtette. Törődött is ő azzal, ha más is észreveszi rajta a mámoros boldogság jeleit! Sőt, mintha egyenesen hivalkodott volna velük: Idenézzetek, így kell élni, ti tisztességben megfrigidült asszonyok!

A két férfi együttes jelenléte az életében kizárólag szervezési gondokat jelentett. A moralizálásról már rég leszokott.

A nőgyógyásznak – úgy tűnt – igaza van. Jolán nem esett teherbe, vérzése szabályosan megjött, egészen a legutóbbi alkalomig.

Lajos, a Zorba számontartotta Jolán ciklusait, elsőnek neki tűnt fel a kimaradás. Tréfásan meg is jegyezte:

– Csak nem vagy terhes?

– Ugyan kitől lennék? – vágott vissza ügyetlenül Jolán. Hazudni, hát azt sosem tudott igazán.

De ennyiben maradtak, Lajos tapintatos lélek, nem firtatta a dolgot tovább.

Az első kimaradt napon Jolán csak ennyit mondott magának: Hm... El is számolhattam magam. Lássuk csak, hány napos a május? (Érdekes, a lányom is májusban fogant.)

A második napon föllapozta a noteszét, és számbavette Zsolttal való találkozásait, melyeket rejtjelesen ugyan, de mindannyiszor feljegyzett. Szép számú trófea gyűlt össze a noteszban, akármelyik ludas lehetett a dologban: Éppenséggel lehetséges... terhes vagyok, miért is ne?

A harmadik nap Jolán hosszasan vizslatta az arcát a tükörben. Megnézte a szemealját. Karikás? – Karikás! Vajon attól, hogy hamarosan „megjön”, vagy az utóbbi hajszás, kialvatlan napok miatt? Megemelte a keblét, méricskélte a súlyát, feszességét. Duzzadt. És kemény. Súlyos. Jócskán nagyobb, mint általában. A terhesség első jelei?

A negyedik napon Jolán kiment Csillaghegyre, úszott egy nagyot, majd fölballagott a dombtetőre, ahol nudizni is lehet. Lustán elnyúlt fürdőlepedőjén, hallgatta a rigók fáradhatatlan, bőbeszédű, és változatos fütyörészését, és elábrándozott: Istenkém, lehet, hogy mégis? Lehet, hogy újra magamhoz szoríthatok egy édes, selymes meleg csecsemőfejecskét? Lehet, hogy újra babakocsit tologatok, és nap-hosszat énekelek majd?

Jolán gondolatban végigsétált a babakocsival a környék utcáin, elbeszélgetett a kismamákkal a baba súlygyarapodásáról, szopási, alvási és emésztési szokásairól, mint az egyetlen értelmes témáról, amiről beszélni egyáltalán érdemes. Hirtelen felrezzent: Zsolt! Vajon vállalja-e?

Biztos!... Biztos?... Botrány lesz! Három szép gyermeke kiveti magából az édesapát, örök törés az életükben, jaj! Én meg „az a nő” leszek. A „kurvája”.

Pénz... Lesz-e elég? Már így is éjjel-nappal dolgozom, Klárikát taníttatnom kell! Óriási lesz köztük a korkülönbség. Mire megszüülöm, Klári 16 éves lesz... nem beszélve rólam!

Mit szólnak majd a kolléganőim? Bizonyára összeröhögnek a hátam mögött, amint egyre növekvő pocakommal csörtetek előre: – Nézzétek a nagyanyót, unokát szül magának! – Felelőtlen, mindig is az volt!

Zsolt inspirációjára – melleleg mindent az ő inspirációjára csinál – hetek óta rendszeresen tornázik. Teste kezdi visszanyerni feszességét. Jolán bízott a testében. Fiatalos, egészséges test ez, miért is ne termékenyülne meg? A nőgyógyász elmehet a fenébe! Hülye!

Ábrahámné, Sára asszony biztatóan mosolygott rá a Bibliából: Ne törődj semmivel, gondolj rám, és bízzál!

És Jolán bízott. És akart. És félt, és reszketett: Ha terhes vagyok, elmegyek egy genetikushoz. Ha nem Down-kóros, vagy valami egyéb, megszüülöm! Szeretem Zsoltot, a legtermészetesebb, hogy megszüülöm a gyerekét!

Gondolatban már válogatta a Zsolt vezetéknevéhez legjobban illő leány, és fiúneveket: Botond? Örs? Vagy Réka? Esetleg Olga?

Végigvette az ismerősöket, akiktől babakocsit, járókát, gyerekholmit várhat. Lesz, aki becsülni fog a bátorságomért, és segít majd!

Jolán épp az érintettel – Zsolttal – nem közölt semmit. Biztos akart lenni a dolgában. Nem mintha a helyzettől azt remélte volna, hogy Zsolt ezentúl hozzáköti az életét. Nem. Ő ezt a gyereket magának akarta. Magának? Micsoda képtelenség! Egyáltalán, él-e addig, ameddig egy gyereknek szüksége van anyára? Meddig van szüksége egy gyereknek anyára? Majd Klárika fölneveli. Megterhelhetem én őt ezzel? Miért ne? Klárika amúgyis mindig kistestvért szeretett volna. Hát most megkapná! Lánykorom cigányasszonya is két gyermeket jövendölt.

Anyám. Sokat segített annakidején. Most már öreg. Nekem kéne őt istápolnom, nem pedig babázni! Eljárt fölöttem az idő, Jolán! Nem! Éppenséggel most jött el az én időm! Fogtok ti még csodálkozni!

Lajos el fog hagyni, ha megtudja, hogy megcsaltam. Zsolt visszafut a feleségéhez. Egyedül maradok. Nem baj. Ha gyerek van, minden van.

Az elkövetkező napok a gyermek utáni eszelős vágyakozás jegyében teltek. Jolán már szinte a nagydolgát sem merte elvégezni, nehogy az erőlködéstől elmenjen a baba. Aztán megvígasztalta magát. Hülyeség, jól be van az ágyazódva, nem megy el olyan egykönnyen.

Klárika. Hogyan mondjam meg neki? Ha a terhességem a tudomására jut, egyszerűen undorító disznónak fog tartani, aki „azt” képes volt csinálni. Méghozzá Zsolttal, aki fiatalos, Klárikának is tetszik titokban. Féltékeny rám. Meg fog gyűlölni.

A kimaradás óta hat nap telt el, és az aggodalmak ellenére Jolán úgy járt-kelt a világban, mint aki nagy titkok tudója. Megszépült, szeme csillogott. Hol elrévedezett, hol talányosan nevetgélt. Hogy is mondja tréfásan Klárika? Anyám termékeny, mediterrán típus.

Az vagyok, igen! Termékeny! Mediterrán típus...

A hetedik nap reggelén mélyvörös, olajos foltok pettyezték a WC-kagyló alját. S mint zsírkarikák a húslevesen – egyetlen nagy, és könnyörtelen pecsétté álltak össze.

Ár

– Vastag felhők gyűlnek a hegyek felett – mondta a nagyszakállú vándorbotos ember –, olyanok, mint a gyapjú.

A kocsmában lézengők csak legyintettek:

– Ne bizakodjunk. Egy évtizede is van, hogy komolyabb eső köszöntött volna a vidékre, azóta is száraz minden. A föld alig ad valamit, az állatok gyengék, s a folyó is, amely a falu felett folyik, úgy összehúzta magát, hogy más vidéken legfeljebb pataknak mondanák.

Csak Fehér Bálint kérdezte, akit világ életében akadékoskodó embernek ismertek:

– Mit szólnak a hegybéliek.

– Nagy esőt jósolnak, többnaposat.

– Ne adj a szavára – bökte oda Erős Tamás a pult mellől –, csak a pálinkáért mond nagyokat.

Fehér Bálint csak hümmögött:

– Hiszen nem is azért... csak a gát...

Erre meghalkult az ivó zshivaja, az emberek dolguk után néztek, és estére már úgy megülte a hír a falut, mint a kémények füstje télen. A napnyugtára megtérő Bujdosó Jánost azzal várta felesége, hogy holnap menni kell gyűlésbe, összeülnek a vének, s izentek érte.

Másnap úgy is indult Bujdosó János, mint a falu első gazdája, mint akiről hírlik: nem sok kell, hogy ő elnökölje a véneket, pedig negyven is alig múlt. De úgy indult Erős Tamás is, aki korban s tekintélyben alig maradt el a másik mögött. Meghánytavetette a tanács a hírt, s annak lehetséges következményeit. Nem riadtak meg túlságosan: egy nagyobb esőt csak-csak kibír a gát, s a földnek sem ártana a kiadósabb áztatás, hanem, ha Bujdosót megnyugtatja, menjen ki a falu fölé, vizsgálja meg a töltést.

– Egyébként is – toldotta meg Erős Tamás –, nem kell adni egy csavargó szavára.

Bujdosó János magához vette a nagy tudású Eke Gáspárt, mondana valamit a gát állapotáról, de odafönt az csak fejét csóválta, s kiköpött:

– Nem bír ez semmit. Ügyelni kellett vón, hogy ne jöjjön ilyen állapotba.

– Hiszen mondom én évek óta – szívta fogát Bujdosó János –, s mit értem vele? Alánézett a falura, a másik követte a pillantását.

– Ha a gát átszakad, megtelik vízzel ez a teknő. Még lefolyása sincs. Azoknak se vót sok esze, akik ide telepítettek falut.

– Nem az a baj, Gáspár, jó helyen van ez a falu, itt a legzsírosabb a föld, s mi vagyunk a legközelebb a hegyekhez; mi etetjük őket gabonával, hússal. Ami kell az élethez, mind innen kerül oda. Miből épült volna az a sok cifra porta odalenn? De a gát... a gátra ügyelni kellett volna. Ameddig visszanyúlik a falu emlékezete, mindig a gát dolga volt az első, csak mióta ez a nagy szárazság van, felejtettük el magunkkal szemben a kötelességünket. Hiba volt. Nagy hiba. Sőt, bűn volt az.

– Még vezeklése is lehet – szúrta a végére Eke Gáspár. Aztán megbeszéltek, amit tenni lehet, s azt Bujdosó még aznap elévezette a tanács előtt.

A vének hümmögtek, aztán csak megszavaztak vagy harminc embert.

– Kevés! – csapott mérgesen az asztalra.

– De hát meg kell értenie – mondták –, dologidőben több embert elvonni nem lehet a földekről. Kárukat ki fizeti?

– Lesz itt még kár, és nem akkora!

– Jó, jó... – kötötték meg magukat a vének –, de ilyen melegben, hisz még a macska is liheg az udvarban, legfeljebb kiadós zivatar várható, ezt tapasztalt gazdaként maga is tudhatja – érezni lehetett, amint Bujdosó János nagy tekintélye csorbult egyet.

Erős Tamás ki is használta, s röhögve törölgette izzadt-kopasz nagy fejét:

– Ni, hogy megáztam.

– Vannak itt, akik évről évre elmismásolták a gát dolgát, hát legalább most ne akadályozzák a helyrehozatait – szúrta Bujdosó János a másiknak, s már félő volt, egymásnak mennek. Csak a vénebbek csendesítettek, s aztán megtoldották még hússzal a gátat erősítők számát.

Másnap ki is vonultak a töltésre, de kedvetlenül, s csak ímmel-ámmal dolgoztak a férfiak. Félbe maradt a munka a földeken, s idekint rekkenő volt a hőség; már a harangszó előtt – ha nem figyelt oda – morgolódni kezdtek Bujdosóra, s délebedkor néhányan el is szöktek.

Háromfelé járhatott az idő, mikor felhősödni kezdett az ég a hegyek felől, s egy órára rá már úgy dörgött-villámlott, hogy olyanra a legvénebbek is alig emlékeztek a faluban. Pap Bertalant saját udvarán vágta agyon a mennykő, amikor a megriadt libákat terelte biztos helyre, Fésűs Ferenc magtára meg porig égett.

– Nemhiába – suttogták az ijedt falusiak, ők voltak a legfőbb ellenzői a gát dolgának.

– Az Erős-portára kellett volna sújtson elsőbben – morogta Fehér Bálint, s mások óvatosan bólogattak.

Egész éjjel esett, nagy, tócsát verő cseppekben, ám másnap hajnalban majd százan – erős férfiak – kint álltak a töltésen. Dolgoztak, verte őket az eső, de most senki sem morgott Bujdosó Jánosra. A folyó szintje alig emelkedet, még medrét sem töltötte ki. Az emberek bizakodtak.

– A nagy eső a hegyekben esik, az még nem ért ide – mondta Eke.

– Az bizony igaz – bólongattak, s tovább erősítették a gátat.

– Elkéstünk vele, János, nem fog kitartani.

– Mi legyen?

– Zsákok kellene.

Elszaladt néhány ember, de csak keveset hoztak.

– Nincs több.

– El kell menni a szomszéd falvakba, s ami van, elhozni.

Ki is jelölt néhányat, Erős Tamás is köztük volt.

– Te csak ne cibálj engem ide-oda! – vicsorgott a kopasz.

– Hagyd, igaza van – szóltak az emberek. – Menjünk inkább.

Aztán estére elállt az eső, de csak hogy hajnalra újrakezdje, erősebben, s amikor reggel Bujdosó János számba vette csapatát, az foghíjasnak mutatkozott.

– A többiek? – kérdezte bosszúsan.

Az emberek zavartan álltak egyik lábukról a másikra, végül Fehér Bálint csak kibökte:

– Hát elmentek...

– Hová a nyavalyába?!

– Hát el... el a faluból.

Aztán napközben is egyre többen tünedeztek. A zsák kevés volt, a homok is, majd lassacskán az emberkéz is. A folyó kitöltötte a medrét, és tovább emelkedett. Bujdosó János este éppencsak hazanézett egy tányér levesre – egész nap egy falatot sem evett. A felesége is azzal fogadta a leves mellé:

– Mindenki megy, János. Nekünk is csomagolni kéne.

– Hát csomagolj – csapta földhöz a kanalat.

– És te?

Válasz helyett visszaroht a töltésre, ott azonban már senkit sem talált, hát újra megindult visszafele: legalább a feleségének segítsen. Az utcákon sár, összevisszaság, szitok, vinnyogás – emberi, állati, vegyesen.

„És döngött az Úr a mennyekben, és a Magasságos zengett; és jégeső hullt és eleven szén.

És kibocsátá nyilait és elszéleszté azokat, villámokat szórt és megháborítá azokat.

És meglátszottak a vizek medrei s megmutatkoztak a világ fundamentomai; a te feddésedtől, Uram, a te orrod leheletének fuvásától...” – ötlöttek eszébe a vasárnap-i szentbeszéd zsoltár-szavai. Szép, zengő hangon mondta a Nagytiszteletű Úr, aki most, íme, itt szalad maga is. Csomagjából egy ládika leesik, kiszóródik belőle minden, de hátra nem néz. Menekül.

A falu hajnalra lecsendesedett, csak az egyre távolodó tanácstalan kutyaugatás, s az ijedt barmok bögése, körme csattogása futott vissza az országútról. Az eső elállt, csupán az ég maradt viaszos utána. Bujdosó János végigjárta a porták nagyját, be-be lépett tárva feledt kapukon, hátha hall még emberi szót, de csak egy-egy macska ugrott meg előtte. Megborzongatta a nedves szél. Szellemfaluvá lett élete színtere. Aztán mégis talált valakit; a templom lépcsőjén a vándorbotos ember ült – a hír hozója. Evett éppen. Bujdosó János csak biccentett, ment tovább. A vénember összecsomagolta a batyut, de aztán csak legyintett, s odahagyva a lépcsőn, követte. Letelepdedtek a falu utolsó házánál. Odalátszottak a sebtében széthagyott zsákok, s a meggyengült töltés oldala, amelyből, mintha golyó ütötte volna rajta a sebet, patakzott a víz.

– Délre áttöri – jegyezte meg Bujdosó János, majd dohánnyal kínálta a mellette ülőt. – Maga mért nem áll odébb?

– Mert nincsen hová mennem.

Társa bólíntott, s míg dohányát szívta, eljátszott észben azzal a gazdagon hímzett kendővel, melyet ide-oda sodoríntott a szél. Drágán adhatta egykor a boltos.

– Látja, éveken át gondtalanul éltünk. Elringattuk magunkat. Mert szárazság ide vagy oda, díszesebbek lettek a porták, és itt egy marhával, ott egy tyúkkal – mindenkinek rendje szerint –, de gyarapodtunk. Csak arra nem ügyeltünk, hogy mindezt megóvjuk. Pedig a szemünk előtt volt, s mégsem számoltunk a fenyegetéssel. Bűnösök vagyunk mindannyian: asszony, ember, fiatal és öreg. Csak a csecsszópók..., csak azok nem. A karonülők sem. Az örökségünket most vetjük oda a víznek. Bűnösökké lettünk. Magam is. Mert hiába szóltam, ha nem elég hangosan. És ha szóltam is, nem minden tekintéllyel a latban. Hát megmérítettünk...

– És most? – kérdezte a másik a repedező gátat vizsgálva.

– Most? – töltötte maradék dohányát Bujdosó János. – Most várunk.

Napok

Három napja nem beszélünk. Jobban bírod, mint én. (Remélem, ugyanezt gondold.)

El kellene költöznöm. Ahányszor kilépek az ajtón, mindig a tiéd látom. Lámpa- vagy monitorfény.

Semmilyen utat nem mutat.

Írok. Kattan az öngyújtód, szatyorcörgés. Összeszeded a szemetet. Pléhcsörgés. Megint iszol.

Kulcs fordul a zárban. Csak állok a háromszor összehajtogatott, visszaadandó pulóverrel a kezemben, és nem ordítok, hogy elmentél. Tart fél percig, visszaérsz, először megkönnyebbülök.

Csak a szemetet vitted le.

Leülök az ágyra.

Gyűlöllek, amiért megijedek. Eldöntöm. Ha bejössz, kidoblak.

(Aztán még fürödni sem merek kimenni.)

Az első napon magamra voltam dühös. Megint elvesztettem a fejem. Bár igazat adtam a háromszor átgondolt érveimnek. Rádvágtam az ajtót, te pedig dúvadként föl-le járkáltál. Testem mégis az ajtó előtt elsuhanó sziluett után kívánt. Bosszúból maszturbáltam. Nem feltételeztem, hogy nem lesz kibékülés, de semmiképpen sem akartam, hogy kiéhezetségem neked okozzon elégtételt.

Este buli. Julcsi szerencsére nem kedvel. Szólt is néhány rossz szót az érdekedben. Kár hogy sosem hallgatok rá. Flört csapossal, pultnál ülő selyemfiúval. 2 sör és rövid után már haza akartam menni. Az ajtóban még megbeszéltem egy randit egy Sándorral.

Jól jött az önértékelés-mérlegre.

A második napon összefutottunk. Rád nézni sem tudtam. Gyors kérdésedre: „Éhes vagy?” Még gyorsabb válasz: „Nem.” Ez közeledés-kísérlet volt?

Fürdés, olvasás, amiből föl-fölnézek, hogy telepatikus üzeneteket küldjek át. Álmos vagyok és kitartó. Gyere át, és csak feküdj mellém. Minden izmom és csontom fájdalmasan nyújtózik ki, ahogyan rájövünk, hogy elaludtál.

Negyedik nap.

Szóval ennyi volt. Akkor hagyjuk. Nem vagyok az a küzdő típus. Elveszi az erőm, és menekülnék otthonról, hogy ne kelljen szembesülnöm a helyzettel. Ha nem lennék olyan nagyon fáradt. Nem tudom, téged féltetek-e még, vagy magam.

Hogy megint visszavonhatatlanul beleszokom az egyedüllétbe, megint egyre nehezebben fogom felölteni az ál-élő-mosolyt, míg kimérten és lassan kanalaz a magány. És mert a büszkeség kódolhatatlanná teszi a kiáltást, marad a testi és lelki igények külön-külön kielégítése.

Ahogy a te véged is hasonló lesz.

Nem tudom, téged féltelek-e még, vagy magam.

Hát gyertek vissza hozzánk, ti olcsó és drága örömök.

Ötödik nap.

Kerüllek. Mert ennyi idő után már kérdéseknek és válaszoknak kellene következnie. Egyre hangosabban nevetek, egyre hangosabban fürdök, és kopogok túsarokban. Hangosan bontok bort, és vágom falhoz a poharat. Szeretem ezt a hangot. Kár hogy nem lehet ezt az egész lakást veled együtt a falhoz vágni, és levizelni a szilánkokat. De persze farkam sincs. Guggolva pedig mégsem olyan elegáns.

Nyílik az ajtó, és megállsz a küszöbön. Nem nézel rám, nem szólsz. Felállok, üveggel a kezemben. Nem vagy egyedi. Sem erős, sem szép. Megnyugszom. Ha nem is békét érzek, legalább nyugalmat.

– Szeretlek – mondod. Csévelt szó egy csévelt helyzetben. Talán kicsit stílusosabb lehetne, ha a szemembe mondanád, nem a festett lábujjkörmeimnek. Elkoptattuk. Már abban a helyzetben vagyunk, amikor kötelességből viszont kellene mondanom. Érzem a várakozást. Tehát kilyukadt a kettőnk között lévő, már amúgy is kevésbé feszes szó-szövet.

Mindig is hajlamosak voltunk túlzásokba esni.

– Zoknit húzok – válaszolom.

– Tessék?

– Mondom, zoknit húzok.

– Épp szerelmet vallottam!

– Nekem meg épp a lábam fázik.

– Bunkó vagy.

– Csak a szokásos – vonom meg a vállam.

Játszott nyugalommal rád hajtom az ajtót, annyira elegánsan, amennyire egy nőnek egy borosüveggel a kezében, mezítláb ez lehetséges. Zoknit húzok.

Leülök a szőnyegre, nekitámasztom a hátam a falnak, és bámulok az ablakra. El kellene húznom a függönyt, hogy lássak valamit. Végül nem számít. Eltávolodtál.

Eltávolodott. Már nem ismerem. Nem vette észre.

Nem vette észre, hogy ugyanabban a hangszínen, és ugyanazzal a hangsúllyal szólt a „szeretlek”, és a „zoknit húzok”. Hát tényleg ennyi volt.

Hatodik nap.

Reggel valami gyerekes bátorság lett rajtam úrrá. Fekete és rózsaszín hangulat lett. Gonosz öröm, és boldogság, ugyanakkor várakozó és ujjongó érzések. Végre újrakezdehetem ezt az egész ostoba cécót, a csábítással, a megértő hallgatással, a szempillapaskolós nézéssel, amikor ismét elmagyarázzák, hogyan kell ízlelnem

a bort, az étteremben pedig segítőkészen lefordítják az olasz étel nevét (bár én is el tudnám olvasni a zárójelben a magyar jelentését).

Kinyitottam az ablakot. A levegőnek frissebb illata lett, mint máskor. Nem volt türelmem kávéfőzni, csak tejet melegítettem. Bele neskávé, némi méz, és csak álltam a beépített gardrób szekrény előtt. Alul Prada csizma, ami lenullázta a szám-lámat, bár járni sem tudok benne. Fölötte Patrizia Peppe kosztüm. Az legalább kényelmes. Tehát ruhát és cipőt nem.

Fehérnemű. Visszatérésemet a jelenkori vadászmezőre fehérneművel ünnepelem. Kell nekem egy ésszerűtlenül drága, kényelmetlen, szűrős, budoáros, fekete-rózsaszín együttes. Ami értelmet akkor kap, ha egy másik erkélyajtó előtt, egy másik ágyban, egy másik testtel fekszem az én kívül-belül unalomig ismert porcikáimmal, amire legfeljebb új csipkét tudok aggatni. Néha aggódom, hogy meddig tart ez az elégedetlenség, és mikor kapom meg ezekből a folyton változókból azokat a válaszokat, amikre még kérdést sem mertem fölteni.

Bár az a dacos gondolatot, hogy én majd megmutatom a szüleimnek, hogyan kell ezt az élet-dolgót csinálni, egyre távolabb kerül. Amíg attól tartok, nagyobbat bukhatok, mint ők, addig inkább veszek egy új akció-fehérneműt. Megint.

Bugyi, vastag, fekete harisnya, kámzsanyakú, vaníliásárga angórapulóver, fekete szoknya, és bokacsizma. Kényelmes sarok, hátulján szolid bőrmasszi, ami azt a pajkosan magabiztos hatást kölcsönzi, ahogyan egy nő elindul egy teljesen értelmetlen, ám jelentőségteljes vásárlásra. Úgy könnyedén.

Régen kinéztem magamnak az Andrásyn egy üzletet, amitől az tartott vissza, hogy a kirakatban valahogy mindig egy nullával többet láttam, mint amennyit ért az az anyagdarab. De most szabadságot vásárolok. Sokat kell költenem.

Mély levegőt vettem és beléptem. Semmi sem történt. Nemhogy egy anyáskodó, meleg eladó nem jött oda selypítve, de még egy tapasztalt szemű, középkorú nő sem mondta azt, hogy:

– Drágám, tudom, mire van magának szüksége.

Mindezek híján unott arccal odavetettem, hogy csak nézelődöm, és vizslattam a vállfán lógó formátlan ruhákat. Elmélkedtem, melyik darabot vagyok képes megöltetni étellel, és melyikben lennék annyira nevetséges, amilyennek egy kifutón látott darab hat egy átlagos külsejű gimnazistán a metrón.

És megláttam. A pulton feküdt. Egy vállfán a melltartó és bugyi, ami orvul takarta az egyes részek szépségét.

– Elnézést, ez elkelt?

– Nem, most próbálták.

Ez rosszul esett. Egy nekem szánt ruhadarabot csak ne próbálgassanak föl mindenféle nők!

Lecsaptam a csipkecsodára, és bevitettem a próbafülkébe. Lassan vetkőztem le, hiszen még csak ismerkedünk. Háttal a tükörnek vettem föl, és behunyt szemmel fordultam meg.

Először csak a balt nyitottam ki (azzal rosszabbul látok), aztán gyorsan a jobbat is, és legszívesebben hangosan ujjongtam volna. Az alapja fekete szaténból féltanga, nem simul bele közönségesen a fenékbe, ugyanakkor enged láttatni annyit a sima bőrből, ami után már valószínűleg nem kell túl sok szót vesztegetni arra, hogy mi fog történni. Körbefut az alsón egy fekete csipke, ami álnokul elegáns francibugyinak mutatja azt, ami valójában semmit nem takar. És persze a tetején egy vékony, rózsaszín szaténszalag körbefut. Eltűnik, föltűnik a fekete anyagban, és automatikusan megnézem a fonákján, oda bújt-e. Nem. Valahol el-elveszik a szaténban, majd ismét kibújik 2 centi után. A melltartó persze hasonló. Alig-alig takarja a mellbimbót egy csöpp anyag, majd arra ráhagynak az elegánsan kurvás, átlátszó csipkéből, és vállakon pedig az átlátszó hazugság, a lányos, rózsaszín szalag ugrál le, föl, le, föl.

Bekopognak, hogy minden rendben van-e. Persze, gyorsan lekapom magamról, hogy kifizethessem, hogy végre a magamévá tegyem, és rohanjak vele haza.

Otthon kiveszek egy üveg Irsai Olivért a hűtőből, beviszem a szobámba, fölveszem az ajándékom. Fekszem az ágyon, melengetem kezemben a túl hideg fehérbort. Próbálok írni. Apró skicceket vetek a papírra, keresem azt a mondatot, ahonnan el tudok indulni. Semmi. Lefolyik a pára a borospohár oldalán az ágytakaróra. Kicsit savas. Apró buborékok képződnek az alján.

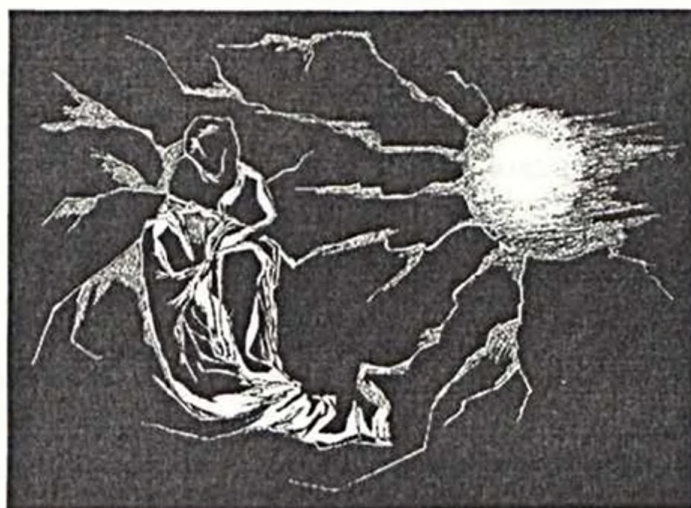
Udvarias kopogás. Rosszul érint. Egy tökéletes nap romlik el. Köntöst veszek föl, és inkább kimegyek én, mintsem beengedjem.

A konyhaasztalon múlt heti reklámújság. 229 Ft volt egy kiló banán.

Ő közben gyönyörűen pózol. Sugárzik a fájdalom. Nézi a kezét, ahogy magyaráz miértekről, megértésről, büszkeségről. A belátás, és az alapvetően jó ez a kapcsolat részről a térdemet nézi. A hallgatást természetesen beleegyezésnek véli, így leguggol elém, és a köntösöm övét bontogatja.

– Egy pillanat, azonnal jövök – állok föl.

Készségesen félretérdel. Visszamegyek a szobámba, óvatosan leveszem az ehhez túl szép szerzeményem, és beteszem a szekrénybe. Visszaveszem a köntöst, úgy megyek vissza hozzá.

CSAPODY TAMÁS

Papp Lajos

A ma 88 éves Papp Lajossal három évvel ezelőtt találkoztam először Baján (2006.01.17–18.). A következő hosszabb beszélgetésre idén került sor, Budapesten (2009.02.09.), a volt bori munkaszolgálatos társánál, névrokonánál, a vele egyidős és szintén nazarénus Papp Bálint budapesti lakásában. Papp Lajosnak az itt két részletben közreadott visszaemlékezése, valamint általam írt életrajza a Baján és Budapesten készült, digitális diktafonnal rögzített interjú általam szerkesztett és lábjegyzetekkel ellátott, továbbá Papp Lajos által jóváhagyott, és hozzájárulásával közölt anyaga.

Papp Lajos (anyja neve: Kovács Mária, szül.: Gyenesdiás, 1921.09.14.) kilenc gyermekes, nazarénus parasztcsaládból származik. Anyai ágon már a nagyszülők is tagjai voltak a Magyarországon a XIX. század elején meghonosodott nazarénus egyháznak. Édesapja az első világháború után lett baptista, majd a fegyvertelenség parancsát követő Jézus Krisztusban Hívő Nazarénusok Gyülekezetének tagja. Papp Lajos 12 éves korában kezdett el nazarénus gyülekezetbe járni, és 20 évesen keresztkeltek meg. Gyenesdiáson végezte el a hat elemi iskolát. Itt kellett részt vennie a kötelező levente foglalkozásokon, ahol a puskát nem volt hajlandó megfogni. Ezért megalázták. 1933-ban került el otthonról, és munkába állt. Családja 1940-ben elköltözött a Baranya megyei Zalátára. A második világháború kitörése után, 1942. október 5-én hívták be katonai szolgálatra a tokaji utász laktanyába. Megtagadta a katonai eskü letételét és a fegyverfogást, ezért fogdába zárták, majd a miskolci börtönbe került. A hadbíróóság először végrehajtandó halálbüntetésre, majd öt év szabadságvesztésre ítélte. A miskolci (1942. október – 1943. március 17.), majd az ungvári (1943. március 17. – 1943. július vége) börtönbe került. Itt találkozott több, a katonaság megtagadásért elítélt nazarénussal, akikkel később a kassai börtönbe, majd pedig Jászberénybe szállítják. Innen a szerbiai Borba viszik nyolc nazarénus, a katonaságot megtagadó társával együtt, 1943. július végén. A katonaságot szintén megtagadó Jehova Tanúkkal és szombatistákkal együtt, az ún. „hívő századdal”, a központi bori lágerbe, a „Berlin” táborba kerül, mint munkaszolgálatos. Kényszer-munkás, a bori bányaművelés különböző területein dolgozik, a szintén 1943-ban Borba vitt, 3000 zsidó munkaszolgálatossal együtt. Borból 1944. szeptember 17-én, az ún. első lépcsőben indul haza, azzal a gyalogmenettel, amelyben Radnóti Miklós is ott volt. A visszaemlékezésben részletesen közli, hogyan jutott el Cservenkára, majd Szentkirályszabadjára, ahonnan 1944. november elején indul el Hegyeshalom irányába. Papp Lajos a hajtója annak a lovaskocsinak, amely mögött a gyalogmenet vonul. A gyalogmenetben haladt Radnóti Miklós is. Így járja meg a Szentkirályszabadja–Győr–Abda–Hegyeshalom útvonalat oda-vissza. Nazarénus munkaszolgálatos társaival együtt Szombathelyre kerül, és annak környékén szabadul fel.

A katonaságot megtagadó, bori munkaszolgálatos, nazarénus társai közül többeket a szovjet katonák hadifogolynak minősítenek, és „málenkij robotra” viszik őket a „fasiszták által elpusztított” Sztálingrád újjáépítésére. Papp Lajosnak sikerül megszöknie, és szerencsésen hazaér Zalátára. A németek és oroszok által kifosztott faluban lesz földműves. Feleségül veszi a környékbeli, nazarénus Végvári Ilonkát, 1947. szeptember 13-án. Beremenden telepednek le (1947–1969), ahonnan később Bajára költöznek át. Három gyermekük születik. Egészségügyi problémái és kiskorú gyermekei miatt többet nem kell katonai szolgálatot teljesítenie; a Krisztusban Hívó Nazarénus Gyülekezetet pedig a Kádár-rendszer állami elismerésben részesíti (1977). Papp Lajos vasutas lesz, és váltókezelői munkakörben dolgozik évtizedeken keresztül. Nyugdíjba vonulásáig (1981) háromszor tüntetik ki „Kiváló Dolgozó” jelvénnel. A beremendi, a bajai nazarénus gyülekezetben ún. szolga, majd a gyülekezetből való hivatalos kizárása után (1973), népes családjával együtt a bajai Hit Gyülekezetének elismert tagja. Egyszerre érzi magát mindkét egyház tagjának.

A képen szereplők (balról jobbra): Papp Bálint, Gumbér István, Szabó Imre (ül), Papp Lajos, Csizmánszki János nazarénus munkaszolgálatosok 1944 januárjában, Borban.

„Ennyi az emberi élet!”

(első rész)

A születésnél kezdeném, mert az élet ott jött létre. A Balaton partján, Keszthely városától 4 km-re születtem, Gyenesdiáson, 1921. szeptember 14-én. Kilencen voltunk testvérek, édesapám Papp János. Ahogy jött a háború, 1914-ben rögtön bevonult katonának, és kikerült az orosz frontra. A frontvonalban a magyar és orosz katonák találkoztak. Édesapám parancsnoka egy főhadnagy volt, akit egyszer az orosz már elfogott, és azt mondta az édesapámnak, hogy dobja el a fegyvert, mert rögtön meghal. A parancsnok ugyanis látta, hogy édesapám mögött az orosz felémelte, ráfogta a fegyverét, és agyon akarta löni, és ő eldobta a fegyvert a patákba. Édesapám akkor még katolikus volt, nem nazarénus. Az orosz tiszt megmotozta, utána rögtön küldték Szibériába. Ott volt négy évig, Volgográdnál¹. Télen-nyáron fát vágtak az erdőben, és bunkerban laktak, 1914-től 1918-ig. A bunkerba oroszokat is bezártak, és közöttük baptisták is voltak. Beszéltek a Bibliáról, és mondták, hogy meg kell térni, mert meghal az ember, és a pokolra jut, vagy a mennyországba. Ott megkeresztelték őt a baptisták. Nagyon örült, hogy megismerte Istennek a munkáját. Úgy jött haza, mint egy hívő ember, és keresett baptista gyülekezetet, de Keszthelyen nem volt. Nazarénus gyülekezet viszont igen, elment oda, és azt mondta, „testvérek, én is hívő ember vagyok”. Mondta, hogy baptista hívő. Azt válaszolták, hogy ők egy kicsit mások, és újra megkeresztelték. 1918-ban beépült a nazarénus gyülekezetbe. Mindjárt megtért édesapámnak egy fiú és egy nőtestvére, ugyanúgy katolikusokból. Édesanyám a gyülekezet vezetőjének a lánya volt. 1919-ben 18 éves volt, édesapám 32, mikor megkérte a kezét, férjhez adták neki. Kovács Rezső volt a nagypapám. Hatan voltak testvérek, mind a hatan nazarénusok. Szüleim első gyermeke 1920-ban született, Mária, az én nővérem, és utána kilenc gyermek lett, én vagyok a második. Három testvérem már meghalt, hatan vagyunk még meg. A szülők nazarénusként élték le az életüket. Édesapám egész életében földműves volt, szőlője volt a Balaton-parton.

Mikor vége lett a háborúnak, hazaengedték a foglyokat. 50 fokos hideg volt télen, sokan meghaltak. Édesapám átvészelte, de a tüdeje gyenge maradt a megfázás miatt. Volt egy kis birtoka Gyenesdiáson, nem volt szegény ember. Harmincban házat épített, majd behívták katonának Tapolcára. 54 éves volt, és amikor kiderült, hány családja van, rögtön hazaengedték. Akinek nem volt annyi gyereke, azt bebörtönözték vagy vitték a frontra. A nagybátyáim is az orosz fronton voltak. Akiket bebörtönöztek, azok a nem harcoló elvet² komolyan vették. Otthon sokan voltunk! Én az édesanyám falujába kerültem Nemesboldogasszonyfára³, ahol a nazarénus vallás kezdődött 1840-ben. Egy gazdag emberhez kerültem szolgának, mint második gyerek. 10 pengőt kaptam ott minden hónapra. A nagyapámékkal szemben lévő házban dolgoztam: 30 hold föld volt, lovagoltam, szántottam, vetettem, mindent megcsináltam, és az istállóban aludtam végig, 13 éves koromtól 19 éves koromig.

Mert a jószágra kellett vigyázni! A gazda hívő volt. Villany nem volt a faluban, csak teflonlámpa. Jó helyem volt, megbecsültek, egyedüli fiú voltam, nem volt családjuk. Édesapámnak adták a 10 pengőt, nekem nem kellett, megvolt mindennem. Koszt, ruha, bor, sör, pálinka, minden. Együtt mentünk a gazda hintóján a gyülekezetbe, a 7 km-re lévő Keszthelyre. Ez volt az én gyerekkorom!

Édesapámék Gyenesdiásról 1940-ben elköltöztek Baranya megyébe, Zaláta⁴ községbe, és nekem ott kellett ezt a helyet hagynom. Gyenesdiáson eladtak mindent. Zalátán jómód volt, kibéreltek 24 hold földet. Én a lovakkal a földeken dolgoztam. Gyenesdiáson 13 éves koromtól levente voltam, de ott sem fogtam meg a fapuskát. A jobbra át, a balra át – azt csináltam. Szekeres volt a főoktató. 1939 novemberében jött egy rendelet, hogy lezárják a gyülekezeteket⁵. Karácsonyra már nem is lehetett menni a gyülekezetbe. A Dráva-parton hídőrséget kellett állnom a katonákkal. Leventének voltam beosztva. Zalátánál vezetett át a híd Jugoszláviába, de amikor a németek bementek Jugoszláviába, 1941 húsvétjára fölrobbantották a híd másik felét⁶. A gyülekezet nem szűnt meg, vigyázva elmentünk egy páran házakhoz, és ott tartottuk meg az összejövetelt. A csendőrség figyelte, és ha leleplezték, a gyülekezetek vezetőit internálótáborba vitték Nagykanizsára. Akiket elvittek, talán másfél évig voltak ott. Édesapám nem volt vezető, őt ez nem fenyegette. Érződött Hitler nyomása Magyarországon is. A nyilasok már fölléptek: a kovács fia, Gazda Sanyi, akinek az apjához édesapám lovat patkoltatni járt, és aki velem járt iskolába, 16 éves volt, amikor belépett a nyilas pártba. A Pesti úton, mert Gyenesdiáson már akkor betonút volt, rajzolta a horogkeresztet az útra. Közben elütötte az autó és meghalt.

Behívtak katonának 1942. október 5-én Tokajba, az utászokhoz. Az állomásról bekísértek minket a hegyekben lévő laktanyába. A Bodrogra kellett lemenni hidásznak és utásznak. A pontonhíd vezetését kellett megtanulni, két hétig jártunk le a folyóhoz tanulgatni az építést. A hegyekbe pedig gyakorlatozni jártunk, puska nélkül: jobbra át és balra át. Két hét elteltével osztották a puskákat. Mondták, hogy „egy köpeny, egy csizma, egy csajka, és a köpenybe takarja össze. Most jöjjön a Papp Lajos!” Azt válaszoltam: „Főhadnagy úr, jelentem, én a hitbeli meggyőződésem és Jézus Krisztus tanítása miatt nem ölhetek embert. Tehát ha nem ölhetek embert, akkor fegyvert miért fogjak, mert én nem akarom becsapni az államot, hogy amikor kivisznek a frontra, lövök, de nem lövök. Agyon kell lőni az ellenséget. Ezt nem tudom elfogadni.” Azt válaszolta: „Hát fiam, ez nem így van, katonák vagyunk, háború van, tudja-e? Jól van, fiam, megértettem.” Major nevű főhadnagy volt. Délben megebédeltem, és lementem, hogy a csajkámat elmossam a Bodrogon. Major főhadnagy lejött utánam, és azt mondta: „Fiam, nagyon-nagyon sajnálom ezt a dolgot, nem tudom mi lesz, de nehéz helyzet ez. Meg kell fogni a fegyvert, mi katonák vagyunk.” – „Főhadnagy úr, én nem tudom elfogadni, én nem tudom megtenni!” – „Lajuskám, én is Istenfélő ember vagyok, én is ismerem a Bibliát, de most háború van.” – Ilyen szépen beszélt a főhadnagy! Fölértünk a Bodrogtól, és sorakozót rendelt el mind a három századnak. Szólított: „Papp honvéd, jöjjön előre!” Ott volt egy asztal, megállt előtte, és azt mondta: „A fegyvert akarjuk átadni, mert ez a kötelességünk. Ön kijelentette, hogy a hite, meggyőződése miatt nem fogja meg a fegyvert.” Az ott álló őrmester megszólalt: „Micsoda?”. Rám vágta a fegyvert, és szíjjal kezdte rám kötni. A főhadnagy azt mondta erre: „Őrmester, ki

parancsolta magának, hogy tegye rá erre a fiúra a fegyvert? Vegye le azonnal!” – „Igenis főhadnagy!” – összesült az őrmester. A főhadnagy azt mondta neki, hogy távozzon, nekem meg azt: „Fiacskám, meg van próbálva minden, tehát nem tudja elfogadni, én ezt értem, de az a következménye, hogy be kell, hogy zárjam a fogdába.” Be is kísérték a fogdába. Ott voltam két hétig. De közben Major főhadnagy bejött, és megkérdezte: „hogyan van, fiam?” Minden reggel kihallgatás volt, a Fickó nevű százados vezette, századparancsnok, aki nagyon gonosz ember volt, rúgott, vágott, azt mondták a katonái. De engem a százados soha nem fogadott, azt mondta, maradjak a fogdában. Egy alkalommal bejött értem egy őrmester, és azt mondta, hogy el fog kísérni Miskolcra. Vonatra ültünk, a falujában leszálltunk, elment a családjához. Nekik azt mondta rólam: „Viszem a börtönbe ezt a fiút, mert el fogják ítélni.” Talán adtak valami harapnivalót, és indultunk tovább, a miskolci körletlak-tanyába. Az őrmester átadott a kunsároknak⁷, Nándori és Oswald szakaszvezetőknek. Nándori szakaszvezető azt mondta: „Már megint a hívők!” És ezzel megkezdődött a harc. Ahogy csak bírt, ököllel ütött, úgy, hogy nagyon megdagadt a fejem. Belökött az egyes zárkába. Ott csak egy ágy és egy szék volt. Három-négy nap elteltével éreztem csak a fejemet, annyira feldagadt. Aztán a húszas, fogadó zárkába tettek. Itt voltak vagy negyvenen. Kérdezték a fiúk, hogy miért hoztak be, mondom, hogy hívő vagyok, és nem fogtam fegyvert. „Micsoda? Nem fogtál fegyvert?” – csendőrök voltak oda bezárva. – „No, majd megfogatom én veled a puskát!” Mondom nekik, hogy maguk is olyan rabok, mint én. Kiabáltak velem. Figyelte ezt két, a váci fegyházból odakerült idősebb férfi, Filéner és Frigmann bácsi. Azt mondták a csendőröknek: „Tűnjetek az ágyatokhoz. Papp, gyere!” – és közibük vettem, köztük feküdtem. Mondták, hogy hozzád senki nem fog nyúlni. Nem tudom, miért voltak olyan kedvesek, hiszen betörők voltak, három évet kaptak. De senki nem bántott többet. De egyszer Oswald szakaszvezető adott egy nagy pofont. Hazulról küldött édesanyám csomagot, jó kis finom körte volt benne. Azt mondta az Oswald, ebből ő is kér, mert előtte kellett felbontani. Nem volt rosszindulatú, de hogy a pofont miért adta? Hát adta! Aztán áttett a 18-as zárkába, ahol mind veszélyes rablók, gyilkosok voltak. Miközben elkísért, azt mondta: „Fiam, azért teszek közi-bük, hogy vigyázz rájuk, ha valami történik, zvirkli⁸ van az ajtón, az ő meg állandóan sétál körül, és ha valami történik, te azonnal kiabálsz! Ezek olyanok, hogy kiszedik a falat, és elszöknek. Amikor észreveszed, hogy bontják a falat, szóljál ki, de finoman, csak akkor, amikor az ő odaér, különben agyonütnek ott.” Korábban volt egy falbontás, és többen átszöktek, később mindet megfogták, vastag láncsal kellett sétálniuk.

Nem került rá sor, hogy kiszóljak, pedig ott voltam öt hónapig. Aztán egyszer fölhívtak a tárgyalásra. A kapunál volt a hadbíróság, hat személyből állt, mind magas rangban voltak. A hadbíró azt mondta: „Megértjük, hogy kinn a századnál nem fogadta el a fegyvert, de mi most felkínáljuk, ha most elfogadja, semmi baj nem lesz, és mehet vissza a századhoz. Sőt, amikor visszamegy, még szabadságot is kap haza.” – „Bíró úr, hitbéli meggyőződéselem, Jézus Krisztus tanítása azt mondja, még az ellenséget is szeretni kell, nemhogy azt, hogy aki nem ellenségem, azt agyonlőjem. Én nem tehetem meg, hogy elfogadjam a fegyvert” – válaszoltam. Kérdezték, hogy tudok-e arról, hogy háború van: „Tudja azt, hogy statárium, rögtön ítélő bíróság van?” – „Tudom.” Föltették a kérdést, hogy: „Elfogadja-e a fegyvert,

vagy Jézus Krisztust?” Mondtam, hogy nem tudom elfogadni, és akkor már gépeltek, rózsaszínű papírra, és aláírták velem. Halálos ítélet volt, rögtön, golyó által végrehajtandó. „Inkább a halált válassza, mint Jézus Krisztus tanítását megtagadja” – ez volt az ítéletbe írva. Amikor vittek kifelé, hallottam, hogy azt mondja az egyik tiszt: „Bíró úr, most öljük meg ezt a fiatalembert? Az anyja nevelte így, hogy nem szabad embert ölni.” Finoman mondta, de jó fülem van, így meghallottam. Mondta, hogy adjanak nekem öt év próbaidőt. Ráállt a bíró! Visszahívtak, és azt mondta: „Fiam, gondolkodtunk az ügyön, és arra gondoltunk, hogy fölfüggesztjük ezt a kivégzési állapotot, adunk helyette öt év börtön gondolkodási időt. Elfogadja?” – „Elfogadom, bíró úr!” Akkor újra írtak egy papírt. Ez volt 1942 novemberében, az ítéletemről a papírt a nagy háborúban elveszítettem. Én nem is remegtem, úgy álltam, mint egy honvéd, sima derékszíjjal, katonaruhában, utászcsizmában, teljes felszerelésben, csak puskám nem volt.

A miskolci börtönben volt akasztás, két embert büntettek, a börtönablakból rá lehetett látni a bitófára az udvaron. Az elsötétítés alatt loptak, elrettentő példának szánták az akasztást. Akkor velem két nazarénus is be volt börtönözve. Az egyik Gyemrócki Mihály, jugoszláviai fiú volt, ő lett az alezredes börtönparancsnoknak a kertésze. Szabadon kijárt. Odajött a zárkaajtóhoz, és hívott engem, a nazarénusokban megbíztak. A másik nazarénus, akinek a nevét nem tudom, az is jugoszláviai volt. Az előző évben pedig volt egy bajai fiú, Vidákovics Mátyás, aki kikerült a börtönből az orosz frontra, ott volt szanitéc. A 18-as zárkából elvittek, mert jött egy rendelet, hogy elszállítanak hét embert. Velem ott 20–22-en voltunk, fiatalok, valamennyien köztörvényesek. Közülük hatot kezüknél fogva összekulcsoltak, én a végén hetediként egyedül voltam, és egy katona lekísért minket a miskolci állomásra, ahonnan Ungvárra indultunk. Kulcsár őrmester azt mondta nekem – annyira megbízhatóak voltak a nazarénusok –: „Erre a hat emberre te is vigyázz, hogy el ne szökjenek!”. Fölértünk Ungvárra, ahol nagyon gyönyörű börtön volt, a csehek építették. Üvegből volt még a tető is. Olyan tisztaság volt, olyan gyönyörű volt, csak hát börtön volt. 400-an voltunk. A börtönparancsnok azt mondta, ha valaki talál egy tetűt, az szabadságra mehet, akkora tisztaság volt. Én házimunkás lettem, ami annyit jelentett, hogy járkhaltam szabadon a folyosón, és csajkákban osztottam az ebédet. A foglár neve Rátkai volt. Hatan voltunk a zárkában, jó nagyidős köztörvényesekkel voltam. Minden reggel félórás séta volt, körbe-körbe. A dévaványai Papp Bálinttal is ott találkoztam, meg Szabó Imrével⁹. Papp Bálint is öt évet kapott. Külön zárkában voltunk. Bepirosodott a lábam, és bekerültem a gyengélkedőre. Aki ott meghalt, azt a lábánál fogva vitték le a lépcsőn, csak úgy kalimpált a feje. Én hálás vagyok, mert adtak valamilyen kenőcsöt, amitől jól meggyógyult! Igaz, ha rákentem a lábamra, csak úgy füstölt, úgy be volt gyulladva. Papp Bálint is odakerült rühességgel, ott ismerkedtünk meg. Ungváron kiadták miniszteri rendeletben, hogy munkásokat kérnek Borba¹⁰, ezt én nem tudtam. Fegyveres őrkísért minket Kassára, ahová más börtönből is hoztak nazarénusokat. Itt találkoztunk össze Móczár Lászlóval, Gumbér Istvánnal és Kocsis Jánossal. Átadtak egy olyan főhadnagynak, aki akkor jött meg a frontról. Azt mondta: „Ötven embert öltem agyon, titeket is rögtön agyonlőlek, ezért kaptam a szabadságot.” Rúgott, vágott bennünket, de közben ott volt egy szakaszvezető, és azt mondta, adja neki ezeket az embereket, majd ő elintézi őket. „Jó, átadom, vigye őket, és löje agyon

őket, ahol akarja” – mondta a főhadnagy. „Jó, köszönöm! Fiúk, utánam!” – válaszolt a szakaszvezető. Mentünk egy jó darabon, miután odaszólt: „Atyám fiai, csak csöndben legyetek.” Baptista szakaszvezető volt, a baptisták fognak fegyvert. Katonai raktárba tett minket munkára. Egyszer megjelent ez a hadnagy, és mondta: „Szigorúan tartani ám őket!” Egyetlen napig voltunk Kassán, innen átirányítottak minket Jászberénybe, de még akkor sem tudtuk, hogy miért. Egy nap alatt értünk Jászberénybe, ott zsidók is voltak, de már elmentek. Július eleje volt, már ott volt a Jehovista század, a szombatisták, összegyűjtötték az embereket¹¹. Négy-öt napig maradtunk. Móczár bácsinak a felesége jött látogatni, messze lakott, ezért jött biciklivel. Tudtam édesanyámnak is üzeni, és ő is jött. Hozott egy kis csomagot. Tilos volt a területről kijárni, de benn szabadok voltunk, a jászberényi zsidó iskolán belül, ahova el lettünk szállásolva. A nagy területen 160 Jehova Tanú, 18 adventista és 8 nazarénus volt. Ez tette ki a századunkat, ami végig is kísért bennünket¹². Szökés nem volt. A Jehovista zónaszolgák¹³, vezetők ketten föl voltak húzva egy oszlopra, felkötötték őket a tűző napon. Ott lógtak, mert nem fogtak fegyvert, és nem vették föl a katonaruhát. A magyar keretlegénység tette. Az egyik Garai volt¹⁴. Aztán jött a rendelet, hogy vonatra kell ülni, és kísérettel el kell menni Ercsibe. Semmit nem mondtak, hogy hova visznek, csak hurcoltak. Ercsiben mondták meg, hogy ettől a naptól kezdve a hajón utazunk Bor városába, ami annyit jelentett, hogy a bori rézbányába megyünk dolgozni, ahol már zsidók is vannak, egy hegyet fogunk elhordani. Mindezt a századparancsnokunk, tartalékos tiszt, hadnagy Bánhegyi Géza¹⁵ mondta. A hajó Baja felé ment le. Miután elindultunk, már semmi különös nem volt, a hajó belsejébe is lehetett menni, meg a fönti részre is. Mi, nazarénusok mind fönn voltunk¹⁶. Egyszer csak hallottuk, hogy a magyar katonák lenn ütik a jehovistákat, Garait is. Fölszaladtak. Jókedvükből ütötték őket.

Amivel mentünk, egy nagy, szabályos gőzhajó volt, ez az egy, a 801-es munkásszázad ment vele, zsidók nem voltak közöttünk. Hat keretlegényről tudok meg egy tisztről, náluk volt kézfegyver. Mi, nazarénusok katonaruhában voltunk, a jehovisták és adventisták¹⁷ mind civilben. Az adventisták fölvtették volna a katonaruhát, de valahogy nem kötelezték őket. Mind idősebbek voltak, csak be lettek hívva, mint tartalékosok. Úgy emlékszem, hogy az adventisták közül ketten elfogadták a fegyvert, beálltak a keretlegények közé. Kaptak fegyvert, ruhát, és a keret befogadta őket, mert magyar emberek voltak, nem zsidó emberek. Nem tudom, mi lett velük, mert amikor jöttünk haza, már nem voltak velünk. Csak azért fogadták el a fegyvert, hogy jobb legyen a dolguk, de semmi keménységet nem mutattak. A hajó először Prahovoba¹⁸ ment, Ercsiből délelőtt indultunk, és másnap délben ott is voltunk.¹⁹ Addig nagyon jó volt az út, kaptunk egy kis ennivalót. Onnan vonattal mentünk Zajecsárra²⁰, innen kisvasutat építettek Borba, ami jó 50 km-re ment, a hegyekben²¹. Borban a szombatisták nem akartak szombaton dolgozni²², ezért kettőt kikötöttek. Bilinccsel gúzsba kötötték őket. Mozdulatlanok voltak, és fellökték őket. Borzasztó volt, és egy óra hosszát tartott. Utána önkéntelenül ugráltak, rázkódtak, miután levették róluk a bilincset, elsenyvedt mindenük. A többi szombatistát nem kötötték ki. Csak ezeket, elrettentésként. Utána elfogadták a munkát, és szombaton dolgoztak, a vasárnapunk volt szabad mindannyiunknak.

Borban láttam, hogy a vagonok meg voltak rakva vastag rézlemezekkel. Ragyogó tiszta réz volt, és ment a németeknek. Egészen idáig, Prahovoig és Borig, zsidók

nélkül utaztunk. A bori állomásról a városon keresztül kísérték a „Berlin” táborba²³. Ott óriási, régi fa barakkok voltak, 20-30 is talán a nagy területen, a franciák építették. A mi századunk egy olyan barakkba ment, ami elől volt. A zsidók akkor már ott voltak. Ez 1943. július 18-a körül volt, és a zsidók kb. egy hónappal előbb érkezettek²⁴. Emeletes ágyak voltak, és én fenn aludtam. Nagyon csíptek a poloskák este, amikor a villany már el lett oltva. A vánkos alól jöttek elő, és csíptek. Sajnálom, hogy a zsidók mind ezekben a barakkokban maradtak, de nekünk, mint magyar embereknek, szombatistáknak, jehovistáknak és nazarénusoknak, új barakkokat csináltak. Még egy tiszta, új barakkot építettek az orvosi rendelőnek, a cipész-műhelynek, és a különböző ipari műhelyeknek. A két barakk egymás mellé került. A szombatisták voltak az egyik végén, a keretlegények oldalán, a jehovisták voltak hátrább²⁵.

Az út menti barakkok mellett helyezkedett el a temető. A szerbek siratták a halottaikat, zapéváztak²⁶, kivitték az ételt, rátették a sírra, megehetette bárki. Ez a kultúrájuk! Reggel fölébredtünk, és fölhallatszott, hogy siratták a halottat, zapéváztak.

A táborparancsnok, Balogh András alezredes²⁷ elsőrangú ember volt. Amikor beértünk a táborba, az ortodox zsidók istentiszteletet tartottak abban a nagy barakkban. Fölkötötték a fejükre és a kezükre a szíjakat, imádkoztak. Az alezredes megengedte nekik. Balogh alezredes 170 cm magas, széles vállú, kicsit molett, jó állású bácsika volt, kb. 50–55 éves lehetett. Szemüvege nem volt. A hangja nem volt durva. Megjegyeztük azt, hogy megengedte, hogy a zsidók istentiszteletet tarthassanak. Ilyen szabadság volt, ilyen volt a kezdet! 1943 végén elvitték haza, mert ilyen jó embert nem hagynak ott. Helyette jött Marányi Ede, gyilkos alezredes úr, aki egy nyilas, egy németpárti, végtelenül gonosz ember volt²⁸. Balogh alezredes távozása előtt elment egy főhadnagy is, mert a levegő rezgett a kéngáztól, és a főhadnagy nem bírta, meg akart halni. Ez attól volt, ahogy égették a követ, abból jött a füst, teli lett egész Bor városa. Csak azt zavarta, akinek gyenge volt a tüdeje. Fölmentünk a hegyre, és ott már nem volt füst.

Minden századnak volt egy szolgálatvezetője, nekünk Zbranek Béla²⁹. Mellettük általában 6–8 keretlegény szolgált, de olyan is előfordult, hogy tízen voltak.

Egyszer dolgoztam a bányánál, mint robbantó, máskor, mint lovaskocsis. A bányavasúton karbantartó voltam, talpfákat vertem a sínek alá, mert a szállítás közben meglazul az altalaj. Végig kellett járni az egész pályát, és figyelni, hogy hol lazul. Nemcsak én csináltam, hanem az egész csapatom. Voltam napos ügyeletben is. A leghosszabb a robbantós munkám volt. 1944 márciusától szeptember 17-ig, amíg el nem indultunk, robbantós voltam.

A táborunk a várostól két km-re volt, a munkahelyünk pedig kb. egy km-re a tábortól, az aranyhegyen. A bányában aranyat, ezüstöt és rezet bányásztak. Elérkeztünk a bányához, az első lépcsőhöz. A lépcső fölött 8 méteres fal volt, és így tovább, 8 emeleten keresztül, míg fölértünk a hegycsúcsra. Teraszos volt. Minden teraszon kisvasút vezetett kis csillékkal. És minden ilyenén egy bagger³⁰, kanalas gép, ami a követ rakta a csillékbe. Nekem furatot kellett csinálnom a hegy jobb- és bal oldalán, és középen, fúrógéppel a kemény kőbe. Utána donaritot, robbanószert tömtem bele, vezetékkel tettem bele, és meggyújtottam mind a hármat. Félre mentem, és kirobbant egy kb. 6 méteres anyagdarab, amit talicskával kitoltunk. Aztán bementünk a hegybe, mindkét oldalon három métert, és azt is kirobbantottuk. A komolyabb

robbantásokat a partizánok³¹ csinálták. Szerbül kiabáltak nekünk, hogy dolgozzon a nép, a padkán, ami egy kilométer hosszú volt. Zsidók voltak a mozdonyvezetők, és a völgyekbe vitték ki, ahol kiborították, töltötték a völgyeket fel. A vonaton kb. 10 csille volt. Ez mind törmelék, mind meddő kő volt. Mi végig, egészen szeptember 16-ig ezt csináltuk.

A sziklákon 50–60 fokos meleg volt azokon a nyári napokon. Azért volt ilyen meleg, mert a kőhegy visszavágta. Amúgy ott sohasem volt tél, mondták a szerbek, hogy plusz ötnél télen sem ment lejjebb. Télen is egy ingben jártunk, olyan meleg ott lenn a táj. 1944. január 15-én a gyepen egy ingben hevertünk a barakkunk előtt, munkaszüneti napon. Január 17–18-a körül Magyarország felől jött egy hideghullám, és esett egy kis hó is. Ennyi volt a tél. Olyan idő volt, hogy éppen hogy csak nem olvadt el a hó. Egy kicsit megmaradt, aztán el is ment. Úgyhogy a hideggel nem is kellett küszködnünk. Katonaruhában dolgoztunk, nem is fáztunk.

Balogh, amikor kiértünk Borba, tartott egy nagy előadást, és azt mondta: „Fiúk, ezt a hegyet öt év alatt kell elhordani! Arra vigyázzatok, fiúk, hogy ott fönn vizet ne igyatok, mert van ott víz, fel van nyomatva, de az maláriás. Egy ember mindig menjen le a völgyekbe, és a jó forrásvízből hozzon fel a csapatnak.”

A mozdony húzta a csillét, és kiért a völgyekhez. A vasút mindig odébb lett rukkoltatva, mindkét végén. Itt is dolgoztam. Alá kellett verni a stiperfáknak³², hogy ne mozogjanak, és ki ne essenek a csillék. Ezt kellett figyelni, egyengetni. Javítottuk végig a pályát, ami egy kilométer hosszú volt. A cél az volt, hogy nyitott bánya legyen, és a rezet megtalálják.

A német munkamesterekkel csináltuk a vasutat. Egyszer az egyik megfog, int, hogy oda álljak. Kicsit tudott magyarul, azt mondja: „Mindig csak te fogsz dolgozni?” Mert látta, hogy én mindig mozgok, mindig hajolok. Nem egyforma az ember, mások elálldogáltak, nem hajtottak annyira, csak azt látta, hogy én mindig csinálom. Álljak félre, azt mondta, nem engedte, hogy csak én csináljam, pihentetett. Nekem nem volt panaszom rá.

A réz, az arany és az ezüst együtt ment a kohóba, és ebből olvasztották ki az aranyat, rezet, ezüstöt, külön-külön. Egy kis követ én is letörtem, és meg tudtam menteni ennyi viharon keresztül³³. Annyira elhordtuk a hegyet, hogy ebből az anyagból már egy ház kidomborodott, úgyhogy ez már nyitott volt. Jól spekuláltak a németek! Ezért dolgoztunk mi a zsidókkal együtt.

Mi nem mehettünk a zsidó barakkokhoz, a zsidókkal nem beszélhettünk, megtiltották. Nem tárgyalhattunk velük, azt mondták, hogy mi magyar emberek, magyar katonák vagyunk, és nekünk a zsidókhöz semmi közünk. Nem is dolgoztunk együtt. Aránylag becsben tartottak minket, ezt lehet mondani. Zbranek Bélára semmi rosszat nem tudok mondani. Marányi utasítására Bánhegyi Géza volt a parancsnokunk. Jól végeztük a munkát. Az egész századunkból egész idő alatt egy szökés sem volt.

Elrendelték, hogy éjjel-nappali szolgálatot kell a barakkban teljesíteni. Közülünk, nazarénusok közül választottak ki szolgálatost. Bálinttal³⁴ én voltam egy-huszonnégyet, aztán ő pihent egy-huszonnégyet. A dolgunk az volt, hogy vigyázzunk, senki meg ne közelíthesse a barakkunkat, se kívül, se belül. Állandóan ébren kellett lenni a partizánok miatt. A fegyveres őrseget kellett mentesíteni. Elegen lettek volna, de azt akarták, hogy szolgáljunk mi, hogy ők pihenhessenek. Az volt a címünk,

hogy napos ügyeletesek. Ez ment egy jó darabig. Jött a Marányi alezredes, aki azt mondta, hogy mi nem lehetünk örök, csak fegyverrel. Azt mondtuk: „Bánhegyi főhadnagy úr, hát azért vagyunk itt, mert nem fogtunk fegyvert. Nem lennénk itt, ha puskát fognánk, akkor szabad emberek lennénk.” Marányi azt mondta erre neki, akkor irány ki az aranyhegyre dolgozni. Csak könnyebb volt napos ügyeletben lenni, de vége lett ennek. Saját keretlegényük került ügyeletbe.

A fehér karszalagos zsidókat időnként megkülönböztették, ők lehettek örök is. Tudom, hogy Weisz doktor fehér karszalagos volt. Nekem jóbarátom volt, doktori címe volt. Mérté a hegyet, nem dolgozott. Beszélgettünk, mondom neki, hogy „Tudja-e, hogy a zsidóknak miért van ez a nehéz nyomor? A régi izraeli engedetlenségéből! Az Isten így rendelte!” Azt mondta: „Jaj, Lajos, ha Isten volna, akkor mi nem lennénk itt.” A zsidók ledolgozták reggeltől estig a munkaidőt, és utána a keret fölzavarta őket a hegyre, és a hegyre hason gurították le őket. Kínózták őket, az elfáradt embereket.

Marányi idejében két szökés volt. 50 km-re voltak tőlünk a partizánok és át akartak menni hozzájuk. A hegyekben a németek elkapták őket, átadták a magyar parancsnokságnak, és az egész tábornak össze kellett állni, és végig kellett nézni a kivégzésüket. A munkahely felé eső hegy tövében volt a kivégzés. A mi századunk került oda éppen a kivégzőasztalhoz. Azt mondták: „Két zsidó barátotokat halállal bünteti a magyar törvény.” A hegyoldalban gépfegyverek vettek körül, hogy ne-hogy lázadás legyen. 15 méterre voltam, négy őrmester és a bíró kiadta, hogy „a halálos ítéletet végrehajtani!” Két keretlegény elővezette az elsőt, a négy őrmester felé fordította, kettő a szívre, kettő a fejre célzott. Kiloccsant az agyvelő. Ahogy a másikat vezették, a kíséző katona el akart ájulni, úgy, hogy egy másiknak kellett kísérni³⁵. Ott már meg volt ásva a gödör, el is temették. Tehát nem a temetőben, hanem ott temették el őket. Bánhegyi Géza azt mondta nekem: „Na, Lajoskám, ennyi az emberi élet!” Őtet is megrázta!

Marányi idejében a tábornak volt egy óriási étkezdéje. Mi a saját barakkunkban étkeztünk, az ő étkezdéjükbe nem mehettünk. Egyszer láttam, hogy az étterem közepén magasan egy vasrúd volt áthúzva, kb. 2 méter magasan. Ezen a vasrúdon lógtak a zsidók, oda voltak kikötve³⁶, ez mindennapos volt. Nazarénusok közül egyet sem kötöttek ki, és a jehovisták közül sem. Mi szerettük a zsidókat, sajnáltuk őket.

A tiszték szállása Borban volt, 2 km-re a „Berlin” tábortól. Egyszer egy puskát vittem be egyedül a városba az alezredes úrnak. A város közepén volt a nagy tisztai szállás. Ott is zsidók dolgoztak. A Marányi azt mondta „Nézd a kóbit, nem bírja!” – mert a zsidók nem bírtak valamit fölemelni. Gúnyosan mondta! A piac az úttól 100 méterre húzódott, oda el lehetett menni, vásárolni ennivalót. Kaptunk tíz napra 60 dinárt, és marmaládát, 20 dekát, és jó kecskesajtot. Mi nem dohányoztunk, akárcsak a jehovisták és a szombatisták, nem is kaptunk dohányt. A hívő század nem dohányzott. A latrina a táboron kívül volt, a mi barakkunk fölött kb. 100 méterre. A latrina 200 méter hosszan ment fölfelé. Oda járt az egész „Berlin” láger, kivéve a keretlegényeket.

A nyolc nazarénus igencsak összetartott. Sok idő nem volt, de mindenki elmondta, hogy az egyháznak mi a célja. A jehovisták azt mondták, ha eljön az ezeréves királyság, akkor a jehovisták fognak fönn kormányozni, nekem ezt magas volt elgondolni. Mi az Ige szerint mennyországról beszélünk és pokolról. Hitvitákat lehetett

volna tartani, de mi nem bocsátkoztunk bele. Tudtuk, hogy nem lehet őket meggyőzni. De ők azért próbálkoztak! A szombatisták nem próbálkoztak, velük egy volt a hitvilágunk. Annyi volt a különbség, hogy ők szombaton ünnepeltek, mi meg vasárnap. Nem sikerült senkit megtéríteni sem közülünk, sem a zsidók közül. A zsidókkal ők sem barátkozhattak. A nazarénusok között nem volt nézeteltérés. Vasárnap délelőtt mi lementünk a folyóhoz istentiszteletet tartani. Ott énekeltünk, Bibliát olvastunk. Belgrádból nazarénusok jöttek hozzánk, hogy honnan tudtak ró-lunk, nem tudom. Hoztak ruhát, ennivalót. Beengedték őket a táborba, és átadhatták.

Balogh alezredes idején a zsidók szabadságra jöhettek haza tízes csoportokban. Ez ment is egy darabig. Aztán az történt, hogy nem jöttek vissza, és megszüntették a szabadságokat. Voltak, akik visszajöttek, csak nem mindenki jött vissza, és ezt szökésnek vették. Amikor megjött Marányi, már szó sem lehetett szabadságról. A hívő századnak nem adtak soha szabadságot. A zsidók vonattal mentek Prahovoba, és onnan tovább. Kaptak papírt, de a keret nem kísérte őket, munkaszolgálatos katonák voltak. Úgy emlékszem, hogy az elsők még visszajöttek, de a harmadik, negyedik csoport már nem jött vissza.

A Straflágerben³⁷ voltak a Titoéktól elfogott partizánok. Azok is foglyok, megbízhatatlan emberek voltak. Elfogták őket a németek, behozták őket egy külső lág-gerbe, munkára. Szegény gyerekek, téli idő volt, a csille leesett, kiszakította a vasat, és legurult a hegy oldalába. Kötéllel húzatta a mester a hegyoldalban 20–30 emberrel. Nekik német volt a parancsnokuk. Ez az egy alkalmam volt, hogy találkoztam szerbekkel. A hátukon egy nagy „S” és „T” betű volt, azt jelentette, hogy Strafláger, hogy büntetőtáborban vannak. A „Bregenz” táborban is jártam, kb. 20 km-re voltam Bortól³⁸. Egy darabig én is voltam lovaskocsis, két lovam volt. Befogtam a lovakat, és egy tizedes jött velem, el kellett hoznom a „Bregenz” lág-gerből, már nem tudom mit, Borba. A négyes kilométernél, Bor városától 4 km-re délre volt a nagy kohó, oda mi nem mehettünk. A kohó üvegfa 100 m hosszú volt, éjjel láttuk, ahogyan gyönyörűen hömpölygött benne a tűz. A kibányászott köveket oda vitték, ott lett cseppfolyóssá. Amikor az érc kifolyt, finomították, a négyes kilométerkőnél volt a finomító³⁹. Ott voltak asztalosműhelyek, nagyobb üzemek is, ezeknél zsidók is dolgoztak. Az egy elit hely volt, mert ott már komoly dolgok történtek, az arany és az ezüst szétválasztása. Arra mentünk ezzel a kocsival, és elkanyarodtunk a „Bregenz” tábor felé⁴⁰. A hegy belsejében ezek a „Bregenz” tábori zsidók csinálták az egyenes vasutat. A német egyenes alagutat akart, hogy ne kelljen kerülni az áruval. Az egyik zsidó gyerek megtudta, hogy én megyek, nem vinnék-e el egy kis csomagot, egy kis ételmet, amit vett a piacon, a „Berlin” táborból egy kollégájának a „Bregenz” táborba? Én betettem az ülésbe. Amikor kivettem a „Bregenzben”, meglátta a tizedes, mondtam, hogy az egyik kolléga küldi a másik kollégának. „Micsoda, tudja, hogy magának ezért halálbüntetés jár?” – „Csak nem?” – kérdeztem. „Zsidótól elvenni ilyet? A zsidókat pártolni? Többet ilyet ne csináljon, nagy baj tud lenni ebből.” Mondtam, hogy bocsánat. Nem jelentett föl. Az ételmet nem ám hogy odaadta volna, hanem eldobta. A „Bregenz” tábor jobb volt, mint a „Berlin” tábor⁴¹. Kisebb, rendezettebb, szép erdők, fák között. Ott csak egy század volt, amely 200–220 emberből állt.

Jegyzetek

- ¹ Volgográd, 1925-től Sztálingrád, a Volga jobb partján elterülő város.
- ² Nem harcoló elv: a katonai eskü, a fegyveres kiképzés és egyben a fegyveres katonai szolgálat nazarénusok általi elutasítása (a fegyvertelenség parancsa).
- ³ Nemesboldogasszonyfa: Hévíztől 4 km-re nyugatra lévő, ma Alsópáhokhoz tartozó település.
- ⁴ Zaláta: a magyar-horvát határ és a Dráva közelében, Drávaszabolcs határátkelőtől kb. 30 km-re nyugatra lévő falu.
- ⁵ Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter 1939. december 2-án kiadta a 363.500/1939. VII. a számú rendeletet. Ebben az antimilitarista tanokat valló, és a honvédelmi érdekeket sértő kisegyházak (nazarénusok, adventisták /szombatisták/, szombatosok, Jehova Tanúk, Istengyülekezet, őskeresztények, pünkösdisták) működését azonnali hatállyal betiltotta. A vallás- és közoktatásügyi, valamint az igazságügyi miniszter ezt követően számos rendeletet adott ki ezen gyülekezetek ellen.
- ⁶ A forgalmas vasúti Dráva-hidat a németek 1941. áprilisában robbantották fel.
- ⁷ Kunsár: foglár, börtönőr.
- ⁸ Zvirkli: a börtönkörlet ajtaján lévő, kívülről elhúzható, kör alakú, 5–8 cm átmérőjű kisméretű üvegablak.
- ⁹ Papp Bálint (anyja neve: Boros Julianna, szül.: Dévaványa, 1921.11.26.) és Szabó Imre katonai szolgálatot megtagadó nazarénusok.
- ¹⁰ Bor: Belgrádtól 210 km-re délkeletre, a szerb–román–bulgár határnál lévő szerbiai település.
- ¹¹ Jehovista század („jehovások”, hívő század): a katonai szolgálat megtagadásért bebörtönzött Jehova Tanúkból, szombatistákból (reformadventistákból) és később nazarénus munkaszolgálatosokból álló munkaszolgálatos század elnevezése.
- ¹² A felsorolt kisegyházak tagjaiból állt a Borba vezényelt 801-es különleges munkásszázad (klgs.), amely 1943. augusztus elején érkezett Borba. Az első zsidó munkaszolgálatos századok 1943. július 12-én megérkeztek Borba. A következő év tavaszán újabb 3000 zsidó munkaszolgálatos érkezett Borba, köztük Radnóti Miklós.
- ¹³ Zónaszolga: A Jehova Tanúja Egyház 1938 és 1941 között ún. zónaszolgálatot bízott meg azzal a feladattal, hogy a gyülekezeteket rendszeresen végiglátogassák, és ezáltal velük körforgásszerűen foglalkozzanak.
- ¹⁴ Garai Mihály Jehova Tanú, aki szintén Borba került, és túlélte a munkaszolgálatot.
- ¹⁵ Bánhegyi Géza hadnagy (anyja neve: Hartl Etel, Budapest, 1914.08.08.–?). A budapesti népügyészség háborús bűncselekmények elkövetése és hivatali sikkasztás büntette miatt vádat emelt ellene 1945-ben. Nem ismeretes ügyének további kimenetele.
- ¹⁶ A Papp Lajoson kívül Borba vitt nazarénusok: Csizmánszky/Csizmánszki János (Vajdaság/Szerbia: Kisszács), Gumbér István (Bakonycsernye), Kocsis János (Nagydorog), Móczár László (Tarnaörs/Jászárokszállás), Papp Bálint (Dévaványa), Rancsár Mihály (Vajdaság/Szerbia: Kölpény), Szabó Imre (Dévaványa).
- ¹⁷ Borban reformadventisták vagy korabeli nevükön szombatisták voltak. A reformadventisták 1914-ben kiváltak az adventista egyházból, mivel ragaszkodtak a katonaság megtagadásához és a vegetáriánus étkezés szabályához.
- ¹⁸ A vízi szállítás a Szeged–Titel–Belgrád–Pancsova–Prahovo (Tisza–Duna) útvonalon történt.
- ¹⁹ Prahovo: A szerb–román–bolgár hármashatár közelében, a Duna jobb partján lévő, szerb folyami kikötő. A hajó valószínűleg 1943. július 30-án indult, és a prahovoi

- megérkezést és a vasúton történő utazást követően, a munkaszolgálatosok augusztus 5-én érkeztek meg Borba.
- ²⁰ Zajecsár: A Timok folyó völgyében, a bulgár határ közelében, Bortól légvonalban kb. 35 km-re délkeletre lévő város.
- ²¹ A Zajecsár és Bor között a hegyeken át vezető, 30 km hosszú, keskeny nyomtávú vasút 1969-ig működött.
- ²² Az adventisták és a reformadventisták (szombatisták) a hét hetedik napjának a szombatot tekintik. Vallási előírásaik szerint szombaton nem szabad dolgozniuk.
- ²³ „Berlin” láger: Bor központjától két kilométerre északra létesített munkatábor, a bori magyar táborcsoport központi tábora. Maradványai ma is megtalálhatók.
- ²⁴ Az első öt zsidó munkaszolgálatos század 1943. július 12-én érkezett meg Borba.
- ²⁵ A 801-es klg. munkásszázad barakkja a „Berlin” tábor legszélén, annak délnyugati oldalán volt. A bányaterjeszkedése miatt a tábornak ez a része megsemmisült. Az adott századra felügyelő keretlegénység a munkaszolgálatosokkal egy barakkban, annak elkülönített részében lakott az új táborfőparancsnok megérkezéséig, 1944 januárjáig.
- ²⁶ Zapévázás: az ortodox vallás előírása szerint vallási énekek éneklése a meghalt személy sírjánál.
- ²⁷ Balogh András alezredes (anyja: Schmidt Irma, Gyöngyös, 1895.12.12.–?), a bori táborcsoport első csoportparancsnoka.
- ²⁸ Marányi Ede alezredes (anyja neve: Dörgő Katalin, Pétervárad, 1896.10.07.–Markdorf /Németország/, 1985.10.20.), a bori magyar táborcsoport második parancsnoka (1944. január–szeptember).
- ²⁹ Zbranek Béla őrmester (anyja neve: Zbranek Anna, Budapest, 1905.02.16.–?). A Népbíróságok Országos Tanácsa (NOT) népellenes büntetése miatt négyévi börtönbüntetésre ítélte Budapesten, 1949-ben. Az előzetes letartóztatásban töltött idő alapján a kiszabott büntetést a NOT letöltöttnek ítélte.
- ³⁰ Bagger: kotrógép.
- ³¹ Elfogott és kényszermunkára kötelezett, volt partizánok.
- ³² Stiperfa: vasúti talpfa.
- ³³ Az arany, ezüst és réz szemcséket tartalmazó, kb. 3x3 cm-es rögöt magam is láttam. Baja, 2006.01.17.
- ³⁴ Papp Bálint.
- ³⁵ Reisset és Friedmann zsidó munkaszolgálatosok kivégzésére 1944 elején, más források szerint 1944 tavaszán került sor.
- ³⁶ A kikötés a magyar hadseregben használt büntetési mód: a munkaszolgálatost a két, összekötött kezénél fogva, hátulról, egy rúdon keresztül felhúzták 1x2 vagy 2x2 órára. A lábujjak érinthették a talajt, de a kínzás fokozása érdekében gyakran a testet magasabbra húzták, így a lábujjaik nem érintették a földet.
- ³⁷ Straflager: büntetőtábor.
- ³⁸ A láger „Bregenz” kb. 26 kilométerre északnyugatra volt Bortól.
- ³⁹ Az ún. négyes kilométer pontosan 4 km-re délre van Bor központjától. Az utak elágazásánál lévő pontot ma is így hívják, és az itt felépült egészségháznak a Radnóti Miklósról elnevezett parkjában áll a költő szobra.
- ⁴⁰ A „Bregenz” tábor felé vezető, ún. régi út ma is használható.
- ⁴¹ A „Bregenz” táborban 1944 júniusától voltak magyar zsidó munkaszolgálatosok.

(folytatjuk)

Diagnózisok Radnótira, avagy a Radnóti-életmű helyzete a magyar irodalmi kánonban

A címben jelölt fogalom, bár nehezen definiálható, mégis beszédes és egyben tanulságos is; állhatna itt címként például, hogy *Radnóti 2009*, de ez túlságosan leegyszerűsítette volna a meglehetősen összetett, s főként időszerű mondanivalót. Nyilvánvaló a tény, mégis hiba lenne megelégedni azzal a számszerű információval, hogy száz évvel ezelőtt született a költő, és az idei év ennek megünneplése lesz. A kérdés az, hogy az emlékévknek sikerül-e kissé fényesíteni Radnóti életművét az egyszázadnyi mostoha bánásmód után, hiszen sokáig nem volt esélye Radnótinak olyan rangra emelkedni a magyar irodalmi kánonban, mely valóban megillette volna.

Származása és identitása közötti különbségek végképp eltávolították a végletekig letisztult fekete vagy fehér csapásiránytól, ami a politikai korszakok függvényében az irodalmat is erre a kétszínű, taktikus sakkjátszmára kényszerítette.

Nem véletlenül vált egy magyar költő „idegenben” népszerűvé, saját nemzeti irodalma pedig szégyenteljesen hanyagolta. Persze az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy az Egyesült Államokban (a külföld definíció alatt elsősorban az iméntit kell érteni) is főleg a magyar származású, '50-es években emigrált irodalomtudományban jártas klientúra karolta fel. A származása és az élettörténete miatt is népszerűvé vált költő hazai mostoha bánásmódjával ellentétben több változatban fordították verseit, kutatták életművét, számos nagy volumenű monográfia született, a hazai vékonyka, Pomogáts-féle ismeretterjesztő irodalom ellenében. Tanulmányomban a teljesség igénye nélkül szeretnék pillanatképszerű betekintést nyújtani a külföldi Radnóti-kutatás eredményeibe, felvillantani néhány, a magyar közvélemény számára újszerűként ható felvetést, továbbá szót ejteni a holocaust irodalom Radnótival összefüggésbe hozható terminusáról és értelmezési lehetőségeiről, a 2007-ben Radnótiról készült dokumentumfilmről, és magukról a költővel foglalkozó kutatókról. Írásom célja, hogy választ kapjak arra a kérdésre, mennyire jár elől a „nyugati” irodalom a költő életművének kutatásában a hazai tanulmányokhoz képest, a centenárium fényében, és lerázható-e a politikai billog az életmű meghatározott korszakairól.

I. Bevezetés

Egy nemzet és egy nemzeti irodalom sem képes múltjának megtagadására, csupán jótekingony elkenődésére. A „tagadva megőrzés” taktikája leginkább Radnóti életművének szándékosan elnagyolt, több helyen elmosott, féligazságokat közhelyekké degradált interpretálásban érhető leginkább tetten. A Radnóti-jelenség (engedtessek meg így nevezni) a politikai klientúra majd minden időszakát érzékenyen érintette, s ez maga után vont a irodalmi megítélését is. Kereszténynek mondani merészség lett volna zsidó származása miatt, a holocaust magyarországi irodalmának „kirakatköltőjeként” pedig túlságosan vallásidegen, a zsidó hagyományokat nem

folytató, a zsidó identitást tagadó személyiségnek tűnik. Emblematis figuraként így egyik korszak sem szívesen példálózott vele.

Szegedy-Maszák Mihály az egyetlen olyan jelentős költőnek nevezte a holocaust irodalmából, aki igyekezett távol tartani magát a zsidó kultúra hagyományaitól, és „munkásságában szinte sehol sem lehetett érezni azt az elégedetlenséget a nem zsidó kultúrával szemben, amely a holokausz irodalmára olyan jellemző”¹. Ugyanakkor felmerül a kérdés, mi is tulajdonképpen a mostanában gyakran emlegetett „holocaust líra” vagy más néven a „holocaust irodalom”? E két fogalmat, illetve az ezzel kapcsolatba hozható alkotókat és alkotásokat csak utólagosan lehet ide sorolni, és a főbb jellegzetességeket is csak utólagos nézőpontból lehet megalkotni.² Érthető, hogy a külföldi, de olykor a hazai szakirodalom is a Radnóti-életművet a holocaust irodalomba tagolva képes leginkább az olvasóhoz közel vinni, de ezen értelmezés kizárólagossá tétele megfoszt az egyébként is időszerű paradigmaváltás lehetőségétől. Az effajta megközelítések figyelmen kívül hagyják az életmű korai szakaszait, jellegzetességeit, a versciklusokat. A Radnóti-életműnek is csak az utolsó szakasza lenne beilleszthető egy esetleges holocaust irodalomba, de, tekintve, hogy a költő 1944-ben meghalt, mikor az előbb használt irodalmi fogalom még csak nem is létezett, vitatottá válik a további feltételezések sokasága.

A holocaust líra kánonjába leginkább beilleszthető alkotók közé tartozik Paul Celan és Nelly Sachs, akik, mint a második világháború ezen időszakát túlélők, írnak a történelmi traumáról, és költészetükben a sokk feldolgozására törekednek.³ Poétikájuk beleillik a már létező irodalmi fogalomba, amibe Radnótit közelebbi kategória híján, úgy tűnik, csak belekényszeríti az irodalomelmélet. A két történelmi paradigma közötti különbség nem kevesebb, mint az eseményektől való eltávolodásból adódó látásmódok váltakozása. S bár kései lírájának mértékadó versei kialakítottak egy olyan irodalmi közhelyet, mely ismeretében Radnóti Miklós „a magyarországi holocaust arcává lett”⁴ addig a közelebbi vizsgálat kideríti, hogy Radnóti a költészet segítségével a múltat, a harmóniát varázsolta vissza a valóságba, Celan és Sachs viszont a jelen ismeretében a múlt visszahozhatatlanságát hirdeti. Mindezek okán érthetővé válik, miért hiányzik Radnóti személye és művei a zsidó költők Jerome Rothenberg által összeállított antológiájából is. (*A Big Jewish Book: Poems and Other Visions of the Jews from Tribal Times to Present, 1978*⁵) Pedig kijelenthető, hogy Radnóti Miklós a legtöbbit fordított magyar költő. Noha valótlanság lenne azt állítani, hogy mindennek oka, hogy saját korának legkiemelkedőbb alkotójáról van szó. A magyarázat továbbra is abban rejlik, hogy személye elválaszthatatlan a holocaust-irodalom kánonjától, és a magyar történelem sokat emlegetett korszaka ideológiai túlterheltsége miatt még inkább fokozta elhanyagoltságát, vagy, pontosabban fogalmazva, elnagyolta jelentőségét.

A Radnóti Miklóssal foglalkozó szakirodalom többnyire éppen ezért az angol-amerikai kultúrkörben látott napvilágot, a magyar származású irodalmi körök közreműködésével. Ennek következtében a külföldi irodalmárok is főleg az utolsó évek alkotásaiból merítenek, és a hangsúlyt az életút és versek szoros összefüggéseire helyezik, ez az eljárás viszont mind irodalmilag, mind politikailag, mind esztétikailag „túlsúlyozott” fogalmak használatához vezet. A földrajzi és eszmeiségbeli távolság az életmű többféle megközelítését tette lehetővé. Az Ady Endre alkotta találó „kompország” elnevezés más kontextusba helyezése tökéletesen illik a költő

hazai, illetve nemzetközi megítélésére, hiszen Radnótinak is nyugaton kellett ahhoz „kikötnie”, hogy életműve hazai népszerűsége tegyen szert. Bár a nyugati irodalmi körök sokszor kritikátlan dicsérete, és alapfeltevéseik bíráló nélküli elfogadása – mindössze azért, mert életben tartották a magyar irodalom egyik legjelentősebb 20. századi alakját – felelőtlenség lenne, azt mindesetre el kell ismerni, hogy egyrészt ezen kutatások hatására indult meg Radnótinak a magyar irodalmi kánonba való beillesztése.

Az első igazán színvonalas hazai monográfia Ferenczi Győző *Radnóti Miklós élete és költészete* című, 2005-ben az Osiris Kiadó gondozásában megjelent, úgynevezett kritikai életrajza, mely az utóbbi évtizedek után felvállalja a hiánypótló szakirodalom szerepét, „hiszen más hasonló átfogó erejű tanulmánnyal nem büszkélkedhet a magyar irodalom”⁶. Ezzel szemben külföldön legalább négy angol nyelvű monográfia látott napvilágot magyar származású irodalomtörténészekről. Zsuzsanna Ozsváthtól *Orpheusz nyomában, Radnóti Miklós élete és kora* alcímmel (*In the Footsteps of Orpheus: The Life and Times of Miklós Radnóti*)⁷. Ez utóbbi Takács Ferenc szerint több tárgyi tévedést és pontatlanságot tartalmaz, de legnagyobb hibája, hogy a „szerző nem tudja következetesen a munka célközönségére vonatkozó világos elképzeléshez igazítani tárgyalásmódját: köztudottként kezel olyasmit, amiről megcélzott olvasójának sejtelme sincs, vagy ellenkezőleg, hosszan magyaráz ott, ahol számíthatna olvasója ismereteire.”⁸ Ozsváth Zsuzsanna könyve nyilván az angol-amerikai, illetve az angol nyelven is olvasó-író nemzetközi tudományosság- nak, kritikusoknak, irodalomtudósoknak, irodalmároknak szól, mégis gyakran – és önkéntelenül – hazabeszél. „Azaz úgy beszél, mintha magyar szakember-olvasóhoz vagy művelt laikushoz szólna, aki tudja, ki volt Babits, van némi fogalma a *Nyugat* jelentőségéről, s ha megszorogatják, talán még azt is meg tudja mondani, hol született Vörösmarty Mihály”⁹. Említhető továbbá Emery George *Radnóti költészete: Összehasonlító tanulmányok* (*The Poetry of Miklós Radnóti: A Comparative Study*), Marianna D. Birnbaum: *Radnóti Miklós költészetének életrajza (Miklós Radnóti: A Biography of His Poetry)*, Georges Gömöri és Clive Wilmer *Radnóti Miklós élete és költészete: Tanulmányok* (*The Life and Poetry of Miklós Radnóti: Essays*). További kérdésfelvetéseket tartalmaz George Gömöri *Radnóti Miklós és a Biblia* című tanulmánya (*Miklos Radnoti and The Bible*), melyben az alkotói korszakok, ciklusok és a bibliai jelképek összefüggései tematizálódnak. Magyar fordításban a *Parnasszus folyóiratban* jelent meg, és legfőbb érdekessége az Emery George 1986-os hipotézisére való hivatkozás továbbgondolása, mely szerint Radnóti gyermekkorának olvasmányemléke a *Teremtés könyvének* testvérpárja, *Káin és Ábel* története nyomot hagyott néhány versén, és magát Káinnal azonosítva, predesztinálva érezte sorstragédiáját: édesanyjának és ikertestvérének elvesztését.¹⁰ Mindezek fényében még érdekesebbnek tűnhet Koczkás Sándor 1954-es tanulmánya, mely a tények ellenére is jelentéktelennek minősíti a biblikus motívumok szerepét, katolicizmusáról pedig említést sem tesz.¹¹ Az előbbi kérdésfeltevés kibővítése Zsuzsanna Ozsváth *Káintól Nálumig, Változtatások és változások Radnóti költői látásmódjában* (*From Cain to Nalium: Shifts and changes in Radnoti's poetic vision*) című értekezése.¹² Emery George a Hölderlin és Radnóti versei közötti összefüggések és kapcsolódási pontok mibenlétét, a közös bibliai olvasmányélményből kiinduló képszerű összefüggésekre keresi a választ, kapcsolódva a Zsuzsanna Ozsváth-tanulmányhoz, s *Nálum Könyvét* nevezi

meg közös kiindulási pontnak.¹³ Egy másik tanulmányában hangsúlyosan foglalkozik az utolsó időszak verseivel és a költő halála előtti napok eseményeivel a *Töredék*, a *Hetedik ecloga*, illetve a *Levél a hitvesnek* című versek tükrében. (Emery George: *Miklós Radnóti's last poems and final days*, 1989)

II. Ismerhette-e Radnóti Levet életművét?

A Hölderlin és Radnóti versei közötti összefüggések és kapcsolódási pontok vizsgálata bizonyította, hogy a korok és irányzatok egymáshoz simuló láthatatlan rétege minden alkotó műveinek mélyén megtalálható, és bár az egyediség fő követelmény, a már meglévő ismeretre adott önreflexív válaszokból építkezik egy-egy alkotó egész életműve. Éppen ezért találok érdekesnek azokat a felvetéseket, melyek párhuzamot próbálnak látni két, esetleg több alkotó műveinek életrajzi, téma- vagy stílusbeli hasonlóságai között. Különösen figyelemfelkeltő, és a téma szempontjából külön fejezetet érdemel Marianna D. Birnbaum alig két oldalas cikke, és főleg ennek továbbgondolása. A *Hungarian Studies* című lapban megjelent írás arra keresi a választ: előzmények nélküli-e Radnóti *Razglednicák* című, négy versből álló ciklusa („*final series*”), vagy Henry Jean-Marie Étienne Levet (1874–1906), XIX. századi francia költő tíz hasonló szerkesztésű verséből álló ún. *Cartes postales* ciklusának ismeretében íródott.¹⁴ A cikk szerzője eredeti nevén László Marianna Daisy, magyar származású, 1956-tól az Egyesült Államokban publikáló irodalomtörténész, akinek a nevéhez számos jelentős tanulmány fűződik, mint például az *Esterházykalauz*, *Elek Artúr pályája*, *Janus Pannonius, költő és politikus* című műve, *The Long Journey of Gracia Mendes*, és nem utolsósorban *Miklós Radnóti, A Biography of His Poetry* című, az előző fejezetben már említett, 1983-as müncheni tanulmánya. A *Did Miklos Radnóti know the work of J.-M. Levet? (Ismerhette-e J.-M. Levet munkásságát Radnóti Miklós?)* című cikkének kérdésfelvetése többek között kitér a két költő lírájában fellelhető „*couleur locale*” elemekre; értve ez alatt az idegen szavak gyakori használatát, a megjelenő szimbólumok meghatározó szerepét. Leginkább említésre méltó összefüggés, hogy mind a Radnóti-féle *Razglednicák*, mind pedig a Levet-féle *Cartes Postales* képeslap formátumban hordozza azokat a sajátos költői expressziókat, melyek az alkotókat utazásaik során érte. A két költő között életrajzi vonatkozású megfelelésekre is ráirányítja a figyelmet: mindkét életműben nagy szerepet játszanak a személyes élményekre adott poézisbeli válaszok.

Marianna D. Birnbaum szerint Radnóti *Ikrek hava* című művének több epizódja hangnemiileg meglepően hasonlít Levet munkamódszeréhez. A személyes élmények túlsúlyán kívül mindkét szerzőnél előfordul egy képzeletbeli barát, aki alteregóként szerepel a műben. További adalék, hogy az említett hősök katolikus vallásúak, és amiért nem elhanyagolható ez az információ, ismét a két költő életrajzából fakad, hiszen mindketten izraelita vallásból tértek át a katolikusra. A cikk írójának azonban nem az a célja, hogy bizonyítsa a két író közötti párhuzamok létjogosultságát, mindössze a tényekre hagyatkozik, és támpontokat szolgáltat a széleskörű kutatómunkához. Maga is elismeri, hogy a direkt hatás hiányzó bizonyítéka az lenne, ha választ kapnánk arra a kérdésre, mi volt a még ismeretlen modern poétikai kódrendszer, mely tájékozódási pontul szolgálhatna a két alkotó diskurzusában. Ennek vizsgálata viszont nem egyszerű, tekintve, hogy Henry Jean-Marie Étienne Levet neve nem cseng ismerősen a hazai irodalomkutatás számára. A *Világirodalmi*

Lexikon még csak említést sem tesz róla. A helyzetet tovább nehezíti, hogy családnevét publikációi kedvéért Henry Jean-Marie Levey-re változtatta. Ráadásul a cikkben cím nélkül említett epikai mű, mely módszertanilag az *Ikrek havával* mutat rokonságot, egyes források szerint elveszett. A *L'express de Bénarés* című novellában (ha esetünkben erről van szó) valóban fellelhető Levet alteregoja a Thomas W. Lance nevű szereplőben, ami mutathat rokonságot Radnóti művével, de az eredeti szöveg vizsgálata nélkül ezt nem lehet megállapítani, ráadásul a novella publikációjához Levet szülei nem is járultak hozzá.

Levet 1874-ben született a Loire menti Montbrisonban, jómódú család gyermekeként. A fiatalember kedvenc elfoglaltsága a szobájában való elmélkedés volt, különböző térképek és földrajzi témájú könyvei között. Ez a hely volt számára az a menedék, ahol képzeletbeli tájakat barangolhatott be. 1894-ben, húsz évesen állt Franciaország szolgálatába, hiszen tisztában volt azzal, hogy diplomataként esélye lesz eljutni azokra helyekre, melyekről kisfiú korában csak álmodozhatott. Eljutott Indiába, Vietnámba, a Fülöp-szigetekre, Argentínába.¹⁵ Levet csak néhány évvel volt idősebb Léon-Paul Fargue-nál, akivel 1895-ben ismerkedett meg, és mély barátság fűzte hozzá. Ugyanebben az évben jelentek meg Fargue első versei *Tancredi* címmel. Fargue minden újra fogékony, és ezáltal sajátos formanyelvet kialakító költőként figyelt fel a még csak verselgető Levet-re. Elmondásaiból kiderült, hogy Levet „imádta a térképeket, az iránytűket, és mindent, ami az utazáshoz, felfedezéshez kapcsolódott. Jellegzetes volt gyönyörű angol szabású öltönye, amit olyan gyakran viselt”¹⁶.

Erre a korszakra – ahogy hívni szokás – *Belle Époque* egyaránt jellemző érdekesség volt az angломánia és az angolgyűlölet egymás mellett élése, ezért nem kell csodálkozni Levet rajongásán, mely hatására angolosította Levey-re a nevét. Hogy Levet neve és művei legalább a francia irodalomban fellelhetők maradtak, sokban hozzájárul az előbb említett Léon-Paul Fargue-val való barátsága, és Valéry Larbaud rajongása Levet versei iránt. Larbaud élvezettel olvasta Levet verseit, és izgalommal várta az írónak kiküldetéséből való hazatérését. Sajnos Levet hazajövele nem vált szerencsés kimenetelűvé: egy fertőzés következtében elvesztette beszédképességét, majd lassan erejét, és nem sokkal hazatérése után meghalt. Fargue és Larbaud valóságos „irodalmi zarándoklatként” (literary pilgrimage) látogattak el szülőházába Levet halála után. A két francia író utólagos megállapítása méltó helyére emelte Henry Jean-Marie Étienne Levet személyét a francia irodalom nagyjai között, „hiszen költői mivolta egy következő nagyon fontos láncszeme a modern irodalom irányvonalának Whitmantól kiindulva Rimbaud-n át Lafourge-ig.” Larbaud továbbá azt is kiemelte, hogy „Levet lírájának különlegességét többek között az adja, hogy jellemzően fantáziadús, érzékeli és érzékelteti az emberek, országok, »fajták« közötti eltéréseket, képes nemzetközivé válni, és alkalmas Whitman mellett és helyett a gúny eszközeit az irodalom szolgálatába állítani, s így méltó örökösévé előlépni a már említett Rimbaud-nak, Lafourge-nak és természetesen Whitman-nak”¹⁷.

Összegzésképpen elmondható, hogy a szűkebb értelemben vett Henry Levet-életmű igazából 11 oldalnyi, ebből nyomtatásban is megjelent, és *Cartes Postales* nevet viseli az a verscsokor, melynek első angol nyelvű fordítása Kirby Olson nevéhez fűződik és következő verseket tartalmazza: *Outwards, British India,*

Homewards, Possession Française, Afrique Occidentale, Algérie – Biskra, République Argentine – La Plata, Égypte – Port-Said – En Rade, Côte d’Azur – Nice, Japon – Nagasaki. A versek túlnyomórészt a költő utazásainak emlékeit rögzítik sajátos poétikai jelzésekkel, intertextuális üzenetekkel. A Radnóti-val való összefüggések vizsgálatát azonban célszerű azzal a ténnyel kezdeni, hogy a földrajzi tényezők változásait mindkét költő esetében másodlagosan kezeljük és a „lélektani helyzet-változásokra” helyezzük a hangsúlyt.

III. A fordítás fonákságai, avagy hogyan lesz a *Tajtékos égből Felhős égbolt*

A Radnóti-életmű külföldi népszerűsége a versek fordításainak sokszínűségét vonta maga után. Kétségtelen, hogy főleg az utolsó korszak versanyaga, kifinomult képrendszerével megnehezítette a fordítók dolgát, még akkor is nehéz volt átültetni angol nyelvre a Radnóti-szöveget, amikor magyar származású, szakavatott, a magyar nyelv jellegzetességeit, morfológiáját jól ismerő fordítók nyúltak a szövegekhez. Pilinszky János szerint, akinek neve gyakran kerül párhuzamba Radnótiéval, valós vagy vélt hasonlóságok okán, az egyetlen személy, „aki hiteles fordítását tudta volna megalkotni az életműnek, már halott”. Az illető Sylvia Plath, aki Pilinszky mellett a legjelentősebb nem zsidó származású költő, aki az idő távlatából is rendkívüli módon képes volt azonosítani magát a genocídium áldozataival.¹⁸ Mindkét költő (Plath és Radnóti) egyfajta pszeudó-identitásban élve alkotott, mely Sylvia Plath személyét valóban alkalmassá tette volna az angol nyelvre való átültetésre. További problémát a Clive Wilmer angol költő, fordító által érzékelhető nehézség okozhat, miszerint sok helyütt a klasszikus időmérték („the quantitative metres of Latin”) átváltása miatt ütközik a fordító áthághatatlan akadályokba, hiszen a huszadik századi költők közül nem ismeretes olyan, aki görög-latin versformákkal dolgozott volna.¹⁹

Szegedy-Maszák a gondolatsort elindító tétel alátámasztásaként azt a megállapítást teszi, miszerint „általánosságban azt lehet mondani, hogy Radnóti versei közül a legnehezebben fordíthatók a legkésőbbi művei”²⁰. (A kritika részéről sok bírálat éri korai zsengeit formai, képi kidolgozatlansága miatt, így a hangsúly akarva-akaratlanul az utolsó idők versbázisára terelődik.) A Clive Wilmer-féle fordítások alapelve az újraalkotás volt, ennek jegyében született meg a *Forced March (Erőltetett menet)* című angol nyelvű verskötet 1979-ben. Azóta a fordítók bővítették a versek listáját, és átdolgozták az addigi versformákat, így nyolc további vers fordítása jelent meg a *Hungarian Studies* című folyóiratban. (Utóbbi lap bő forrásanyagot szolgáltat a Radnóti-életművel kapcsolatos kérdésfelvetéseknek. Itt kapnak helyet a külföldi irodalomtörténészek angol nyelvű cikkei a versekkel, életrajzzal kapcsolatosan, sajnos ezek fordításai kis számban, igen szegényesen jelennek meg a hazai irodalomelméleti lapokban.) A fordítás nehézségeit figyelemmel kísérve megállapítható, hogy a formahűség sokszor a szemantika rovására mehet. Bár a már említett Clive Wilmer és fordítótársa, George Gömöri érzékenyen figyeltek a versformák és a képek megtartására, a két nyelv közötti különbségek prózaibb megoldásokat eredményeztek. Az *Együgyű dal a feleségről* című vers átültetett címe, *Simple song of My Wife*, az elnagyoltság érzetét keltheti, mivel a melléknév eredeti címben szereplő specifikus jelentéstöbbletéhez képest az angol cím nem képes azt visszaadni. Ez a hiányosság köszön vissza a *Levél a hitveshez* angol fordításában, mely a

következőképpen fordítódott: *Letter to My Wife*. A hitves szóban felfedezhető „hit” főnév, ebből következően a hinni ige a házasság szentségén nyugvó hinni tudás és hinni akarás felbecsülhetetlen értékét hivatott kifejezni, amíg a „feleség” főnév csekélyebb hatókörű érzelemtöbbletet sugároz az olvasó felé. A *Nyugatlanul őszi* cím szójátékon alapuló egyedi tartalma teljesen elvész az *Autum Begins Restlessly* angol verzióban. A homoním „ősz”, bár mindkét jelentésben, mint az ősz haj vagy őszi évszak az elmúlást érzékelteti, az angol cím elsikkad a homonimitás rejtett lehetőségei fölött.²¹ Különösen érzékelhető a másodlagos jelentés kiiktatása Emery George és Stephen Polgár fordításaiban. Elég ehhez példának a *Tajtékos ég* című vers, mert fordításai közül sem a *Clouded Sky* sem pedig a *Sky with Clouds*-féle változat nem fejezi ki a „tajték” metaforikus értelmezhetőségeit. A változatok közül a *Foaming Sky* tűnhet a legjobb megoldásnak, mert érzékelhető a „tajték” érzelmi állapotot, fékezhetetlen, elemi erővel robbanó dühöt kifejező, átvitt értelmű jelentése.²² A *Csak csont és bőr és fájdalom* című, Babits Mihály halálára írt vers első szava („látjátok”) az idegen nyelvű olvasó számára semmi jelentőséggel nem bír, de a magyar nyelvű eredetiben központi szerepet tölt be, hiszen az első magyar nyelvemlék, a *Halotti Beszéd* nyitószorára utal, érzékeltetve a két szöveg, illetve a két élet-körülmény közötti összefüggést.

Még csak a versek címeit vizsgáltuk, de ebből is levonható az a következtetés, hogy Radnóti verseinek angol fordításai grammatikailag, morfológiailag, és főleg szemantikailag képtelenek átadni a Radnóti szóhasználatára, képalkotására olyan jellemző metaforikus többletet.²³

Ebből is látszik, hogy a főleg utolsó időkben származó versek képi világa nagymértékben telítődött metaforikus érték- és érzelemtöbblettel, amely köszönhetően nyelvünk formagazdagságának, rendkívüli módon teszi élvezetessé a Radnóti-szövegek olvasását, és különleges trópusainak vizsgálatát. Elmondható, „ahogyan nincs egyedül helyes értelmezés, ugyanúgy egyedül helyes fordítás sem létezhet. Fordítás és kánon viszonyát végül is egy kettős igazság határozza meg, amelyet így összegezhethetünk: a költészet lényegénél fogva fordíthatatlan és ugyancsak lényegénél fogva mindig fordítás.”²⁴

IV. Neither Memory Nor Magic – Sem emlék sem varázslat

*„I will not look back now, for neither memory nor
magic will protect me from these omens in the sky.”*

– Miklós Radnóti –

„A költészet létjogosultságának bizonyítékaként olyan művészt próbáltam keresni, akinek élete és alkotói évei a háborús idők, a genocídium és a politikai ellehetetlenülés időszakára estek. Radnóti a lehetséges költők között szerepelt, de gyorsan kiderült, hogy az ő személye a legjobb választás, mely a témához szorosan kapcsolódik” – nyilatkozott elismerően Hugo Perez, amikor a Radnótiról szóló film témaválasztásáról faggatták.²⁵ A filmet az Egyesült Államokban *Neither Memory Nor Magic (Sem emlék, sem varázslat)* címmel a közelmúltban, 2007-ben mutatták be. A rendezője és producere Hugo Perez, kubai származású rendező, aki nem kisebb személyiségek „tanítványaként” alkot, mint Gabriel Garcia Marquez, és sok esetben

működött már együtt a Pulitzer-díjas novellistával, William Kennedyvel. Magyar gyökereit kutatva az is kiderül, hogy Vámos Miklós diákja a Yale Egyetem *Szó, kép, gondolat* című kurzusáról, éppen ezért magától értetődő, hogy a volt mentor is megszólal a dokumentumfilmben.²⁶ Perez Radnóti halála előtti utolsó verseit használja, hogy elmondjon egy igaz történetet egy olyan emberről, „aki még képes volt hinni a költészet erejében, abban a pillanatban is, mikor farkasszemet nézett a halállal”. A kérdésre, miszerint hol hallott először Radnóti Miklós történetéről, és mi készítette arra, hogy egy magyar költő tragédiájáról forgasson filmet, Perez a következőképpen válaszolt: „A költészet a legrégebbi időig nyúló művészeti önkifejezés eszköze, és kérlelhetetlenül tűnőben van a gyorsételek és a reality show-k világában, amiben kényszerűen élünk. A költészet ilyen mérvű, kényszerű eltávolítása az élettől, arra készítetett, hogy olyan témát és személyt találjak egy dokumentumfilm elkészítéséhez, aki életével és költészetével képes megcáfolni az előbbieket, és ezáltal képes érzékelteni, hogy a költészet ereje túlmutat a papírra leírt szavaknál. Olyan ember, aki a legsötétebb időkben is bízik a költészet erejében – amíg körülötte ölik az embereket –, példát állíthat mások elé, kiemelve az alkotó művészet létjogosultságát és egyetemes értékeit.”²⁷ Perez elmondásából kiderül, maga is nagy kihívásnak tekintette a film elkészítését, hiszen azelőtt még csak Magyarországon sem járt. Ennek ellenére számára mégis az jelentette a legnagyobb feladatot, hogy a film révén egy olyan költő életútját mutathatja meg a világnak, aki azelőtt csupán csak egy kis európai országnak a lakói körében volt ismert, az Egyesült Államokban az akadémiai berkeken kívül szinte teljesen ismeretlen. Perez elismerően szól a magyar vagy magyar származású, a filmben megszólaló szereplőkről, akik interjúikkal hozzájárultak az elkészítéshez. A több mint 60 interjúalany mindegyike hozzászólott a film értékéhez. Különösen Ozsváth Zsuzsanna személyét emeli ki, akinek Radnóti angol nyelvű versfordításai szolgáltak alapul a film forgatókönyvének elkészítéséhez, valamint szintén az ő nevéhez köthető az egyetlen angol nyelvű Radnóti-életrajz is. Nagy segítséget jelentett a már említett Ferenczi Győző közreműködése, és a filmben Andai Ferenc megszólalása, aki Radnóti sorstársaként ugyanabban a munkatáborban raboskodott. Hugo Perez maga tett látogatást Szerbiában, hogy saját szemével láthassa a munkatábor helyét. Munkája alaposságát sokban segítette az igény egy olyan film megalkotására, amely élethűen ábrázolja a holocaust korabeli és járulékos hatásait. A rendező fontosnak tartotta, hogy mottóvá emelje az 57 perces film az *Erőltetett menet* című versből vett zárszavát: „Don't go pass me my friend – tonight the moon is so round! Shout! and I'll come around!” („A hold ma olyan kerek! Ne menj tovább, barátom, / kiálts rám! s fölkelek”.)

Figyelembe véve a film emblematikus címét, s a tényt, hogy magyarországi premierje azóta is várat magára, a Radnóti-emlékév fontos tételeként a következő gondolat is helyet követel az elraktározandó, megfontolandó és az életműből megmentendő emlékek között: „Semmim se volt s nem is lesz immár sosem nekem, / merengj el hát egy percre gazdag életem; / szívemben nincs harag már, bosszú nem érdekel, / a világ újraépül, – s bár tiltják énekem, / az új falak tövében felhangzik majd szavam; / magasban élem át mindazt, mi hátravan”.

Jegyzetek

- ¹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Radnóti Miklós és a holocaust irodalma. „A magyar zsidó irodalom létformái”* címmel, 1996. január 8–9-én Budapesten rendezett ülészen elhangzott előadás szövege. In: Uő: *Irodalmi kánonok*. Csokonai K., Debrecen, 1998. = <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/lit/holoc.htm>
- ² PÓCSIK Anett: *Radnóti Miklós kései lírájának lehetséges kánonbeli helye a német nyelvű holokauszt-irodalom tükrében*. Szkhonion. 2007/1. szám 48–63.
- ³ Uo.
- ⁴ VÁRI György: *„Mert annyit érek én, amennyit ér a szó”, Kultusz, figuráció és kulturális emlékezet összefüggései Radnóti Miklós költészetében*, Jelenkor, 2002, 319.
- ⁵ Miklós RADNÓTI: *Forced March (Book review)* Translated by George Gömöri and Clive Wilmer London: Enitharmon Press (in association with The European Jewish Publication Society). *Hungarian Studies* 2004. (18..) 1./121–123.
- ⁶ HATOS Pál: *Radnóti újraértelmezéséről*. Kommentár 2006/1. 111–116.
- ⁷ OZSVÁTH Zsuzsanna: *Orpheusz nyomában – Radnóti élete és kora*. (Hernádi Miklós fordítása) Akadémiai Kiadó, Bp., 2005.
- ⁸ TAKÁCS Ferenc: *Halálhír*. *Mozgó Világ*. 2002. február. 28. évfolyam, 2. szám.
- ⁹ Uo.
- ¹⁰ George GÖMÖRI: *Miklos Radnoti and the Bible*. University of Cambridge, Cambridge, U.K. *Hungarian Studies* 1996/11.
- ¹¹ HATOS Pál: *Radnóti újraértelmezéséről*. 115.
- ¹² OZSVÁTH Zsuzsanna: *From Cain to Nahum: Shifts and changes in Radnoti's poetic vision*. School of Arts and Humanities The University of Texas at Dallas, Texas, U.S.A. *Hungarian Studies* 1996/11. 29–44.
- ¹³ George EMERY: *Miklos Radnoti and Friedrich Hölderlin as readers of the Book of Nahum*. The University of Michigan, Ann Arbor. *Hungarian Studies* 5/1. (1989) 91–118.
- ¹⁴ Marianna D BIRNBAUM: *Did Miklós Radnóti Know the Work of J. M.- Levet?* *Hungarian Studies*, 1993. (8. évf.) 1. sz. 158–160. = epa.niif.hu/01400/01462/00013/pdf/153-158.pdf
- ¹⁵ Henry J.-M. LEVET = <http://www.excentriques.com/levet/chapitre01.html>
- ¹⁶ Postcards ...ten poems by Henry J.-M. Levet = <http://jacketmagazine.com/18/levet.html>
- ¹⁷ Uo. (saját fordítás)
- ¹⁸ PILINSZKY János: *Radnóti Miklós. Tanulmányok, esszék, cikkek*. II. kötet, 266.
- ¹⁹ Miklós RADNÓTI: *Forced March* 121.
- ²⁰ SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *Irodalmi kánonok*. Csokonai K., Debrecen. 1998. = <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/lit/holoc.htm>
- ²¹ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *ua.*; Miklós RADNÓTI: *Forced March (Book review)* – Translated by George Gömöri and Clive Wilmer. *Hungarian Studies*, 2004. (18. évf.) 1. sz. 121–123.
- ²² SZEGEDY-MASZÁK Mihály: *National and interenational implications in Radnoti's poetry*. Eötvös Loránd University, Budapest, Hungary (*The translatability of Radnoti's poetry*). *Hungarian Studies*, 1996. (11. évf.) 1. sz. 13–28.
- ²³ Uo.
- ²⁴ SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *ua.*
- ²⁵ Neither memory nor magic by Hugo Perez = <http://www.indiegogo.com/filmpanelnotetaker/view/53180>
- ²⁶ *Száz éve született Radnóti Miklós* = <http://www.hunpressz.com/hirek.php?id=77>
- ²⁷ Neither memory nor magic by Hugo Perez = <http://www.indiegogo.com/filmpanelnotetaker/view/53180>

Az évszakok retorikája

Csend, hó, halál Radnóti Miklós két költeményében

„Körülnéz néha s felsikolt az év, / körülnez, aztán elalél. / Micsoda ősz lapul mögöttem újra / s micsoda fájdalomtól tompa tél!” – írja Radnóti Miklós *Tajtékos ég* (1940. június 8.) című, a kötetnek is címet adó versében. Jelen tanulmányban két olyan költeményt vizsgállok, melyek szoros összefüggést mutatnak e sorokkal, mégpedig oly módon, hogy egyfelől datálásuk a *Tajtékos ég*et megelőző őszre és télre esik, másfelől a versek szövege, retorikája a megjelenített évszakok közegében ad számot az idézett részben (és a vers egészében is) megmutatkozó világtapasztalásról. A lét terének visszaszorulását, a korábban dinamikus élet-áramlás statikussá válását rendre olyan metaforák érzékeltetik, melyek a mozgás megszűnésével állnak kapcsolatban. Merevség, fagy, tompaság, lassúság, szemlélődés az aktív, pezsgő, vibráló tevékenység helyett. Az élet csodálása óvatosan csodálkozássá alakul. A kiáltások, pogány evoék halk szavakká, kérdésekké szelídülnek. A szerelem extatikus élményét a menedékérés váltja. Radnóti két, kevesebb figyelmet kapó, ám a tropológiai összetettséget tekintve igencsak izgalmas költeményének olvasásakor ezúttal elsősorban arra vagyok kíváncsi, hogy a szövegek hogyan, milyen poétikai eszközökkel, az évszakszimbolika milyen természetű fölhasználásával szólnak a halál, illetve a szerelemmel karöltött halál tapasztalatáról.¹

Szerelem és múlás őszét idéző egymásba vetülésének egyik legszebb esete a *Szerelmes vers* (1939. október 2.).²

Szerelmes vers

Ott fenn a habos, fodor égen a lomha nap áll még,
majd hűvösen int s tovaúszik.
És itt a szemedben a gyöngyszínű, gyöngye verőfény
permetegén ragyog által a kék.
Sárgán fut az ösvény,
vastag avar fedí rég!

Mert itt van az ősz. A diót leverik s a szobákban
már csöppen a csönd a falakról,
engedd fel a válladon álmodozó kicsi gerlét,
hull a levél, közelít a fagy és
eldől a merev rét,
hallod a halk zuhanást.

Ó, évszakok öre, te drága, szelíd, de szeretlek!
s nem szeretek már soha mást.

A vers címe elsődlegesen műfaji jelölőként hív fel értelmezésre. A szerelmes vers elvárásait a versszakonként egy-egy sorban megjelenő egyes szám második személyre vonatkozó alakok, és az ehhez kapcsolódó gyöngéd képzetek és toposzok („szemed”, „válladon álmodozó kicsi gerle”, „szeretlek”) megfelelően beteljesítik, alapvető értelmezési keretet adva a szövegnek. Ezt a scenikát azonban megbontják, elbizonytalanítják bizonyos, látszólag nehezebben oda illő elemek – például az őszmotívum. Nemcsak itt, hanem más Radnóti-versekben (például *Októbertvégi hexameterek*) is lehetséges (nem kötelező) szövegelőzményként állnak elő Petőfi Sándor *Szeptember végén*, illetve *Itt van az ősz, itt van újra* című, az ősz és elmúlás témaköreit a szerelemmel összekapcsoló, a kettőt finom líraisággal ötvöző versei. Utóbbi épp azáltal válhatott a meghittség, otthonosság emblemikus versévé, hogy az őszhöz kapcsolódó konvenciórendszer elemeit a körkörös idő keretébe helyezte, és ezáltal kiemelte azokat a lineáris időszemlélethez kötődő elmúlás-tradícióból (melynek a magyar irodalomban is olyan előzményei vannak, mint Berzsenyi Dánieltől *A köze-lítő tél*). Ezért társulhat az ősz képzetéhez itt a nyugalom, pihenés érzete – van belőle felébredés. Az álomként elgondolható tél – mely gyakorta válik a halál jelölőjévé – hiányzik, nem találunk utalást rá (még téli álom képében sem). A szövegben az álom íródik rá a halál allegóriájára (illetőleg az elszunnyadás, elalvás a meghalására), mely szintén jellegzetes toposza az irodalomnak: az álom így azzá a helyévé válik, amely képes teret adni a halálról való beszédnek, amely helyettesítője annak. Az ősz mégis elsősorban a tűnő idő emblémája – a *Szeptember végén* inkább ezt az aspektust emeli ki, a szerelmes gyászt megjelenítő sírköltészeti tradícióhoz is csatlakozva.

A *Szerelmes vers* esetében is úgy tűnik, legalább annyira az ősz, mint a szerelem a költemény központi témája, illetve a kettő szoros összefonódása, együttműködése jellemző. Az egyszerre Petőfi említett versét és Kosztolányi Dezső *Őszi reggelijét* is mesterien idéző sor („Mert itt van az ősz.”) elsősorban a tárgyias évszakeírás felé alakítja az olvasói elvárást. A leírás és a szerelmes tapasztalás egybejárása már az első négy sor párhuzamos szerkesztettségében is megfigyelhető, és különösen a gyönyörű 3–4. sorban: a felhőkkel tarkított kék égen halvány fényel ragyogó nap a másik szemérről verődik vissza, s a fény a versbéli beszélő szemében alakul képpé. A kettő közötti közvetítésért éppenséggel a nap „gyöngye verőfénye” felelős, a tükörfelület (a szem) kékje pedig a benne visszhangot kapó ég kékjével egyesül. Ez a sokszoros mediáció, a közvetítettség szétszálazhatatlansága nagyon érzékletesen adja vissza azt az összetett, érzékiségen és értelmi reflexión egyaránt alapuló tapasztalást, mely két ember viszonyában a szerelem allegóriájával írható le hagyományosan.³ Ez a kölcsönös egymásba játszás megelőlegezi két elem, az őszi világ és a szeretett személy szoros egymásmellettségét, összefonódását, egymásba vetülését, egymás általi tükröződését. A nap személyesítődik meg ezekben a sorokban („lomha nap áll még”, „hűvösen int s tovaúszik”), „intése”, mint a napsugár, egészen a szemig ér. Az én megjelenítése történik meg a perszonifikálódott napnak⁴ a grammatikailag jelölt másikon (az élő tükrőben) való tükröződése, ennek megnevező észlelése által. „Miként a nap sem választható el az általa létrehívott alakoktól, amelyek valójában a szemmel azonosak” (173), nem választható el a megnevező én az általa megnevezettől (mely valójában a szemmel azonos, de szinekdochikusan a Másik jelölője). Az én ebben a költeményben eleinte csak a metalepszis alakzatán keresztül (az okozaton keresztül megjelenő ok, a megnevezésből következő megnevező, a következmény

előzménnyel való megjelölése⁵) jelenik meg. A harmadik strófában található első személyű megszólalás („szeretlek”) is egyértelműen a Másikra irányul – és ahogy látni fogjuk, ez a „másik” egyaránt lehet az évszak és a kedves (valamint az általuk allegorizálódó halál és szerelem) is. Az első strófa utolsó két sora helyezi őszbe a jelenetet.

A második versszak a már említett tárgyias, elidegenített hangvétellel indul, ám később feltűnik benne a Petőfi-versre is jellemző lírai regiszter is („engedd fel a válladon álmodozó kicsi gerlét”). A „már csöppen a csönd a falakról” sor – a Kosztolányi-vers hagyományát folytatva – felhívja a figyelmet önmaga anyagszerűségére és hangzóságára is: az alliterációk és a hangutánzó szó használata egyszerre kerül ellentétbe a „csönd” fogalmi némaságával, ám pontosan a hangzóság jelöltsége, valamint az ige és az alany szógyökének („csö-”) azonossága miatt válhat a kép érzékeny szemléletessé, imaginatívvá – megérthetővé (mindez persze nem működne az őszi szoba nyirkosságának tapasztalati indíttatású képzettársítása nélkül). A strófa utolsó három sora pedig – erőteljes hangulati váltásként – úgy szól az ősz negatív hatású aspektusairól, hogy, egymást erősítve, mind a hangzóság keltette asszociációkban („*hull a levél*”, „*merev*”, „*hallod a halk*”), mind képiségében („*zuhanás*”, „*eldől*”) a halál és a halott képzetét hívja elő.

A harmadik, rövid versszakban már szétszálazhatatlan a kettős értelem, mert egyazon jelölősorhoz kapcsolható: a megszólítás grammatikailag egyaránt vonatkozhat akár a kedvesre, akár az őszre (és ezáltal a halálra). Ilyen értelemben újbóli relevanciához jut a „szerelmes vers” cím: ha a kedvesre vonatkozik, akkor ő az „évszakok őre, ha pedig magára az évszakra, akkor egy különleges, őszhöz írott szerelmes vallomást olvashatunk.⁶ Hozzá kell tenni azonban, hogy retorikailag a „kedves” tűnik valószínűbb megszólítottnak, különösen a jelzők miatt („*drága, szelíd*”). Az utolsó sor magában hordozza egy más típusú jelentésszóródás lehetőségét is: a „nem szeretek már soha mást” vonatkozhat a korábbi megszólítottra, mint egyetlen szeretett lényre, de az is benne van, hogy a beszélő az életben többé már nem szeret senkit – így újra a halál lép be a szöveg terébe. A halállal fokozatosan töltődik fel a szöveg az által is, hogy a beszélő szubjektum eleinte alig van jelölve grammatikailag: az első két strófában csak az egyes szám második személyű alakok („*szemedben*”, „*vállad*”, „*engedd*”) vonják szükségszerűen magukkal a megnevezőt és felszólítót. A harmadik versszakban a korábbi tárgyias beszédmód hirtelen erőteljes személyességbe csap át, és a szubjektum saját hatókörébe utalja a szerelemhez, őszhöz és halálhoz való, korábban csak áttételesen megjelenített viszonyokat. E reláció az énnel a megnevezett másiktól való függőségét is maga után vonja. Az én a prosopopeia és az aposztrophé (megnevező, létesítő erővel bíró) alakzatain keresztül válik egyre inkább *jelenvaló*vá, kerül bele határozottan a versbe, az „itt” és a most világába. Szemben az „ott fenn” világába tartozó, éppen eltűnő nappal, azzal a távoli (távolodó) „másikkal”, mely az „itt” „másikkal”-ában, a kedves szemében lel időleges menedéket.

Mint a halál

Csönd ül szívemen és lomha sötét takar,
halkan koccan a fagy, pattog az erdei
út mentén a folyó, tükre sajogva megáll
s döfködi partját.

Meddig tart ez a tél? fázik a föld alatt
régi, szép szeretők csontja s el is reped.
Mély barlangja ölén borzas a medve, jajong,
sír a kis őz is.

Sírdogál a kis őz, ónos a téli ég,
felhők rojtja libeg, fúja hideg sötét,
meg-megvillan a hold, szálldos a hószintű rém
s rázza a fákat.

Lassan játszik a fagy s mint a halál komoly,
jégből gyöngye virág pattan az ablakon,
hinnéd, csipke csak és súlyosan omlik alá,
mint a verejték.

Így lépdelget eléd most ez a versem is,
halkan toppan a szó, majd röpül és zuhan,
épp úgy mint a halál. És suhogó, teli csönd
hallgat utána.

A *Mint a halál* (1940. február 27.) című, szapphói strófákban íródott versben a tél toposzai a halál helyévé is válnak, és az utolsó strófa nyelvi önreflexiói folytán minderre allegorikusan ráépül a jelentésmozgás megfagyásának képzete: „Így lépdelget eléd most ez a versem is, / halkan toppan a szó, majd röpül és zuhan, / épp úgy mint a halál. / És suhogó, teli csönd / hallgat utána.” A kétszeres hasonlatban a vers egyrészt hasonul a télhez/fagyhoz („így lépdelget...”), mely viszont az előző strófában már hasonult a halálhoz („Lassan játszik a fagy s mint a halál komoly”), majd a szöveg konkrétan a halál hasonlítottja lesz („épp úgy, mint a halál”). A vers antropomorfizációs alakzataiban és tropológiai mozgása során mintha a nyelvi működés elégtelensége, a szó dadogása, elnémulása történe meg⁷ – a szöveg retorikája azonban nem enged(het)i ezt a jelentésséget teljes mértékben érvényesülni.⁸ A „csönd ül szívemen és lomha sötét takar” valamint a folyó „tükre sajogva megáll” sorok a váltakozások helyére a változatlanságot, az alakulás helyére a stabilitást, változtathatatlanságot állítják, a versbeli beszélő köré is némaságot és sötétséget szöve. Bár a beszédmód a strófák nagy részében alapvetően leíró jellegű, az első strófa egyes szám első személyű személyragja („szívemen”) után mégis eltéveszthetetlen a megszólaló szubjektum személyes hangoltsága, s így a tél–halál–szöveg allegorikus jelölőlánc erősen kötődik e szubjektum létfeltételeihez.⁹ A szövegalkítás maga nem független a versbeli én körülményeitől (erre a kötöttségre utal például a „versem” szóhasználat), s e lehetőségeket elsősorban a megjelenített (és allegorikusan halálként is referált) téli természeti környezet szabályozza.

A hasonlatként működő verscím (*Mint a halál*) vonatkozhat egyrészt a szöveg szemantikai mezejében foglaltakra, a beszélő létállapotára, de magára a versszövegre is, ami jelen esetben azért különös, mert a vers „önprezentációja” szerves része az említett mezőnek.¹⁰ Jelen esetben megkülönböztethető az az önprezentáció, mely az utolsó strófa (a télhez kötődően allegorikus) megszemélyesítéseiben nyilvánul

meg (azaz a beszélő által közvetlenül jellemzett szó és *vers*), illetve a szöveg retoricitása által megmutatkozó önreflexív potenciál, mely egyébként, mint már említettem, természetesen felforgatóan (illetve az értelemképzés temporalitása miatt módosítóan) hathat az említett önfelmutatásra. (Azaz a történő szöveg más mutat meg, mint amit bejelent – a némaság, a mozdulatlanság helyett éppenséggel a beszédszerűséget, az áramlást.)

De azt is mondhatjuk, hogy ez utóbbi retoricitás is részét képezi az önprezentációnak,¹¹ és így része az önprezentációs jellegnek az a paronomáziás jelenség is, mely megnyilvánul például az „épp úgy, mint a halál” sorrészletben. Ez esetben a hangzóssági hatáseffektusok a leírt értelemmel némiképp ellentétes jelentéseket is beleírhatnak a szövegbe, mely jelentések a szöveg egy módosult önreflexív jellegéhez járulhatnak hozzá. Az „épp úgy” – *ép úgy* párban a nyomatékos, már-már azonosító hasonlítást kifejező „épp” szó a halálhoz a szakadozottság, mozzanatosság, hirtelenség, váratlanság és végérvényesség képzetait társítja („lépdelget”, „halkan toppan”, „röpül és zuhan”), míg az „ép” szó egészséget, teljességet, hiánytalanságot rendel hozzá. A hasonlító mindenképpen a vers maga lesz („versem”), így az így létrejövő önreferenciális alakzatban a hangzóssági hatás jelentésszóró potenciállal bír. Mindez természetesen retorikailag a tél–vers–halál allegorikus mező összetettségére és kevésbé transzparens voltára is felhívhatja a figyelmet, ami egyfajta visszacsatolást jelent az első sorhoz is („Csönd ül szívemen és lomha sötét takar”). Hasonló disszeminatív teljesítménnyel bír a költemény – közvetlenül az előbb elemzett passzust követő – utolsó része is: „És suhogó, teli csönd / hallgat utána.” Ebből a sorból a „téli csönd” visszhangzik ki, mely így az évszakra,¹² és ezen keresztül a halálra utal vissza. Míg az előző példában az „ép” visszhangja a teljesség képzetét lopta bele a jelentésmozgásnak inkább a részlegesség, megszakítottság felé irányuló áramlásába, addig itt a „teli csönd” által részben megképződő egész-ségből von vissza a „téli” jelző. A „teli csönd” szókapcsolathoz a beszédes, várakozó, értelemmel bíró csend asszociálható, míg a „téli csöndhöz” (elsősorban a vers egészének tükrében) inkább a sivár, ember nélküli, kellemetlen zajok által meg-megszakított csend.¹³ Radnóti költészetének kontextusában a csönd ezúttal az értelem csöndje lehet, mely – nála – minden esetben az írás, a szó képtelensége is egyben – efelé mutat a „csönd ül szívemen” felütés is. A csend azonban nemcsak a beszélő, hanem a befogadó oldalt is jellemzi, mely – a meg nem hallgatás félelme – szintén visszatérő eleme Radnóti késői lírájának. Két helyen találunk a versben egyes szám második személyre utaló kifejezést: az utolsó előtti strófában a „hinnéd” ige, majd az utolsóban az „így lépdelget eléd most ez a versem is” sor.¹⁴ Utóbbi meghallgatásra, olvasásra való felhívás is egyben, és ennek fényében nem tűnik jelentéktelennek a „teli csönd” – *téli csönd* paronomáziának korábban boncolgatott jelentésessége, mely a befogadó és a meghallgatás lehetőségének bizonytalanságát árnyalja. Azért csak árnyalja, mert a „csönd hallgat utána” zárószavak – a válasz, a párbeszéd kizárásával, kétszeres negatívumot tartalmazva – a megértés sikerességét illetően nem hagynak bizonytalanságban. Ebben a megközelítésben a tél a megértés mozzanatát kevésbé tartalmazó, elzárkózó idegenség szimbolikus helye, ideje. Épp úgy, mint a halál, mondhatnánk.

Jegyzetek

- ¹ Ehelyütt nem elemzett, ám kapcsolódó, gyönyörű vers a Nagy Étel emlékére írt *Ősz és halál* (1939). A költemény nagyon szépen viszi végig a „kettős búcsúztató” motívumát, mely szerint a beszélő személyes gyásza összekapcsolódik a nyár elmúlásával: „Az alkony most is két emléket ringat, / a földrehulló nyár futó szagát / s egy jámbor illatét... / lejtett utánad az, mikor a hűtlen ég / tested a hűvös földnek adta át.” A gyász helye, emlékműve maga a költemény. Az *Októbervégi hexameterek* újra határozottabban a meghitt szerelem kontextusában közelít a főszövegben tárgyalt jelenséghez (például néhány részlet: „féltelek én is a tél hidegétől”; „Lassu, okos vagyok én is e lassu, okos ragyogásban”; „a szádon a mondat elalszik / s ébred a csók”; „Feketén jön a hó, jön a tél, feketélnek / sarkai máris az őszi nagy égnek”).
- ² Bori Imre a *Szerelmes vers* kapcsán is írja az alábbiakat: „Szerelmes verseinek külön jelentőségét éppen az adja meg, hogy tisztábban hordozzák a költő pikturális tendenciáit, s ezek, ha a halálmotívummal találkoznak, képesek azt is átlényegíteni, befutni azzal az éteri villódzással, amely a Radnóti-verseknek oly jellemző vonást kölcsönöz.” (BORI Imre: *Radnóti Miklós költészete*, in: UŐ: *Bori Imre huszonöt tanulmánya*, Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1984, 205–335. Itt: 304.)
- ³ „A nap hasonmása azonban csakis a fény tükréként felfogott szem lehet. (...) Mivel a nap maga egy tükrös struktúra, a szemről elmondható, hogy a természeti formák világát hozza létre.” – írja Paul de Man Shelley *The Triumph of Life* című költeményéről (Paul de MAN: *Az eltorzított Shelley*, in: *Újragondolni a romantikát*, szerk. HANSÁGI Ágnes és HERMANN Zoltán, Kijárát, 2003, 159–188. Itt: 172–173).
- ⁴ Érdekes módon, ellentétben J. Hillis Miller általánossá váló párhuzamával (*Prosopopeia in Hardy and Stevens*, in: *Tropes, Parables, Performatives*, Durham: Duke University Press, 1991, 245–260.) – a nap mint arc, mint *prosopon*, vö. James S. PAXSON: *The Poetics of Personification*, Cambridge University Press, 1994. –, ebben a versben a nap nem arccal, hanem végtagokkal rendelkező emberrel azonosítódik (antropomorfizáció), mely a szemben visszatükröződő napsugár fenoménjában nyer érzéki, szemléletes jelentést.
- ⁵ A metalpeszissel kapcsolatban lásd például Gérard GENETTE: *Metalepszis – Az alakzattól a fikcióig* (ford. Z. Varga Zoltán), Pozsony: Kalligram, 2006, 5–7.
- ⁶ A cím grammatikailag megengedi a „szerelmes” jelző nem műfaji, hanem állapotyszerű vershez rendelését is.
- ⁷ A verset röviden, az itteninél kevésbé részletesen és némiképp más összefüggésrendben értelmeztem egy korábbi tanulmányomban: LAPIS József: „Másról igyekeztem írni” (Radnóti Miklós: *Tajtékos ég*), Alföld, 2006/4. 45–61. Itt: 51. Ferencz Győző az alábbi módon jellemzi röviden a verset monográfiájában: „A vers a fagy, a halál, a némaság ellenére is megszületik, csakhogy amit közölni tud, az a fagy, a halál és a némaság.” FERENCZ Győző: *Radnóti Miklós élete és költészete*, Budapest: Osiris, 2005, 469.
- ⁸ E szempontból hasonlatos ez a vers az *Ötödik eclogához*, melyben párhuzamba kerül a „vers hidege” és a szótól való „rettegés” a „dermedő szív”-vel, a „Mégsem tudok írni ma rólad!” zárlatot pedig maga a vers tényleges megtörténe, a róla szóló beszéd (írás) látható működése ellenpontozza.
- ⁹ „A külvilágról (...) az derül ki, hogy az allegorikus nyelv (...) »teljesen a saját céljainak rendeli alá«” – írja a de Mant idéző KULCSÁR-SZABÓ Zoltán (*Ismétlés, intratextualitás, inskripció*, Alföld, 2005/10., 54–77. Itt: 55).
- ¹⁰ KULCSÁR-SZABÓ Zoltán nyomán használom az idézőjelbe tett terminust: *Metapoétika. Önprezentáció és nyelvszemlélet a modern költészetben*, Pozsony: Kalligram, 2007, 9–12.

- ¹¹ Bár ez esetben viszont úgy tűnhet, hogy a nyelv (kiküszöbölhetetlen) létesítő erejének effektusait is a prezentáció részévé tesszük, mely eljárás megnehezítheti az önreferenciális alakzatok vizsgálatának (irodalom)történeti relevanciáját és használhatóságát.
- ¹² Felmerülhet az elírás esete is a szóval kapcsolatban, de ez a vers ritmikájának vizsgálata után kevésbé tűnik valószínűnek.
- ¹³ Kapcsolódó szövegelőzményként, párhuzamként a nevezetes Vörösmarty-sort lehetne említeni: „Most tél van és csend és hó és halál.” (*Előszó*)
- ¹⁴ Érdekes kérdés, hogy hogyan fenomenalizálható a vers Te-je, egyes szám második személyű utaltja („eléd”). FERENCZ Győző is a gyász-versek között említi a *Mint a halált* (i. m. 433.), de szerintem a szapphói strófa, a líra eredetvidékének meghatározó műformája rendelkezik egy sajátos intimitással, ugyanakkor zaklatottsággal, ami a beszélő és a megszólított közötti kapcsolat felfokozottságát sugallja – s így a szeretett másik képét is belerajzolja a beszédviszonyba. BORI Imre is a szerelemmel hozza összefüggésbe a verset: „Ha eddig a táj hozta a szerelem motívumát, most a szerelmes gondolat idézi a tájat, amely az elveszett paradicsom emlékeként merül fel a tudatban újra és újra, s azt ennek a paradicsomi tájnak, a költői képzelet e szép szülöttének elborulásában, a baljóslatú jelek feltűnésében énekl meg a költő, magánügyként, amely több mint a halál gondolati kifejezése” (i. m. 305.).

VINCZE DÁNIEL*

Eltékozolt Gyöngyök vagy egy sosem volt lehetőség?

Adalékok Pyrker János László irodalmi tevékenységéhez

Egy nép létének, fennmaradásának és egyben nemzeti irodalmának legalapvetőbb feltétele a nyelv, amelynek használata nemzetet képes kovácsolni egy kultúrközösség tagjaiból. Az irodalmi nyelv volt az az erő, amely a reformkor ébredő magyar nemzeti öntudatának az alapját szolgáltatta. A 19. század első felében tevékenykedő íróink, költőink nevei kitörölhetetlenül beíródtak a magyar szellemi élet történetébe, emléküik pedig mindörökre összeforrott a Kárpát-medence és a magyar ajkú lakosság kultúrájával.

Ám besorolható-e a magyar irodalom nagyjai közé egy olyan szerző, aki magyarországi születése, neveltetése, az itt eltöltött húsz év, és az őt ért számos, mély kulturális impulzus ellenére összes művét németül írta a magyar irodalmi nyelv ébredésének korában? Ezen kérdés az utóbbi másfél évszázadban is nagy vitákat kavart, ám az azokra adott válaszok és ítéletek az idő múltával, a véleményt mondók, formálók alakjával együtt, folyamatosan változtak. Pyrker János László egrí érsek, örökös heves megyei főispán nagyobb ismertségre és hírnévre tett szert költőként külföldön, mint hazáján belül, ennek utóhatása pedig mind a mai napig érződik, ugyanis az eddig napvilágot látott, a tevékenységét tárgyaló szakmunkák nagyobbik része is német nyelvű,¹ sőt, a külföldi szakirodalom kutatási eredményei ez idáig még nem gyűrűztek be a magyar tudományos közéletbe.

Írásomban egyrészt a közelmúltban külföldön megjelent, Pyrkerrel foglalkozó munkák új eredményeit kívánom bemutatni, másrészt az író könyvtárának és néhány levelének feltárásával azt vizsgálom, milyen lehetett az idős érsek viszonya a kortárs magyar irodalomhoz, és hogy magyar költőként megállta volna-e a helyét.

Pyrker János László² 1772. november 2-án látta meg a napvilágot a Fejér megyei Nagyláng³ településen, édesanyja és apai nagyapja révén német vér csörgedezett az ereiben.⁴ Gimnáziumi tanulmányait Székesfehérváron végezte, majd Pécsre került, nem sokkal később pedig helyhatósági gyakornoknak állt, ám mivel a budai kancelláriai hivatalba nem nyert felvételt, így 1792-ben elhagyta Magyarországot, és egy palermói gróf titkáráként Itáliába indult. Szándékát viszont hamar megváltoztatta, és már ugyanebben az évben az alsó-ausztriai Lilienfeld kolostorában találjuk a ciszterci szerzetesek sorai közt. 1796-ban papnak szentelték, 1807-től türnitz-i plébános, majd 1811-ben visszatért Lilienfeldbe, először, mint perjel, majd, mint apát. 1818-tól két évig újra Magyarországon tartózkodott, mint szepesi püspök, ám

* A szerző a Palócföld 2008-as Madách-pályázatán Salgótarján Megyei Jogú Város Önkormányzatának különdíjában részesült.

1820-tól már velencei patriarchaként láthatjuk viszont, egy évvel később pedig e méltóság mellett a dalmát prímás és császári titkos tanácsos címet is viselte. 1827-től egri érseknek nevezték ki, amely tisztséget húsz esztendőn keresztül, egészen 1847-ben bekövetkezett haláláig viselte. Magyarországi tevékenységéhez számos pozitív tett köthető, ezek közül elég csupán a legjelentősebbeket, az egri bazilika felépítését, az egri tanítóképzés megindítását, illetve páratlan képtárának a Nemzeti Múzeum számára történő felajánlását megemlíteni.

Pyrker legjelentősebb irodalmi alkotásai külföldi tartózkodása alatt születtek. Először drámával próbálkozott, az 1810-ben megjelent *Historische Schauspielen* című gyűjteményben három magyar vonatkozású témát, *Kis Károly*, a *Hunyadiak* és *Zrínyi halálának* történetét dolgozta fel. Ezt követően az epikára tért át, hexameteres alapokra építve írta meg 1816-ban a *Tunisiás*, 1821-ben a *Die Perlen der heiligen Vorzeit*, majd 1824-ben a *Rudolph von Habsburg* című műveket.⁵ Élete végén kisebb hatású munkákat alkotott, a *Lieder der Sehnsucht nach den Alpen* című versgyűjteményt, továbbá két vallási témára épülő epikus művet.⁶

Az érsek neve 1827-es, Egerbe való érkezése után ismertté vált a magyar olvasóközönség előtt, ám Pyrker minden bizonnyal ebből a fajta hírnévből aligha kért volna. 1831-ben ugyanis szokatlanul kemény hangú vita bontakozott ki a Kritikai Lapok hasábjain: a „pör” elindítója a „G.” álnév alatt publikáló Toldy Ferenc volt, aki egyaránt támadta az érseket és Kazinczy Ferencet is. Kazinczy ugyanis prózában lefordította Pyrker híres eposzának, a *Die Perlen der heiligen Vorzeit*-nevet viselő műnek néhány strófáját *Szent Hajdan Gyöngyei* címen.⁷ A legfőbb vád egyrészt azért érte a nagy nyelvújítót, mert egy magyarul írni nem hajlandó költő művét fordította le annak anyanyelvére, másrészt pedig, mert prózába költötte át a hexameteres formában megírt eposzt. Mint az utólagos kutatások kiderítették, a támadás fő célja nem Kazinczy vélt vagy valós költői hibái,⁸ hanem a fiatalabb, feltörekvő nemzedék és a régi generáció közti hatalmi és stílusbeli harc volt.⁹ A vita részleteire itt nem kívánok kitérni, mert azt a magyar szakirodalom kellő alaposággal feldolgozta már, csupán röviden kívánom annak legfőbb történéseit bemutatni. Az egyébként német származású, nevét Schledelről magyarosító Toldy azt vetette Pyrker szemére, hogy nagy tudásával egy idegen nemzet nyelvét és kultúráját öregbíti ahelyett, hogy a magyart szolgálná.¹⁰ Ugyanebben az évben jelent meg a Kritikai Lapok hasábjain Vörösmarty névtelenül megírt epigrammája, a *Híres német-magyar költő*, amelynek célpontja egyértelműen az egri egyházmegye első embere volt:

*„Merre van a te hazád, vendég szózatnak írója?
Kedves-e áldozatod és kik az isteneid?
Bujdosol és nem fogsz, boldogtalan, érni hazába:
Akit imádsz, bálvány, füstbe megy áldozatod.”¹¹ (részlet)*

A vita továbbgyűrűzését mutatja, hogy a Felső-Magyarországi Minerva lapjain 1831-ben egy álnév alatt publikáló szerző, majd nem sokkal később¹² egy német nyelvű lapban Rummy Károly György¹³ is Pyrker mellett foglalt állást. A téma fontosságát jelzi, hogy Bajza József 1833-ban a „pör” teljes anyagát közzétette a Kritikai Lapokban. Megjegyzendő, hogy ekkor még csak alig egy évtized telt az azóta, hogy az Egyházi Értekezések és Tudósítások 1821-es számának egyik szerzője még

annak a Pyrker az anyanyelvéhez való ragaszkodását dicsérte,¹⁴ aki épp ezen téma okán került most a támadások keresztútjába.

Vajon ha nincs a Pyrker-per, akkor sem közeledett volna az érsek hazatérte után a magyar irodalomhoz? – teite fel a kérdést a vita háttérét feldolgozó Erdélyi Ilo-na.¹⁵ Ám felvetése ez idáig megválaszolatlan maradt. Segíthet viszont a külföldi szakirodalom, amelyet az e témakörrel foglalkozó tanulmányok szerzői műveik megírásakor még nem ismerhettek, és amelyek alapján megtudhatjuk, hogy nem csupán a magyarországi vita volt az egyetlen olyan hatás, amely döntő befolyással volt a költő pályafutására. Az első említésre méltó eseményre 1824-ben került sor, amikor Pyrker összeütközésbe került régi barátjával, a híres osztrák költővel, Franz Grillparzerrel,¹⁶ akivel Bécsben, az irodalmi és társasági élet központjának számító Caroline Pilcher író nő szalonjában sokszor találkozott, és akivel 1818-ban és 1820-ban együtt mulatta az időt a gasteini gyógyfürdőben. 1824-ben ugyanis a két férfiú szinte egyszerre jelentkezett saját – merőben hasonló témájú – művével. Pyrker ekkor adatta ki *Rudolph von Habsburg* című eposzát, míg Grillparzer *König Ottokars Glück und Ende* című munkájával állt a nyilvánosság elé. Mindkét írás egy és ugyanazon történelmi eseményt – a Habsburg birodalom megalapítását megelőző rivalizálást és háborúskodást – örökíti meg Habsburg Rudolf és a cseh uralkodó, Ottokar között, különböző szemzőből. Pyrker állítólag nem titkolta örömét a vetélytársa munkáját érő negatív kritikák okán, Grillparzer pedig tudomást sem véve a *Rudolph von Habsburg*ról, sehol sem tett említést pályatársa művéről. A kettejük közti viszony idővel annyira elmérgesedett, hogy Grillparzer 1831-ben – az érseket ért magyarországi támadások első évében – satirikus verset írt Pyrkerről:

*„Den Bischof und den Dichter vergleic’ ich ohne Mühl’
So Ein’ als And’rer dichtet, auf Glauben rechnen sie.
Doch glaubt man nicht dem Bischof, so bleibt ihm doch sein Amt,
Der ungeglaubte Dichter is darum schon verdammt.”*¹⁷ (részlet)

A Grillparzerrel megromlott viszonyért kárpótolta Pyrkert az 1825-től kezdődő itáliai siker. Ebben az évben a kor elismert olasz költője, Vincenzo Monti,¹⁸ majd több költőtársa is lefordította a *Tunisas* egyes részeit,¹⁹ a velencei patriarchát pedig már egy francia nyelvű átdolgozás terve is foglalkoztatta.²⁰ Épp ekkor, 1826-ban jelent meg német területen a *Rudolph von Habsburg* második kiadásával kapcsolatosan egy éles kritika, álnéven,²¹ amelynek legsúlyosabb megállapítása szerint az eposz, mint műfaj, idejétmúlt.²² Pyrker itáliai elfoglaltságai²³ miatt jó ismerősét, a bambergi könyvtáros Joachim Henrich Jäcket kérte meg, hogy egy bizonyos, „tudós és jóakaró barátjától” a számára érkezett ellenkritika német területen történő kiadását érje el.²⁴ Jäck teljesítette a kérést, amelynek eredményeképp 1827-ben a lipcsei kiadású *Isis*ben, majd nem sokkal később önálló brosúrában is napvilágot látott az ismeretlen „jóakaró” írása, „W.” álnév alatt. Csakhogy, mint arra a közelmúlt kutatásai fényt derítettek, az antikritika szerzője maga Pyrker volt.²⁵ Egy évvel később a *Dresdner Morgenzeitung* hasábjain megjelent Jens Baggesen²⁶ dán költőnek a patriarchát dicsőítő írása, amelyben az eposz nagy képviselőjét, Klopstockot az északi, míg az egyházi férfiút a déli német Homérosznak nevezi.

*„Du, der ein Sänger empor über die neusten ragst
Pyrker! Der südlichen Deutschen Homer, wie der nördlichen Klopstock!”*²⁷

Pyrker elégedett volt, hiszen végre egy olyan kritikai hang is felszólalt mellette, amely véleménye szerint ellensúlyozta az őt ért támadást,²⁸ ám a látszólagos béke nem tartott sokáig. 1827-ben újabb éles hangú cikk jelent meg az Allgemeinen Literatur-Zeitung hasábjain, ahol az írónak gazdagságát és széles kapcsolati rendszerét vették a szemére. Az írás szerint a patriarcha elegendő pénzzel és befolyással rendelkezett ahhoz, hogy folyamatosan átírt, kijavított műveit újra meg újra kiadja, és terjessze.²⁹ Pyrker ekkor ismét elkövette azt a hibát, hogy „R-I” írói álnév mögé bújva 1827 decemberében az Allgemeinen Zeitung hasábjain megpróbálta önmagát megvédeni. Ez azonban végzetes lépésnek bizonyult: ellenfelei ugyanis stílusa alapján megfejtették az ellenkritikák szerzőjének valódi kilétét. Mint megállapításukat indokolták: „melyik antikritikus lenne arra képes, hogy vegye a fáradságot, és 8-9 évre visszamenőleg az itáliai, francia és német földön megjelent, a szerzővel kapcsolatos írásokat összegyűjtse?”³⁰ A sértett költő ezt követően az őt ért támadások szerzőjének tartott Friedrich Wähner³¹ pénzzel próbálta rábírní a pálfordulásra. „Ha egy részletes kritikát [...] az én három művemről egy külföldi jelentős irodalmi folyóirat számára kívánna adni, kellőképpen megfizetném a fáradozását. Nem túlbuzgó dicséretet, hanem jogos értékelést kívánok tőle” – írta Jäcknek.³² Csakhogy az írások szerzője nem Wähner, hanem egy Adolph Müllner nevű publicista volt.³³ Ezt követően megpróbált olyan kritikust keresni, aki kiáll mellette Müllner támadásaival szemben. Ám a külföldi lapok tartottak a vita további eldurvulásától, Müllner 1829-es halálával pedig a visszavágás lehetősége végképp szertefoszlott. Az érsek maga visszafogottan nyilatkozott utólag bírálójáról, bár azt azért megjegyezte, hogy Müllner tevékenysége mennyi kellemetlenségbe és kiadásba került számára.³⁴

Pyrkernek a folyamatos irodalmi harcok mellett még egy kedves példaképben is csalódnia kellett: Goethében. Annak a Goethenek a mítosza, akit olyannyira csodált fiatalkorában, az évek múltával folyamatosan vált semmivé a szemében. Az érsek ugyanis a híres német újabb műveivel már korántsem rokonszenvezett, sőt azokat egyenesen olvasásra alkalmatlannak találta.³⁵ Bitskey István Pyrker ezen nyilvánulásáért a két költő közti ízlésbeli különbséget okolta,³⁶ ám azon tény mellett elsiklott, hogy Pyrker nem csupán Goethe költészetére, hanem az általa képviselt magatartás és eszmeiség változására is kemény megjegyzéseket tett. „Az az igazi, tiszta német, aki a Napóleon elleni háborúban oly derekasan harcolt és lelkesítően szavalt, most a puhán kipárnázott pamlogon heverészik és a saját házvezetőnjét veszi feleségül. A nagy Goethe!”³⁷

Láthatjuk tehát, hogy amikor külföldön úgy tűnt, elcsitulnak az érsek tekintélyét aláásó események, szülőföldjén máris újabb támadásokkal kellett szembenéznie. Vajon hogyan reagált ekkor? Csupán utólagos vizsgálataink engednek következtetni arra, hogy az a személy, aki oly sok alkotással gazdagította Magyarország szellemi és anyagi kultúráját, hogyan viszonyulhatott ezen történések után a kortárs magyar irodalomhoz, és nem mellékesen arra is választ kaphatunk, milyen olvasmányélmények befolyásolták irodalmi érdeklődését.

Pyrker fiatal korában, diákként meglepően közel került kora legjelesebb irodalmi személyiségeihez, Ányos Pálhoz és Virágh Benedekhez, akiknek a keze alatt tanult a székesfehérvári gimnáziumban. Róluk mind utólagos önéletrajzában,³⁸ mind 1821-ben, az Egyházi Tudósításokban megjelent cikkben rendkívül pozitívan emlékezik meg.³⁹ A két költőn kívül még Verseggy Ferencsel való személyes kapcsolata

érdemel említést.⁴⁰ Azonban már egészen fiatalon megismerte a jelentős külföldi alkotókat is, első élményének azt tartotta, amikor egy barátja német klasszikusokat adott neki kölcsön, többek között Wielandot, amelynek nem várt mohósággal esett neki.⁴¹ Egy ismerőse könyvtárba is eljárt, ahol Wieland, Klopstock és Ossian műveit olvasta, de itt ismerkedett meg Goethe, Schiller és Lessing munkásságával is. Pyrker már ekkor franciául és olaszul tanult,⁴² budai tartózkodása alatt pedig írt egy „heródiát”.⁴³ Pyrker azonban ekkor saját bevallása szerint egy sort sem volt képes leírni tökéletes németséggel, amely így gátat szabott hivatali alkalmazásának is.⁴⁴ Az igazi lehetőségek Lilienfeldbe kerülésével nyíltak meg, ahol a görög és héber mellett autodidakta módon angolul és franciául tanult, így az eddig nehezen értelmezhető írók – mint Milton és Shakespeare – művei is élvezhetővé váltak a számára. Ezzel kapcsolatosan említi meg, hogy míg korábban Tacitus, addig újonnan Shakespeare és Homérosz voltak azok, akik a legnagyobb hatást tették rá, sőt, az angol költőt egyenesen a legnagyobb zseninek tartotta.⁴⁵ A német nyelv jelentette akadályokat erre az időre tökéletesen leküzdötte, a metrikus alapú verselést gyakorolta, amely utólagos bevallása szerint is rendkívüli kihívás volt a számára,⁴⁶ de mint a történelem azt utólag igazolja, remekül teljesítette a kitűzött célt.

A költő irodalmi tevékenységét a legalaposabban feldolgozó svájci Alexander Läuchli az epikus műveket illetően felsorolta azokat a szerzőket, akik véleménye szerint hatottak az érsek munkásságára. Läuchli a művek, a levelezés és Pyrker önéletírása alapján Homérosz, Vergilius, Dante, Tasso, Shakespeare, Milton, Klopstock, Wieland, Goethe és Voss hatását mutatta ki.⁴⁷ Irodalmi olvasmányok mellett azonban történelmi témájú kiadványok is nagyban formálták világnézetét, témaválasztását. Pyrker első jelentős művét, a magyar múltat felidéző *Historische Schauspiele*-t is történelmi tárgyú olvasmányok ihlették, ám ezek pontos beazonosítása meglehetősen vitatott.⁴⁸ Legkiforrottabb történelmi tárgyú művei a *Rudolph von Habsburg* és a *Tunisia* a Habsburg-ház dicsőségét hirdették. A témaválasztást ez esetben a császári ház iránt érzett, a külföldön töltött évek során megerősödött mély tisztelet, és olvasmányok, gyermekkori élmények motiválták.⁴⁹

A *Tunisia* V. Károlyról és Tunisz 1535-ös, a törökök elleni ostromáról és bevételéről szól. Az író nem csupán a képzeletére hagyatkozott a mű megalkotásakor, hanem történelmi témájú szakmunkákat, kortárs írók műveit is felhasználta, mint pl. Jovius Paulus,⁵⁰ Sepulveda⁵¹ vagy Robertson munkáit.⁵² Mint Pyrker egy későbbi leveléből megtudhatjuk, már 1797 óta foglalkoztatta a történet megírása. Ezen kívül meg kell említeni, hogy már 1792-ben, első itáliai útja során eredetiben olvasta Torquato Tasso,⁵³ a romantikus epika első jelentős képviselőjének *Jeruzsálem felszabadításáról* szóló könyvét,⁵⁴ amely stílusában, karakterisztikájában, témájában is hatott a *Tunisia* írójára.⁵⁵

Ám ahhoz, hogy Pyrker valódi ízlését és ismeretanyagát egy-egy témával kapcsolatosan megismerjük, meg kell vizsgálnunk, mit is olvasott valójában. Az Egri Főegyházmegyei Könyvtár Kézirattárában található az a hagyatéki lista, amelyet az érsek halálát követően 1848. március 14-én az Udvari kamara kirendeltje vett fel az elhunyt tulajdonát képező művekről.⁵⁶ A listán eredetileg 4639 mű szerepelt, amelyet egy későbbi, újonnan elvégzett leltár 5276-ra írt át.⁵⁷ A könyvtárban fellelhető kiadványok kilenc nagy kategória szerint kerültek beosztásba, ám azt nem tudni, ez a rendszerezés eredetileg Pyrker, vagy a leltárt végzők műve volt-e. Tartalmuk

szerint találkozhatunk egyházi, bölcsészeti, természet- és orvostani, esztétikai és nyelvtani, törvénytani és szépirodalmi művekkel, továbbá külön csoportot alkotnak az olasz remekírók és az ún. vegyes tartalmú könyvek. A korabeli, megszokott gyakorlattól eltérően a legnagyobb tételt azonban nem a vallásos témájú kötetek,⁵⁸ hanem a szépirodalmi kiadványok tették ki a maguk 32%-ával. A gyűjtemény tartalma a következő módon oszlott meg:

Műfaj	Kötetek száma	Százalékos megoszlás
Szépirodalom	1699	32,0%
Teológia, egyházi írók, egyháztörténet	1134	21,8%
Történelem és földrajz	898	17,0%
Esztétika és nyelvtan	301	5,7%
Természet- és orvostan	258	4,9%
Olasz remekírók	255	4,8%
Bölcsészettan	52	1,0%
Törvénytani	43	0,8%
Vegyes tartalmú művek	637	12,0%
Összesen	5276	100,0%

A vallási témájú művek relatívan alacsony arányára magyarázatot adhat arra is – Läubli szerint –, hogy annak ellenére, hogy Pyrker kötelelességtudóan és példamutatóan töltötte be magas egyházi méltóságait, sem önéletrajzában, sem műveiben, leveleiben nem találhatunk mély, vallási meggyőződésére utaló nyomokat.⁵⁹

Feltehető a kérdés, hogy vajon mely említésre érdemes nyomtatványok⁶⁰ foglaltak helyet az egri érsek könyvtárában, illetve mekkora volt ezen belül a magyar nyelvű kiadványok aránya, kiváltképp a szépirodalmi részen belül? A szépirodalmi tétel összesen 1699 kötetet foglalt magában, bár néhány mű még beleszámítható ebbe a csoportosításba az olasz remekírók és a vegyes tartalmú írások közül, amelynek hatására közel 1800 kötetre kell becsülnünk a teljes állományt. A szépirodalmi blokk esetén Pyrker korábban megemlégett olvasmányélményeit láthatjuk visszatükröződni. Szembetűnő az angol és a német nyelvű irodalom túlsúlya, számbelileg Walter Scott 160 kötetnyi gyűjteménye a legjelentősebb, de magas számmal képviselteti magát Charles Dickens (68), Wieland (53), Herder (61), Shakespeare (42), Goethe (51) Cooper (31), Byron (31) is, míg Klopstock 20-, Schiller 17-, Caroline Pilcher munkái pedig 16 kötetet tettek ki.⁶¹ A gyűjtemény számunkra fontos részét képezik azon szerzők – ha jóval kevesebb kötetrel is –, mint Tasso, Milton, Voss, Dante⁶² vagy az ókori klasszikusok (Homérosz, Tacitus, Livius, Vergilus) alkotásai is, akik szintén nagy befolyással voltak a főpapra.

A szépirodalmon belül – csakúgy, mint az egész könyvtár állományában – meglepően kicsiny a magyar nyelvű művek, illetve a magyar szerzők aránya, amely a hagyaték egészét tekintve is 10% alatt van, a szépirodalom terén viszont csak elvétve találkozhatunk velük. A megnevezett mintegy 270 szerzőből⁶³ mindössze 15 (5,5%) volt magyar származású, ezen belül is csupán 11 (4,7%) írt magyar nyelven. A főpap volt tanárai, vagy fiatalkori ismerősei – Ányos, Virágh, Versegly –, továbbá Kölcsey

Ferenc képviseltetik magukat a legnagyobbak közül, ám sok más, meghatározó név hiánya is szembeötlő lehet, mert sem Vörösmarty, sem Toldy, Bajza, Berzsenyi vagy más, korabeli nagyságok neveivel nem találkozhatunk. Kazinczy Ferenc, a *Szent Hajdan Gyöngyeinek* fordítója is önnön munkáján kívül csupán egy magyar szótárral⁶⁴ és pannonhalmi útleírásával tűnik fel az idegen nemzetek fiainak tengerében. Ám a bemutatott szerzőkön kívül nem sok említésre méltó személyt tudunk felsorolni. Horváth Endre terjedelmes hexametrikus műve, a Pyrker stílusához közel álló *Árpád hősköltemény*, vagy Szalay Imre, Czuczor Gergely vagy Sujánszky Antal neve tűnhet fel egy-egy mű erejéig, ám velük kapcsolatosan meg kell említeni, hogy mindnyájan egyházi személyek voltak,⁶⁵ így vagy ezért, vagy személyes ismeretség, ajándékozás révén is Pyrkerhez kerülhettek írásaik. Rajtuk kívül Kisfaludy Sándor, Homonnay Imre,⁶⁶ Vári Ferenc⁶⁷ nevei csenghetnek még ismerősen.⁶⁸ Az irodalommal kapcsolatosan szólnunk kell még a szakkönyvekről is. Pyrker ugyanis nem pusztán tehetségére hagyatkozva igyekezett jó költővé válni, hanem több kortárs szakirodalmat is beszerzett e tárgyban. A német nyelvvel és verseléssel kapcsolatosan több kiadványra is felfigyelhetünk,⁶⁹ de találunk négy magyar nyelvészeti művet, Ivánszky Antal *Stylisztikáját*, Szalay Imre *Nyelvtudományát*, Deáky Zsigmond *Grammatica Ungheriját* továbbá Toldy Ferenc *Handbuch der Ungarische Poetia* című, a magyar költészetet németül bemutató könyvét.

Az érsek általános érdeklődését rendkívül sokrétűnek ítélni lehet meg olvasmányai alapján. Több olyan mű is megtalálható volt a gyűjteményében, amelyek korántsem illettek bele egy 19. századi főpapi könyvtárba, ilyenek a mágnesességről,⁷⁰ a mágiáról⁷¹ vagy a tetszhalottak felélesztéséről szóló művek,⁷² de találkozhatunk *Korán*-fordítással,⁷³ Galilei *Opera* című munkájával, az evangélikus vallásszabadságot a zászlójára tűző Thököly Imre életrajzával⁷⁴ vagy az abszolutikus uralkodói hatalmat hirdető Machiavelli műveivel 10 kötetben.⁷⁵ A könyvtár híven tükrözi vissza az író természet iránti, a költészetében is megnyilvánuló mély vonzalmát,⁷⁶ mivel gyűjteménye számos ország- és útleírást is tartalmaz, Szentpétervártól Brazíliáig.⁷⁷ A középpontban – a viszonylagosan nagy számú magyar témájú kiadvány mellett – itt is a német nyelvű területek és az Alpok állnak.⁷⁸ A történelem tárgykörében a Habsburgok és Ausztria történetével foglalkozó művek⁷⁹ túlsúlya érvényesül, néhány magyar,⁸⁰ angol és itáliai, egyetemes történeti és ókori témájú írással kiegészítve. Külön figyelmet érdemelnek Pyrker közeli ismerősének és barátjának, Hormayrnak, és a kor legnagyobb oszmanistájának, Joseph Hammer von Prugstallnak⁸¹ a művei. Említésre méltóak továbbá a költő történelmi tárgyú alkotásaihoz, a *Rudolphi von Habsurghoz*⁸² és a *Tunisashoz*⁸³ témában közel álló kiadványok is.

A könyvtár tételei alapján tehát jól látható, hogy Pyrker annak ellenére, hogy húsz évet töltött magyar földön, és egzisztenciája révén lehetősége volt szinte bármilyen mű beszerzésére, alig mutatott érdeklődést a magyar irodalom alkotásai, a magyar nyelvű írás, költészet technikája iránt. Vajon az őt ért támadások egyenes következményének tulajdoníthatjuk mindezt? Vizsgálódásainkból kiderül, hogy az érsek a néhány évvel korábbi magatartásával szemben itt már nem vett részt közvetlenül a vitákban, bár a vele, műveivel kapcsolatos eseményeket aktívan nyomon követte. A hagyatéki jegyzékből megtudhatjuk, hogy 29 nyomtatott tételt tettek ki a különböző, Pyrker munkáit érintő „fejtegetések és bírálatok”, emellett a tulajdonát képezte az *Élet és Literatúra*,⁸⁴ valamint a *Kritikai Lapok* több száma is. A nyomtatott

sajtótermékeken kívül kézzel írott jegyzetek is fennmaradtak a külföldön megjelent, a költővel foglalkozó pozitív és negatív kritikákról egyaránt.⁸⁵ Az érsek tehát „naprakész” volt a róla szóló sajtóvisszhanggal kapcsolatban, és minden bizonynyal a *Gyöngyök* magyar fordítására is büszke volt, mert az egyik ausztriai levelezőtársának, a würzburgi teológiai szeminárium igazgatójának, Franz Georg Benkertnek⁸⁶ reklám és hírverés céljából elküldte annak egy példányát 1830-ban.⁸⁷

Pyrker élete hátralevő részében sem kezdett el magyarul írni, magyar fordításban is csupán a *Tunisiás* jelent meg 1839-ben.⁸⁸ Ezen kívül alkotott még néhány – elődeihez képest – kisebb sikert arató biblikus témájú eposzt, ám ez nem jelenti azt, hogy minden motivációját elvesztette volna: a főpap egri évei alatt a „ködös Albion” felé fordult az érdeklődése. 1846-ban levélben kereste fel a Magyarországon sokat időző angol diplomatát és író, Joseph Andrew Blackwellt,⁹⁰ és segítségét kérte a *Tunisiás* angol nyelvű kiadásával kapcsolatban, ám ez a terv nem valósult meg. Sejthető, hogy Pyrkernek összetett szándékai voltak Angliával, mert – nem tudjuk, pontosan mikor – ő maga, vagy számára valaki más elkészítette a *Gyöngyök* néhány strófájának angol nyelvű fordítását, amely a *Tunisiashoz* hasonló sorsa jutott.⁹¹

A külföldhöz való közeledés azonban a hazai irodalomtól és a magyar nyelvtől való távolodást is jelentette. Az érsek hagyatékából halála előtt nem sokkal különös precizitással tüntette el magyar nyelvű levelezését,⁹² és sokat mond az, hogy önéletrajzi írásában sem a Magyarországon ellene folyó vitáról, sem híresebb magyar írókról nem tesz említést. A memoárban a magyar személyek, még az írói munkássággal rendelkezők is, mint pl. Apponyi Antal, Cziráky Antal Mózes, Kopácsy József, Lonovics József, csupán mint tisztségviselők szerepelnek. Rajtuk kívül magyar vonatkozásban csak a már említett Ányos Pál, Virágh Benedek, Verseghy Ferenc, továbbá Liszt Ferenc zeneszerző nevei kerülnek említésre.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy abban, hogy Pyrker hazatérése után nem kapcsolódott be a magyar irodalom vérkeringésébe, minden bizonynyal szerepe volt az ellene folytatott irodalmi támadásoknak, a külföldön töltött 35 évnek, és egyre rosszabbra forduló egészségi állapotának is. Tudjuk, hogy Pyrker a magyar költők közül többeket – Kazinczyt és Kölcseyt – is mélyen tisztelte, ám ennek ellenére 1827-es Egerbe érkezésekor azon véleményen volt, hogy a magyar nyelv állapota még nem alkalmas színvonalas művek előállítására.⁹³ Tegyük hozzá, hogy Pyrker külföldi tartózkodása miatt kimaradt a magyar irodalom megújulásából, és ezért nem értette, nem is érthette meg annak változásait. Ha volt is szándéka arra, hogy fordításokban közreadja néhány művét, az őt ért kritikák dacos ellenszegülést váltottak ki belőle, amelyet jól tükröz önéletrajza, könyvtára és levelezése is. Az a költő, aki német ajkú közösségbe született, felmenőit tekintve túlnyomórészt germán ősökkel büszkélkedhetett, aki élete jelentős részét hazájától távol töltötte, és akire a világirodalom és kora legnagyobb írói, költői, művészei tettek személyes hatást, eszmeiségében pedig egyfajta világpolgár volt, véleményem szerint nem hibáztatható azért, hogy hazájától távol, azon a nyelven tört költői babérok felé, amelyhez jobban értett, amelyen többeket tudott megszólítani. Dolgozatom végén Madarász Flóris véleménye mellett foglalnék állást, amely szerint valódi költő csak egy nyelven lehet igazán valaki.⁹⁴ Pyrker valós énjével, identitásával kapcsolatban pedig talán végrendelkezését tekinthetjük irányadónak, amely szerint testét Lilienfeldben, a szívét viszont Egerben helyezték örök nyugalomra – az minden bizonynyal a magyar földért dobogott.

Jegyzetek

- ¹ A legátfogóbb Pyrker életrajz, és a legteljesebb irodalmi elemzés egyaránt német nyelven látott napvilágot. Erre nézve lásd: Alexander LÄUCHLI: *Der Dichter Johann Ladislaus Pyrker (1772–1847)*. Abhandlung zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät. Zürich, 1994. (Továbbiakban LÄUCHLI: *i.m.*). Roland DOBERSBERGER: *Johann Ladislaus Pyrker: Dichter und Kirchenfürst*. St-Pölten-Wien, 1997. (Továbbiakban DOBERSBERGER: *i.m.*) Kisebb részben elemez, inkább válogatott műrészleteket közöl: E.J. GÖRLICH: *Ladislaus Pyrker: Mit Krummstab und Leyer. „Das österreichische Wort“*. Stiasny-Bücherei 27. Graz und Wien, 1958. A Pyrker-életmű egyik legalapvetőbb forrása magának Pyrkernek német nyelvű önéletírása: Johann Ladislaus PYRKER: *Mein Leben 1772–1847*. Herausgegeben von Alader Paul Czigler. Fontes Rerum Austriacarum. I. Abteilung: Scriptorum 10. Band. Wien, 1966. (Továbbiakban PYRKER: *i.m.*) Magyar nyelven lásd: CZIGLER Ábel: *Felső-Eöri Pyrker János László 1772–1847*. Bp., 1937. (Továbbiakban: CZIGLER: *i.m.*) MADARÁSZ Flóris: *Pyrker és a magyar írók*. Eger, 1908. (Továbbiakban: MADARÁSZ: *i.m.*) *Pyrker Emlékkönyv*. Szerk: HÖLVÉNYI György. Eger, 1987. (Továbbiakban: *Pyrker-émlékkönyv*.)
- ² Született Pircher János László, nevét csak jóval később, egy állítólag 1816-ban a tudára jutott nemesi származásáról szóló információ miatt változtatta meg. DOBERSBERGER: *i.m.* 15–16.
- ³ Napjainkra ilyen nevű közigazgatási egység már nem áll fenn, helyette Kisláng önálló település és Soponya Nagyláng, mint Soponya falu része helyezkednek el egymás mellett.
- ⁴ T. ERDÉLYI Ilona: *Egy kései kiengesztelés kísérlete*. Irodalomtörténeti Közlemények 1996/5-6. 635. Továbbiakban: T. ERDÉLYI: *i.m.*
- ⁵ Ezen művek többszöri megjelenésére és fordításaira nézve lásd: DOBERSBERGER: *i.m.* 631–634.
- ⁶ *Legenden der Heiligen auf alle Sonn-und Festtage des Jahres*. In metrischer Form von Johann Ladislaus Pyrker, Wien, 1842., *Bilder aus dem Leben Jesu und der Apostel Von Johann Ladislaus Pyrker, Erzbischof von Erlau*. Leipzig, 1842.
- ⁷ A fordítás a Muzárion lapjain jelent meg. Lásd: Muzárion IV. 1829. 247–282.
- ⁸ KAZINCZY Ferenc: *Tunisiens ein Heldengedicht in zwölf Gesängen von Johann Ladislaus Pyreker*. Tudományos Gyűjtemény, (Továbbiakban: TGY) 1821/I. 78–83. Később Kazinczy is előveszi azt az ütőkártyát, amellyel öt két évvel később az Sz^{xxx}n álneven publikáló író a *Kritikai Lapok* hasábjain megvédi majd, és megemlíti, hogy még a híres ókori római írók is írtak görögül, „nem mivel hazájok nyelve iránt hidegek voltak, hanem mivel az kevésé vala elkészülve mint az idegen, s ezen mint azon több mível olvasóhoz szólhatának”. Uo. Ugyanezt tette szóvá 1831-ben, a Tudományos Gyűjtemény lapjain is, ahol a német költő, Friedrich franciául írt műveit hozta fel példaként, szavai szerint: „bár ő a német nép királya, idegen nyelven írta munkáit”. KAZINCZY Ferenc: *A Szent hajdan Gyöngyei Bírálata*. TGY 1831/II. 125–126.
- ⁹ Erre nézve lásd: T. ERDÉLYI: *i.m.*, BLEYER Jakab: *Kazinczy Ferenc polemikája az Aurora-körrel 1830-ban*. Filológiai Szemle 1901. 655–669., 788–800. KAJTÁR Mária: *Pyrker János László és a magyar irodalom*. In: *Pyrker-évkönyv*. 179–194. (Továbbiakban: KAJTÁR: *i.m.*) Kajtár álláspontját idézve: „A támadás igazi oka [...] történeti és elméleti vonatkozásban a nemzet és a magyarság kérdése, az irodalomban pedig a már végnapjait élő klasszicizmus és az öt felváltó romantika viszonya.” KAJTÁR: *i.m.* 188.
- ¹⁰ „A költő neve arra fogja az olvasót emlékeztetni, hogy a mit olly örömmel szeretne, amivel mint nemzeti kincsivel büszkélkednék, attól idegen hanghoz-szokás fosztotta

meg”. Majd pedig így folytatja: „A külföldnek azt kellene látni, hogy egy magyar, ki- nek bölcsőjét Muza rengeté, szűkebbnek ítélte nyelvét, mint hogy nagy szellemének benne hangokat találjon”. *Kritikai Lapok* (Továbbiakban KL) 1831/I. 15–16.

- ¹¹ KL 1830. I. 159. Újabb kiadása: *Vörösmarty Mihály összegyűjtött művei II.* Bp. 1960. 155.
- ¹² SZ^{xxx}N: *Töredék-jegyzetek a Szent-hajdan Gyöngyei felett elmondott bírálatokra.* Az ismeretlen szerző így érvelt az érsek mellett: „Magyar könyvet külföldön nem olvasott, nem olvashatott, (most is ritka helyt) nyelvét sem grammatikai törvények, sem szebb példányok után nem emelheté. [...] Mint szorgalmas Főpapnak, mint férfinak késő volt egy virágzásba most indult nyelvnek hosszas s tán sikertelen studiuma által költői nyugös nyelvet formálnia magának, s így tanult nyelvében inkább akará adni a szépet, mint igazgatni hagyni magát dolgozásiban a neki nem könnyű nyelv által.” *Felső-Magyarországi Minerva* 1831. 825.
- ¹³ Dr. RUMY: *Patriotische Rüge.* *Der Spiegel für Kunst, Eleganz und Mode.* 1831. Nr. 33. Megjelent még: KL 1833. 88–93.
- ¹⁴ Az ismeretlen szerző a Szepesi egyházmegye új püspökének megkésett bemutatása végett írta cikkét, amelyben külön megemlékezett Pyrker hazaszeretetéről: „El nem szívlelhetem, hogy itt e nagy Méltóságra emelt Hazafinak mind Honnyához, mind Anyanyelvéhez való különös és indulatos ragaszkodását érzékeny tisztelettel ne említsem.” *Egyházi Értekezések és Tudósítások.* 1821. I. 194.
- ¹⁵ T. ERDÉLY: *i.m.* 645.
- ¹⁶ Bitskey István még csupán kettejük szoros barátságáról, és az egy évben megjelent, hasonló témájú műről tesz említést. BITSKEY István: *Pyrker János László és az európai irodalom.* In: *Pyrker Emlékkönyv.* 201.
- ¹⁷ LÄUCHLI: *i.m.* 38. Grillparzer állítása szerint Pyrker viszonyuk megromlását követően mindent megtett annak érdekében, hogy őt a császár kegyeiből kiragadja, amiért állítólag 1833-as *Auf die Genesung des Kronprinzen* című verse volt a felelős. Miközben tehát Grillparzer az udvar ellenszenvét érdemelte ki, addig Pyrkernek az egyik legnagyobb magyarországi egyházmegyét bízták a gondjaira. Az idézett vers címét egyébként közli Läuchli, ám azt megemlíti, hogy költeményét Grillparzer először 1831-ban írta Gastein-i szobája falára, ami aztán később bekerült a költő összes művét felvonnultató összeállításba is.
- ¹⁸ Vincenzo MONTI: 1754–1828.
- ¹⁹ Dobersberger 1831-ig bezáróan hétféle itáliai kiadványt számolt össze. DOBERSBERGER: *i.m.* 631.
- ²⁰ DOBERSBERGER: *i.m.* 292–293.
- ²¹ A kritika a *Hermes* című irodalomkritikai folyóiratban látott 1826-ban napvilágot. „*Hermes oder kritisches Jahrbuch der Literatur*”, 26. Leipzig, 1826. 245–278.
- ²² DOBERSBERGER: *i.m.* 293. Pyrker csak később tudta meg, hogy egy Willibald ALEXIS nevű író (1798–1871), a német történelmi novellák, a történelmi realizmus műfajának későbbi jeles képviselője állt az írás mögött.
- ²³ Pyrker ekkor épp a velencei patriarcha székét töltötte be.
- ²⁴ „Ein gelehrtet und wohlwollender Freund schickte mir die beilegende Antwort auf eine Rezension in dem *Hermes* 2.” Pyrker Jäcknek, 1826. október 16. DOBERSBERGER: *i.m.* 294.
- ²⁵ DOBERSBERGER: *i.m.* 295–296.
- ²⁶ Jens BEGGESEN: 1764–1826.
- ²⁷ DOBERSBERGER: *i.m.* 297. A költemény a magyar olvasók előtt is hamarosan ismertté vált: *Muzáron IV.* (1829) 280–281.

- ²⁸ „Endlich, endlich, werden hie und da die Stimme laut, die Gewicht haben“. DOBERSBERGER: *i.m.* 297., DIETRICH: *i.m.* 171.
- ²⁹ DOBERSBERGER: *i.m.* 297.
- ³⁰ DOBERSBERGER: *i.m.* 298–299.
- ³¹ Korábbi Dessau-i protestáns lelkész, 1823-tól nyugállományú, ezt követően Bécsben telepszik le és ott élete végéig kritikai lapok számára dolgozik.
- ³² „Wenn er eine so detaillirte, wie jene ist, über meine drei Werke für eine ausländische bedeutende Lit. Journal liefern wollte, ich würde ihm seine Mühe gut bezahlen. Ich fordere von ihm kein übertriebenes Lob, sondern nur eine gerechte Würdigung.“ Pyrker Jäcknek, 1829. március 2. A teljes levelet lásd: Adolph P. DIETRICH: *Briefe von Ladislaus Pyrker an Joachim Heinrich Jäck. Eine literarisch biograpische Korrespondenz.* Cistercienser-Chronik 1931. (43). 209. (Továbbiakban: DIETRICH: *i.m.*) Idéz belőle: DOBERSBERGER: *i.m.* 299.
- ³³ Adolph MÜLLNER (1774-1829) Kritikus és drámaíró.
- ³⁴ „Wahrlich, der Herr Adolf Müllner hat mir vielen Verdruß und Unkosten verursacht.“ Pyrker Jäcknek, 1830. január 4. DIETRICH: *i.m.* 214, DOBERSBERGER: *i.m.* 301. Pyrker jó ismerőse, Hormayr viszont nem tartotta be a „halottról vagy jót, vagy semmit“ elvét, és éles hangon becsmérelte az elhunytat, akit olyan veszett kutyához hasonlított, amelynek a rosszindulat volt az egyedüli olyan közege, ahol úgy tudott mozogni, mint hal a vízben. DOBERSBERGER: *i.m.* 214.
- ³⁵ Az történt ugyanis, hogy Pyrker elküldte a készülő *Rudolph von Habsburg* egy verzióját Goethének még 1820-ban, aki megköszönte a művet, és ígérte, hogy elolvassa azt, azt követően azonban a patriarcha kétszeri megkeresésére sem reagált. Az érsek 1837 körül írt egyik visszaemlékezésében egyaránt dicsérte és támadja is Goethét, akinek egyes műveit kifejezetten jónak tartja, ám megjegyzi, hogy a szerző jobban tette volna, ha 40 kötetnyi műve helyett csupán tizet adott volna ki, mert így csak az igazán jó bírálatok láttak volna napvilágot, de így a 40 kötet több mint a fele a könyvszekrények mélyén fog porosodni, olvasók hiányában. PYRKER: *i.m.* 252–259. BITSKEY: *i.m.* 200–201., LÄUCHLI: *i.m.* 59.
- ³⁶ BITSKEY: *i.m.* 200–201.
- ³⁷ PYRKER: *i.m.* 252–259.
- ³⁸ Pyrker még azt is érdemesnek találta megjegyezni, hogy Ányos néhány nappal a halála előtt számára az imakönyvébe egy kisebb verset írt. PYRKER: *i.m.* XXIX.
- ³⁹ Egyházi Értekezések és Tudósítások. 1821. 190.
- ⁴⁰ KAJTÁR: *i.m.* 182–183.
- ⁴¹ PYRKER: *i.m.* XXXIII.
- ⁴² Olasz nyelvre egy itáliai zsoldoskatona oktatta. PYRKER: *i.m.* 5.
- ⁴³ PYRKER: *i.m.* 5. Pyrker idegen nyelvi alapjai ekkor még meglehetősen gyenge lábakon álltak, így valószínűsíthető, hogy első műve magyar nyelven születhetett meg. Bár Pyrker ezen költeményt egyáltalán nem őrizte meg, sőt – mint írja utólag – örült annak, hogy ez elveszett, és nem maradt az utókorra. CZIGLER: *i.m.* 27.
- ⁴⁴ BITSKEY: *i.m.* 199.
- ⁴⁵ „Früher Tacitus, jetzt Shakespeare war en die drei Autoren, denen mein Geist am tiefsten huldigte, doch dünkte mich Shakespeare das größte Genie aller Zeiten!“ PYRKER: *i.m.* 36.
- ⁴⁶ PYRKER: *i.m.* 41.
- ⁴⁷ LÄUCHLI: *i.m.* 98–102.

- ⁴⁸ A magyar szakirodalomban az a nézet vált elfogadottá, mi szerint Pyrker ezen műve megírására közeli ismerőse, a történész Joseph Hormayr 1807–1809 közt megjelent *Österreichischer Plutarch* című munkája inspirálta, amelyben Hormayr az általa életre hívott „monarchikus eszme” jegyében Ausztria legjelentősebb történelmi alakjainak életrajzát gyűjtötte össze. KAJTÁR: *i.m.* 181–182. Kajtár egyébként – mint azt maga is megemlíti – a Czeigler által megfogalmazott véleményt vette át. Läucli kutatásai alapján viszont erősen feltételezhető, hogy Pyrkerre nem ezen művek olvasása volt hatással, mivel valószínű, hogy 1810-ben kiadott drámái már jóval Hormayr munkája előtt, az 1790-es évek közepén elkészültek. Läucli egyrészt Dobersberger személyes adatközlésére hivatkozik, aki szerint Pyrker valószínűleg az 1790-es években készítette alkotásait, másrészt pedig összeveti Hormayr munkáit a *Historische Schauspiele*vel, és alapvető különbségekre mutat rá, amely alapján véleménye szerint Pyrkernek minden bizonnyal más forrásokat kellett olvasnia, és aligha használhatta ihlettként Hormayr írásait. LÄUCHLI: *i.m.* 65–67.
- ⁴⁹ Pyrker önéletrajzában egy korai, gyermekkori élményt említ meg, amelynek során egy trinitárius szerzetes érkezett szülei házába, aki az afrikai kalózkodás fogságában szenvedő keresztény rabok kiszabadítására gyűjtött. Eközben ő egy képes könyvet lapozgatott, amely éppen V. Károly arcképénél volt kinyitva, aki 1535-ös tuniszi akciójával több ezer keresztényt szabadított ki. PYRKER: *i.m.* XXXIV. Utólag még azt is megemlítette, amikor meghallja V. Károly nevét, rögtön felcsillan a szeme. DOBERSBERGER: *i.m.* 140. Pyrker levele Andreas Pilcherhez 1815. február 20. A Rudolph von Habsburg esetében még az Ottacker von Horneck-féle, korabeli verses krónika hatását is érdemes megemlíti. CZIGLER: *i.m.* 96.
- ⁵⁰ Giovio PAOLO: (1483–1552) olasz történetíró, munkái kivétel nélkül a török elleni háborúkról szólnak.
- ⁵¹ Juan Genesio SEPULVEDA (1490–1572/1574): Spanyol történetíró, *De rebus gestis Caroli V.* című, 1780-ban kiadott műről nevezetes.
- ⁵² PYRKER: *i.m.* 41.
- ⁵³ PYRKER: *i.m.* 6.
- ⁵⁴ Torquato TASSO (1544–1595): Fő műve a *Gerusalemme liberata* című eposz, amelyet 1575-ben adtak ki először.
- ⁵⁵ LÄUCHLI: *i.m.* 105.
- ⁵⁶ Nagyméltóságú Felső-Eőri Pyrker János László Egri Patriarcha Érsek ő Excellentiája magán könyvtárának jegyzéke. Egri Főegyházmegyei Könyvtár (Továbbiakban EFK), Ms 2127/1. Nr. 107. Albert Ferenc 4054 műről ír, amelyek 7054 kötetet tettek ki, ám kijelentése forrását nem határozza meg. ALBERT Ferenc: *Heves és Külső-Szolnok törvényesen egyesült vármegyéknek leírása*. Eger, 1868. 125. (Továbbiakban: ALBERT: *i.m.*)
- ⁵⁷ Ez meglehetősen nagy létszámú könyvgyűjteménynek számított akkoriban, hiszen Eszterházy Károly püspök hagyatéka (amelyet halála után a Főegyházmegyei Könyvtárhoz csatoltak, csakúgy, mint Pyker könyvtárát) is csupán 4300 kötetet tett ki, amellyel együtt az intézmény 20293 kötetel rendelkezett 1799-ben. ALBERT: *i.m.* 124. Az egri jezsuita rend könyvállománya jó fél évszázaddal ezelőtt még ennél is kisebb, mindössze 3291 kötetes volt. SUGÁR István: *Az egri jezsuita könyvtár a rend feloszlásakor, 1774-ben*. Magyar Könyvszemle (Továbbiakban MKSZ) 1981/4. 328–332. Összehasonlításképpen: a Főegyházmegyei Könyvtár állománya egy 1819-es leírás alapján húsz év alatt növekedett annyival, mint amennyit Pyrker magángyűjteménye tett ki. A könyvtár 1819-es, névtelen látogatója szerint „a nyomtatott könyvek száma közel huszonöt ezerre megyen”. TGY 1819/V. 16.

- ⁵⁸ Az egyházi gyűjteményekben általában a teológiai témájú művek vezették a rangsort, kiváltképp a 18. században. SZARVASI Margit: *Magánkönyvtárak a XVIII. században*. Bp., 1939, 50. Érdekes megjegyezni, hogy Pyrker megelőzően egy 18. századi egri kanonok könyvgyűjteményében – habár az egyházi művek ez esetben túlsúlyban voltak – már számos érdekes szépirodalmi és történeti munka is felbukkant, mint pl. MÉSZÁROS Ignác: *Kártigám* című műve, továbbá PRAY György, KÉRI Ferenc vagy PETRARCA munkái. BITSKEY István: *Androvics Miklós egri könyvtára 1777-ben*. MKSZ 1974/3-4. 325–331.
- ⁵⁹ LÄUCHLI: *i.m.* 17–18.
- ⁶⁰ Az itt közölt műveknek csupán szerzőik neve, és címeik első két-három szava került a hagyatéki leltárba, a kiadási hely vagy év megjelölése nélkül, így amelyik mű csak kevés alkalommal került kiadásra, annak teljes bibliográfiáját közlöm, a nehezen beazonosítható példányok esetén viszont csak a leltárban talált adatokra támaszkodhatom.
- ⁶¹ Előfordult, hogy egyes művek több példányban, illetve több nyelven is szerepeltek, mint például Shakespeare összes művei, amelyek egyaránt hozzáférhetőek voltak angol és német nyelven is.
- ⁶² Tasso művei 15, Miltoné 7, Danteé pedig összesen 11 kötetet tesznek ki.
- ⁶³ Voltak azonban olyan kiadványok, amelyek szerzőit nem nevezték meg, és több alkalommal is megtörtént az, hogy néhány tucatnyi vékony, füzeteszerű aprónyomatványt szerző és cím nélkül regisztráltak, így a szépirodalmi tételen belül kb. 300 szerzővel számolhatunk.
- ⁶⁴ A mű leírása: KAZINCZY Ferenc: *Magyar szótár*. A jelzett dokumentumot ismereteim alapján nem sikerült kétséget kizárólag beazonosítanom, mert Kazinczy munkásságában nem sikerült ilyen című kiadványra bukkannom.
- ⁶⁵ Sujánszky Antal kanonok, Horváth Endre pap, Szalay Imre apát, főesperes majd a veszprémi káptalan örkanonokja, Czuczor Gergely pedig benedekrendi szerzetes volt.
- ⁶⁶ HOMONNAY Imre (1784–?): Pedagógus, író, latin és német műveket fordított. 1840-től Egerben élt, így lehet, hogy e tény is okolható műve felbukkanásáért Pyrker könyvtárában.
- ⁶⁷ Vári Ferenc nevéhez egy bizonyos *Carmina Varia* című mű volt kapcsolva, bár én a szerző kilétével, munkásságával kapcsolatosan semmilyen adatra nem bukkantam.
- ⁶⁸ Terjedelme miatt megemlítendő a *Jahrbücher der Literatur* című irodalmi folyóirat, amelyből 179 példányt számoltak össze.
- ⁶⁹ Ezek közül néhány: K. F. MORIZ.: *Versuch einer deutschen Prosodie*. Berlin, 1786. Karl Friedrich BECKER: *Die Dichtkunst aus dem Gesichtspunkt des Historikers*. Berlin, 1803. Felbukkan Pyrker nagy példaképének, Vossnak a munkája is, amely a németül történő időmértékes verselés módszerét elemzi. J.H. VOSS: *Zeitmessung der Deutschen Sprache*. 1802, 1831. Königsberg.
- ⁷⁰ Joseph ENNEMOSER: *Der Magnetismus*. Leipzig, 1819, 1844. SZÁPÁRY Ferenc: *Katechismus der Vital-magnetismus*. Leipzig, 1845.
- ⁷¹ Joseph ENNEMOSER: *Geschichte der Magie*. Leipzig, 1844.
- ⁷² FLÓR Ferenc: *A tetszhalottak felélesztéséről szóló tanítás*. Pest, 1835.
- ⁷³ GEDEON György: *Al-Korán fordítás*. Kassa, 1831.
- ⁷⁴ *Mercwürdige Geschichte des Lebens des Grafen Emerich von Thököly*. Potsdam, 1793.
- ⁷⁵ E mellett még számtalan, a reformációval, a protestáns és az evangélikus vallással foglalkozó kiadvány is megtalálható a gyűjteményben, ám ez az a korabeli egyházi gyakorlatban előszeretettel alkalmazott „ismerd meg ellenséged” elv jegyében kerülhetett beszerzésre.

- ⁷⁶ LÄUCHLI: *i.m.* 58, Pyrker: *i.m.* 41.
- ⁷⁷ J. F. SPIX: *Reise nach Brasilien*. 1823–31. München.
- ⁷⁸ Ezekből megemlítendő a bambergi könyvtáros, J.H. Jäck 85 kötetes útikönyvsorozata, J.H. JÄCK: *Taschen-Bibliothek der See und Landsreisen*. Nürnberg, 1828–31.
- ⁷⁹ Johesph ARNETH: *Geschichte der Kaiserthums Öesterreich*, Wien, 1827. Joseph Müller német történétíró egyetemes és német területekkel, a pápák történetével foglalkozó összesen műve 40 kötetben volt megtalálható a gyűjteményben. *Johannes von Müllers sämtliche Werke*. Stuttgart, 1831–1835.
- ⁸⁰ Magyar szerzők vagy magyar témáról írók közül Fejér György nevére figyelhetünk fel többször is, rajta kívül említést érdemel még: Ujj Péter: *Kun történetek*. Pest, 1828. KOVÁCS Marthin: *Biographia Joannis Hunyady*, S. I. Valamint Majláth János több munkája.
- ⁸¹ Hammer olasz és német nyelven 37, Hormayr pedig németül összesen 44 kötettel képviseli magát.
- ⁸² O. F. H. SCHÖNHUT: *Geschichte Rudolphs von Habsburg*. Leipzig, 1842.
- ⁸³ William ROBERTSON: *The history of Charles V*. Első kiadás: 1749.
- ⁸⁴ Ezen művek ma is megtalálhatóak az Egri Főegyházmegyei Könyvtárban, B VIII. 69–72, Vv. X. 75-76. jelzetek alatt.
- ⁸⁵ A drezdai Abend Zeitung és a Zeitung für die elegante Welt 1819-es kritikája a *Tunisiáról*: EFK Ms 1039/19. A francia Revue Encyclopédique 1820-as cikke a *Tunisiáról*. EFK Ms 1039/21. A Katholische Literaturzeitung 1825-ös leírása a *Gyöngyökről*: EFK Ms 1039/23. Pyrker ezek mellett gyűjtötte az öt dícsérő költeményeket is, pl: BAUERNSCHMICK: *An der Sänger Lillienfelds*, 1814. EFK Ms 1039/33., Helmina CHEZY: *An der erlauchten Sänger der Rudolphias*. 1829. EFK Ms 1039/36-37. Stierle HOHMEISTER: *Dem hohen Sänger Ladislao Pyrker*, 1836. EFK Ms 1039/51.
- ⁸⁶ Franz Georg BENKERT :1790-1859. 1823-1838 a szeminárium igazgatója.
- ⁸⁷ Roland DOBERSBERGER: *Briefe von Franz Georg Benkert an Johann Ladislaus Pyrker von 1828 bis 1847*. Würzburger Diözesan-Geschichtsblätter 1980. (42). 401. Benkert Pyrkernek, 1830. augusztus 27. Meg kell említeni, hogy Benkertnek több folyóiratban és a helyi egyetem diákjai között is lehetősége volt egyes műveket bemutatni, terjeszteni, így Pyrker minden bizonnyal jó lehetőséget látott a vele való kapcsolatban.
- ⁸⁸ Magyarul mindössze a *Tunisiás* fordítása látott napvilágot 1839-ben. UDVARDY János: *Pyrker Tunisiása*. Buda, 1839.
- ⁸⁹ Blackwell 1841-ben magyar témájú drámát írt *Joseph of Vanosnay* címmel, amelyet Londonban adtak ki. Életére nézve lásd: KABDEBÓ Tamás: *Blackwell és a magyarok*. Budapest, 1990.
- ⁹⁰ Blackwell Pyrkerhez, 1846. július 29. Blackwell itt Pyrker előzetes megkeresésére hivatkozik. EFK Ms 1040/89.
- ⁹¹ A fordítás mintegy 25 fóliót tesz ki, és csupán az eredeti német címét viseli, a keltezés dátuma nincs rajta megjelölve. EFK Ms 1039/16.
- ⁹² KAJTÁR: *i.m.* 181.
- ⁹³ PYRKER: *i.m.* 317. Közli még BITSKEY: *i.m.* 201.
- ⁹⁴ MADARÁSZ: *i.m.* 11.

Keresztény és közép

Közelítés Lanczkor Gábor költészetéhez

Mint előttem már sokan elmondták, és nyilván utánam is még többen árnyalni fogják, az elmúlt négy-öt évben jelentkezett fiatal költők a lírának a korábinál mozgékonyabb, izgalmasabb, tagoltabb terét alakították ki, de ezzel együtt a költészetről folyó beszéd és beszélgetés lehetőségét is megnövelték. Szándékosan írtam lírát, hiszen talán ebben, a hagyományos lírai megszólalás kereteinek újragondolásában, illetve az újragondolás igényében találkoznak a harminc alatti költők legjobbjainak törekvései. Úgy értem, a kilencvenes években ez ellen, azaz a líraszerű, érzelmős, emelkedett, pátoszközeli megszólalás ellen dolgozott az akkori pályakezdők verse – legfőbb eszköze az irónia, az allúzió, a nyelvi humor vagy épp a formában rejlő játék volt. A könnyűség, a felszabadultság, a költészet lazítása, öröme volt előtérben például Varró Dániel, Orbán János Dénes, Karafiáth Orsolya vagy akár Király Levente köteteiben, nem is kevés eredménnyel.

Másoké mellett azonban Lanczkor Gábor könyvei is azt mutatják, hogy ennek a szerintem jelentős poétikai eseménynek a vonzereje javarészt megszűnt, valami más, kicsit komolyabb, kicsit súlyosabb, kicsit szenvedélyesebb, valamivel sötétebb, azaz a tragikusra is nyitott jöhet, sőt már jött is. Könnyű lenne azt mondani, hogy itt van újra a nyugatos-újholdas költészetek igazából soha véget nem ért ideje, a *bel canto* verselésnek, a tiszta, kerek formák keresésének, a műveltség mint érték visszanyerésének, a verszene előtérbe kerülésének ideje. De a változások nem ebbe az irányba mutatnak, bár nyomaiban ezek a poétikai jegyek is felfedezhetők az újabb magyar költészetben. Lanczkor Gábor verseinek legfeltűnőbb, azaz a többiekétől ezeket megkülönböztető jellemzője a vallás vagy a természet újszerű vonzása mellett a korábbiakhoz képest is merőben más műveltséganyag, mely szinte minden szövegének szilárd alapot kölcsönöz. Hadd közelítsek most ezen a problémán keresztül ehhez az egyébként a szerelem, vagy a gyász megverselésében is komoly eredményekig jutó, végső soron még személytelenségében is az önmegértésért, az önmeghatározásért küzdő költészethez.

Elég talán annyit mondanom, hogy Lanczkor könyvespolcán Petrarca és Zrínyi igen előkelő helyen áll – merthogy ez rögtön két olyan szerző, aki igencsak ritkán kerül elő a kortárs magyar költészetben, ha egyáltalán előkerül. Aztán ott vannak a reneszánsz és barokk festmények, melyek bevonása a verskötet(ek) terébe (mert igen, már a kamaszosnak mondott, feleselő-játékos első kötetben, a 2005-ös *A tiszta* észben is megidéződnek a később még fontosabbá váló festmények), szóval mindez nehezen értékelhető másként, mint az elit felé fordulás gesztusaként. De gondoljuk meg, miközben tíz éve még azt üdvözölte a kritika, hogy a vers demokratizálódik, sokakhoz eljut, több szinten érthető és élvezhető, ezek a kötetek már csak egy egészen szűk réteget céloznak meg, azokat az olvasókat, akik képesek képzőművészeti alkotásokat is olvasni, fogékonyak egy, az irodalomtól eltérő jelrendszerre is, érdeklődnek

a művészeti ágak közötti átválthatóság problémái iránt, és a többi. Bár az is igaz, hogy a költészet manapság eleve csak szűk rétegekhez érhet el, de még ha nem így lenne, akkor sem lehet a könnyed befogadhatóság igényét elé állítani. Úgy tűnhet viszont, hogy Lanczkor túlságosan könnyedén dobálózik a nevekkkel, tökéletesen otthon van a festmények világában, Rembrandttal kel, és Caravaggióval fekszik, de az igazság valójában az, hogy nagyon is személyesen érintett, az esetlegesség esélyét minimálisra csökkentő választásokról van itt szó. Igen, ez csak részben hajtja el a sznobizmus árnyait. Merthogy az efféle gesztusok eleve növelik a költő szerepét, nagyítják személyisége súlyát, komolykodóvá és hivalkodóvá teszik a beszédet magát. Nagyon vékony jégen jár az a szerző, aki erre a területre merészkedik. Lanczkor Gábor azonban körültekintően, reflektáltan, a lehetséges veszélyeket számba véve jár el. Arra ugyan kevés eszköze van, hogy eltávolítsa versbeli beszélőjétől a nagy szavakat, a nagy ambíciókat, a nagy pózokat, magyarán alig-alig alkalmaz önironikus gesztusokat, ám arra megvannak az eszközei, hogy a beszélő személyét és figuráját elbizonytalanítsa, és arra is, hogy a nem ritkán magasan kezdődő szöveget egy-egy nyersebb szófordulattal lerántsa – vagy fogalmazzunk inkább úgy: – a helyére tegye. Hogy egy versen belül két vagy akár három nyelvi regiszttert is megszólaltasson, mint például egyik legfontosabb versében, a *Folyamisten* címűben.

Mert mit szeretne Lanczkor a klasszikusokról mondani? De lehet, hogy inkább a kérdés inverze releváns itt: mit tudnak azok róla magáról mondani, az ő verséhez hozzátenni? Miféle ajánlat ez az olvasónak? Annak az olvasónak, aki, tegyük fel, alkotó és cím alapján csak a képek kisebb részét tudja felidézni. Vagy az is lehet, hogy mindez csak játék, a pózok ironikus próbája? Ha az, az irónia alaposan el van rejtve benne. Még a kilencvenes években történt: Kukorelly Endre arról írt vagy nyilatkozott a *Narancsban*, hogy németországi útjain egy-egy Wagner-operát hallgat a kocsiban, gondolom, kazettáról, és még énekelgeti is a jobb részeket. Bán Zoltán András egy csípős glosszában jelezte, ezt nem hiszi el neki, írói túlzásnak véli, a klasszikus költői nyelvhasználatról oly messze kerülő költő, és az önmagát a legtöbb allúrral kitüntető zenei klasszikus ironikus egymásra kacsintásának. Kukorelly ezen nyilvánosan megsértődött, válaszlevelében közölte, hogy már csak azért is, ezentúl még hangosabban szól majd *Briinhilda ébresztése* Bécs és Berlin között. Nyilván így is volt, és így van azóta is. De azért mi ma is megmosolyogjuk a dolgot – és ebben igazán nem személyeskedés van, hanem a művészetről való gondolkodásunk tükre. Először hasonlót éreztem Lanczkor gesztusában is: ő azt nyilatkozta, pár hónapot (nem tizenegyet!) Londonban töltött, reggeltől dolgozott, majd délutánonként futott a múzeumba, ellágyulni egy kicsit. Ez érthető is – vagy ismerünk olyat, akinek Londonban ennél jobb program is eszébe jutna? Ugye, nincs ilyen? Merthogy mindnyájan úgy gondoljuk, ennél hasznosabb, értékesebb és építőbb időtöltés a kultúra egyik fővárosában nem létezik. Pláne egy költő számára. Ha Madonna, akkor a *Madonna gyermekével* a tizenhatodik századból, és nem popzene, ha vacsora, akkor *Az emmausi vacsora*, és még véletlenül sem szusi. Egyszóval igen, elsőre kicsit túlzónak éreztem a versek lelkesedését a múzeumok iránt, de aztán valamelyest el tudtam fogadni ezt is. Talán a különbség miatt, ami Kukorelly és Lanczkor költészete és habitusa között van: utóbbi például sohasem írt az elitista művészetfelfogás ellen, sohasem próbált az alulstilizáltsággal célba érni, a „szép” ellen szólni. Azaz első kötetétől kezdve intellektualizáló, a kanonikus művekkel

párbeszédet kezdeményező, plasztikus költészettel kísérletezett. Sőt, a kísérletezés szó nem is jó itt: Lanczkor voltaképp biztosra megy, bár ezen belül olyan területek felé tájékozódik, melyek rejtenek kockázatokat. Ilyen például a vallásos témák nagyon finom, nem provokatív, mégis szokatlan kezelése.

Utóbbi a *Fehér daloskönyv* legátgondoltabb, *A kereszt* című ciklusában (Kukorelly-nél egy ilyen cím a fagyipénzt adó keresztanyára utalna...), és persze a London-könyv nagy, bibliai témájú verseiben bukkan elő. De már a *Daloskönyv* első versének első sora a templomok világát idézi meg: „viaszként olvadnak széjjel” stb. (Megjegyzem, a „széjjel” a „szét” helyett megint csak látványosan irodalmiaskodó, a képet kiszínező, megemelő megoldás.) Orcsik Roland a kötetről az Alföldben közölt kritikájában kiszúrta, hogy ez a sor is idézet, ráadásul, ha jól értem, kétszeres: egy ismeretlen protestáns barokk költőtől, illetve egy Bornemissza Péternek tulajdonított versből származik. Itt újra feltehető az imént már érintett alapkérdés: lehet-e idézet-funkciója egy olyan idézetnek, amit a világon alighanem egyedül Orcsik Roland ismer fel – de a kérdésnél érdekesebb, hogy valaki manapság miért használ egyáltalán efféle szövegeket saját versének felépítéséhez, és nem, mondjuk, olyan reklámszlogeneket, melyek az utóbbi években nagy karriert futottak be a szépirodalmi művekben is – és amelyekkel egyébként Lanczkor első kötetében még találkozhatunk.

A költő nyilván azt mondja, ő megdolgozott ezért a műveltségért, igyekezzen az olvasó is. Igen ám, de ma a műveltség egészen mást jelent, mint a huszadik század elején jelentett, amikor jóformán a görög-latin örökségre, a bibliai örökségre és a tizenhét-tizenkilencedik századi európai kulturális horizontra korlátozódott. Ma kicsit árnyaltabb a helyzet: ha nem tudsz megnevezni legalább egy dél-amerikai, netán afrikai íróat, ha nem ismered a szitárművészet klasszikusait, ha nem tudod, ki nyerte a focivébé 1962-ben, vagy hogy a *Star Wars* hány epizódból áll, könnyen kerülhetsz kellemetlen helyzetbe. Ellenben ha nem ismered fel egy latin idézetet, sejtethetően kapsz majd egy mentő kérdést. Tehát egészen más a műveltség struktúrája ma, mint akár csak ötven éve volt. Ma már könnyen átírhatják Jókait egyszerűbb, mai nyelvre, és talán az az idő sincs messze, amikor a galériákban festenek át mai színekkel és formákkal régi mestereket, hogy az érdeklődő ifjúság kedvet kapjon hozzájuk. Persze, ha Lanczkor Gábor kötetén múlik, nem történhet ilyesmi, hiszen nála éppen az értékek visszanyerése, visszahelyezése, illetve a populáris kultúra kiszorítása folyik – tehát egy egészen más irányú folyamat, mint amit lépten nyomon látunk, hovatovább a művészetben is. Mindez például egy határozott és figyelemre méltó választás Lanczkor Gábor részéről. Dunajcsik Mátyás él hasonlóval, amikor nem adja alább Thomas Mannál és Proustnál, no és persze Velencénél, ami nála, úgyszólván, a korai európai művészet szimbóluma. Az efféle műveltség-játék tehát innentől akár tendenciának is tekinthető. De az is érthető, miért lehet néhol patetikus a Lanczkor-vers megszólalása, miből táplálkozhat a kétely nélküli műgond, a pontos, kimért beszéd. Miért érezhetjük úgy, hogy a képzőművészeti alkotások a szövegesülés során a sajátjává válnak, hogy partnere és nem csak rajongója a mestereknek.

Mindehhez még annyit, nagyon tanulságos, hogy az utóbbi két Lanczkor-kötet milyen szorosban kapcsolódik az új média lehetőségeihez, konkrétan az internetes felületek kínálta művészi térhez. Annak nem tulajdonítok komolyabb jelentőséget, hogy a második kötet először az internetre került fel, és csak rá egy évre lett

könyvvé, bár nincs olyan kritika, amelyik ezt a mozzanatot nem említi. Ebben pusztán technikai és nem poétikai kérdést látok. Ebben a versvilágban ennek nincs igazi tétje. A harmadik kötethez tartozó web-albumnak viszont annál inkább, itt valóban meghatározó, hogy a könyvben ugyan nincsenek ott a reprodukciók a versek mellett, ám egy viszonylag jól kezelhető oldalon ezek is lapozhatók – igaz, ott meg a versek nélkül. A képzőművészeti alkotás egyedisége az irodalmi alkotással szemben, a műalkotás anyagisége a szövegszerűséggel szemben, a szobor térbelisége a róla készült fotó két dimenziójával szemben, a műhöz való hozzáférhetőség, a mű mibenléte – pl.: látta-e a Mona Lisát, aki csak egy plakáton látta? –, mind-mind olyan kérdés, amit a *Vissza Londonba* című kötet nagyon élesen vet fel, habár, még egyszer mondom, elsősorban nem az efféle művészetfilozófiai kérdések mozgatják. Hanem a személyes, mélyen megélt problémák. Az olyanok, mint egy múltó szerelem, egy hiányokból épülő test vagy a halott apa emléke. S mindez egy egyfelé mutató, átgondoltan építkező, az irodalomról is intenzíven gondolkodó, és elgondolásait bátran vállaló költészetben.

N. TÓTH ANIKÓ

Vitézek, kémek, atléták: kamaszok a lélek labirintusábanIpolysági beszélgetés Hunčík Péterrel *Határeset*¹ című regényéről

– A fülszöveg szerint ez a szerző első regénye, miközben tudható, hogy korábban is kacérkodott már szépirodalommal, hiszen publikált verseket, sőt a színház tartományában is kalandozott dramaturgként nem is egy alkalommal. Régebben volt egy elmélet, mely szerint a regényíráshoz hatalmas életanyag kell, ami az életkor előrehaladtával egyenes arányban gyarapodik. Ebből következően a regényíró úgy negyven éves kora körül vagy után érik be (lásd a hrabali példát). Ezt az elméletet az utóbbi időben persze elég gyakran cáfolják az egyre fiatalabb szerzők kitűnő regények megjelentetésével. Miért pont most álltál elő ezzel a regénnyel: régóta dédelgetett tervet valósítottál meg, vagy hirtelen felindulásból álltál neki?

– Hogy mi volt az indíték? Adatott egy különleges állapot, mely nélkül valószínűleg soha nem kezdek bele, annak ellenére, hogy évek, sőt évtizedek óta csak ezt hordozom a fejemben. Én másról nem tudtam sem verset, sem esszét írni, sem beszélni, sem gondolkodni. Nekem évtizedekig Ipolyság, a szülővárosom volt a legmeghatározóbb élményem. Az íráshoz pedig kellett nekem az a különleges körülmény, amit 2002-ben, 2003-ban Kanada nyújtott. Heti három, aztán hat órát kellett tanítanom, ami ideális állapot, ilyen 40 éve nem volt az életemben. Az órákra készülve rengeteget olvastam, jegyzeteltem éjjel kettőig is. És egyszer ülök az ablakban, és nézem a kanadai estét. Kanadában korán jön a tél, október eleje volt, kezdett szállingózni a hó, abszolút csend volt, és egyszer csak az utca benépesedett: jöttek az emberek messziről, és ahogy közelebb értek, azt mondtam: szent Isten, ez nagypapa, ez meg a nagymama, ez Imre bácsi, és jöttek az ismerősök, ismeretlenek, és ha hiszed, ha nem, elkezdtek beszélni. És jött a gondolat, hogy ezt most írni kell. És elkezdtem írni. Olyan intenzitással jelentkezett mindez, a távolság olyan nagy volt, és ettől olyan tónusokat és kontrasztokat kapott a dolog, hogy négy hónap alatt megírtam 150 kéziratoldalt. Aztán decemberben hazajöttem, és teljesen elfeledkeztem róla. A következő két évben aztán megisméltődött mindez. Kellott tehát ez a második méhen belüli állapot, amit a család biztosított számomra, az a végtelen tolerancia – ott tényleg éreztem a szeretetet. És 6-7000 km távolságból szinte megszépült az egész. Attól féltem, hogy egy idillikus kép jön majd ki ebből, és akkor el kellett egy kicsit viccelődni. Szóval ez volt az egésznek a genezise. Amikor 500 oldalnál tartottam, akkor kezdtem regényként gondolni a kéziratra. Regényként, annak ellenére, hogy minden sorát valóságnak is elfogadhatom, de minden sora kitaláció is. Valóban regényről van szó, foggal-körömmel tiltakozom az ellen, hogy ebben valaki valamiféle dokumentáris művet lásson, mint szegény anyám, aki folyton beleköt, hogy ez nem így történt, nem is így volt. Az egyik ifjúkori barátom pedig a testvéreivel meg a barátaival összeállt, és fogadóirodát épített a Vasárnapban² megjelent részletekre, tippelgettek, hogy ki kicsoda, 200 korona volt a tét...

– Számvetés ez a szöveg?

– Igen. Nézd, ez egy adósságnak a lerovása. Tartozom ezzel konkrét embereknek, akiktől valamit kaptam. Egy Imre bácsinak például, aki megtanított angolul. Annak idején franciául is tanított meg németül is, de én azokat elfelejtettem Nemcsak nyelvekre tanított, hanem a magatartásával nagyon kemény, nagyon pontos, megfogható értékrendet képviselt. Rajta kívül vannak jónéhányan, akiknek tartozom, és úgy éreztem, hogy egyszer meg kell fizetni ezt az adósságot. Nagyon sokszor voltak kríziseim írás közben: egyáltalán milyen szöveg ez? Van értelme befejezni? Többször biztattak a barátaim, és nem az irodalmi értékkel jöttek elő, hanem inkább azzal az erkölcsi igénnyel, hogy én ezeknek az embereknek ennyivel tartozom. Másrészt önmagammal szemben nyilvánvalóan számvetés, hiszen 57-58 éves korban az ember már csinálhat számvetést. Te magad említetted Hrabalt. Hraballal nagyon jó kapcsolatban voltam a nyolcvanas években. Sokat tanultam tőle, néha nagyon furán is éreztem magam, szinte szégyenkeztem, amikor vele beszélgettem, mert Hrabal bácsi a németről lazán átváltott franciára, röpködtek a latin és görög kifejezések, Nietzschét idézgette, Hegelt, összehasonlította őket. Mindig attól féltem, hogy egyszer visszakérdez valamit. Én akkor harminc körül voltam, és nagyon büszke arra, hogy az öreg folyton fölhívta Szigeti Lacit³, hogy vigyen magával Prágába. Amikor meghalt, akkor döböntem rá, hogy igazából csak konzultáns voltam a halálához. Tudniillik a tízéves kapcsolatunk során megszámlálhatatlanul sokszor beszélgettünk az öngyilkosságról. Hrabal az öngyilkosság minden fajtájáról kikérdezett, mindig megkért, hogy valami morbid esetet hozzak neki; az nem volt számára érdekes, hogy valaki felköti magát. Egyszer azt meséltem, amikor valaki beprézelte magát a vaskályhába. Előzőleg persze betette a fát, megöntözte benzinnel, majd magát is meglocsolta, bepréselődött a vaskályhába, maga alá gyújtott és bennégett. Aztán amikor kinyitották a kályhát, a szemei kipattantak. No, ez a sztori nagyon tetszett neki, azt mondta, hogy ez egy izgalmas öngyilkossági forma.

– Ehhez képest az ő öngyilkossága poétikus volt...

– Igen, madarak etetése közben kihajolt az ablakon és kiesett.

– Elszállt a madarakkal.

– Igen, elszállt a madarakkal. Akkor döböntem rá, hogy egy író nemcsak a halálára, hanem az életében mindenre, az írásra is hosszasan készülődik. Én úgy tudom, Hrabal negyvenhat éves volt, amikor megjelent az első könyve. Ezért én úgy gondoltam, hogy a felgyorsult időben én is megtehetem ezt harminc évvel később, ötvenhét éves koromban. Mondom, a számvetésnek az igénye ott volt, az adósság lerovásának igénye ott volt, ennek a kettőnek a szerencsés elegye és az említett távolság, ami hál' Istennek nem szépítette túl, nem lengte be rózsaszín fénnel az egészet. Tehát ennek a három dolognak a keveredése eredményezte, hogy ezt le tudtam tenni az asztalra.

– Van egy ígéret is a regényben, amit az egyik narrátor tett az előbb már emlegetett Imre bácsinak. Imre bácsi ugyanis ráhagyományozta a legendás kockás füzetét, melybe belekerült mindaz a tapasztalat, amit kalandos élete során a világról szerzett. Egy rendkívül titokzatos figuráról van szó, egy világpolgárról, aki 13 nyelven tud. Egyébként utakat és hidakat tervez a nagyvilágban, amely foglalatosság nem csupán az építőmérnöki hivatásának velejárója, hanem jelképes jelentése is kiemelendő: emberek, népcsoportok, nemzetek között próbál utakat, kapcsolatokat teremteni. Tehát Tomi narrátor ennek az Imre bácsinak tesz egy ígéretet, hogy a kockás füzetben összegyűjtött tapasztalatokat egyszer majd a világ elé tárja, és hogy megírja a város történetét. A könyv az ígéret beváltása?

– Igen, mindez benne van.

– *A regénynek rendkívül összetett címet adott.*

– Sokáig nem is volt címe a szövegnek. Hirtelen jött az ötlet, a szónak az angol fordításából: a borderline syndrome az elmegyógyászatban használatos szakkifejezés. A 20. század egyik legproblematisabb szindrómája, tünete, betegsége? A borderline büntetőjogilag is az egyik legkérdésesebb elmegyógyászati kategória: ennek mérlegelése alapján dől el, lehet-e büntetni valakit, vagy ez már betegség, és akkor mentesül a büntetés alól a vádlott. A határeset a normális és az abnormális közötti olykor szűk, máskor szélesebb mezsgye, ahol nagyon inogva jár az ember, és nem tudja, hogy a következő lépéssel nem lép-e vastagon bele a kórosba, a patológiásba, az abnormálisba, vagy a biztos talajon marad, és normálisan, kiegyensúlyozottan él. Ennek a kettős értelmezése a kisvárossal és a mi létezésünkkel kapcsolatban rendkívül egyértelmű. Az egyik oldalon ott vannak olyan emberek, mint pl. Imre bácsi, akinek nem kell egy kicsit sem szégyenkeznie, ha elmegy Rio de Janeiróba, Aucklandbe, Szingapúrba, vagy Londonba, ugyanis mindenhol otthonosan mozog. Könnyedén cseveg Hitlerrel és Churchill-lel, bármit mond, odafigyelnek rá. Azt hiszem, ez a mi kisebbségi komplexusunkkal szembeállítható és szembeállítandó prototípus: igenis tudunk annyit, hogy odafigyeljenek ránk bárhol a világon, csak ezt el kellene hinnünk önmagunknak.

– *Vagyis lépünk át a saját határainkon?*

– Igen, túl kell lépniünk a saját árnyékunkon, és egy Imre bácsi túllép és vállalja is. A másik dolog: hogy tudatában van ennek a borderline-nak, annak, hogy Európának egy olyan zugában élünk, ahol állandóan változnak az államhatárok, az értékek, a szimbólumrendszerek. Nos, ez minden embert, a legerősebb, acélidegzetű embert is erodálja, minimálisan berozsdásodik, szóval nincs ember, aki ne sínylené meg azt, hogy ide született. Szemben egy angollal, egy franciával, egy kínaival, egy oroszral, akiknek van egy konkrét, világos múltjuk, világrendjük, az értékek többé-kevésbé állandóak. A szegény oroszok esetében persze számítsuk le a hetven évet, és akkor láthatjuk, azért van valamijük, amire támaszkodhatnak. Nálunk ez a támaszkodás nem volt olyan egyszerű sohasem. Ettől lett az egész olyan határeset. Szóval gyakran Münchhausen bárói teljesítményt kell végrehajtani, hogy ha süllýedek a lábba, akkor megpróbálom magam a saját hajamnál fogva kihúzni, mert nekem kell a szabályokat is megalkotni. Ami végeredményben persze nagyon jó. No de közben a világ kegyetlenül számonkér tőlem, és szembeállít önmagammal. Tehát innen a cím, hogy mi tényleg ebben a borderline-ban vagyunk. A regény alapfilozófiája viszont az, hogy a legsúlyosabb esetet is meg tudom fordítani, amikor az egész humorossá válik, pozitívumok jönnek ki belőle. Az is benne van ebben a határesetben, hogy sokszor halvány dunsztunk nincs, mi történik a világban, tehát kitaláljuk a saját verziókat, amit vállalunk. Ott van Imre bácsi, aki büszke világpolgár értékeire, de mellette ott van Feri bácsi, aki a magyar, a csak a miénk értékeket vállalja büszkén, és akkor ennek a kettőnek az összetűzése megint határeset. A szerencsétlen kisgyerek pedig kire nézzen föl: arra, aki azt mondja, hogy Ady Endre, Kossuth Lajos, Kölcsey, és sorolja a nagy magyar gondolkodókat, vagy azt mondja, hogy Homérosz és Arisztotelész és Seneca, és sorolja a világ nagy filozófusait és tudósait, művészeit. Tulajdonképpen mindkettőre büszke lehetek, mint emberre és európai polgárra, illetve magyarra, és mind a kettő érvényes példa. Ám nagyon sokszor úgy van szembeállítva, hogy az egyik üti

a másikat, és választanom kell. Ez a könyv a választás kényszeréről is szól. Én viszont nem óhajtok választani. Nem azért, mert kényelmes vagyok, hanem mert nem tudom a választ. Nem hiszem el, hogy egyértelműen tudok válaszolni a világ kihívásaira.

– *A Vasárnapban, amely magazin jellegénél fogva viszonylag széles közönséghez eljut a szlovákiai magyarok körében, sorozatban megjelentek a regény részletei. Pontosabban igazából nem lehetett tudni, hogy ez regény lesz-e vagy anekdotafüzér, esetleg visszaemlékezés-sorozat, netán novellaciklus. Voltak-e olvasói reakciók menet közben?*

– Említettem az ipolysági fogadóirodát. Aztán voltak a csallóköziek⁴, akik ismernek, és azok próbálták rekonstruálni az életemet, és ők is tippelgettek, ki kicsoda, anélkül, hogy ismernének bárkit az én egykori életemből. És volt, aki nagyon pontosan ráérezett, mert azt mondta, hogy most már nem csodálkozom, doktor úr! Mondtam, ne is csodálkozzon, mert maguk azt soha nem fogják megtapasztalni, amit mi otthon megtapasztaltunk. Hát nézd, ebből a könyvből is kitűnik, hogy én mélységesen csodálom ezt a várost. Mert nemcsak nekem, hanem ennek a társaságnak megvolt a magunk Olümposza: a Börzsöny. Zeusz is ott volt valahol fönt, és hát nyilván ez a központja a világnak, amit nagyon sokan nem tudatosítanak. Olyan nyelvhasználati apróságok is bizonyítják ezt, hogy Magyarországon általában mindenki *felmegy Pestre*, leszámítva az ipolyságiakat, akik *lemennek Pestre*. Mármint az Olümposzról. Egykor nekünk irtózatos magabiztosságot adott ez az Olümposz-tudat. A szereplők többsége nem esik hasra a világ előtt, könnyedén veszi a labdát, és akár vissza is dobja, legyen az filozófia, legyen az építészet, legyen az a legbonyolultabb történelmi eseménysor. Mindannyian tudják ugyanis, hogy itt a helyük. Ezeknek a figuráknak nincs kisebbségi érzésük, hogy nem mernek megszólalni, mert görcs van a gyomrukban. Ezekben tényleg benne van mindaz, amit adott ez a város. Ez egyfajta üzenet, illetve egyfajta hódolat annak a közösségnek, amely itt élt.

– *Én a dokumentum és fikció arányait, a finom egybecsúszásokat tartottam rendkívül érdekesnek. Sok a dokumentumként is felfogható dolog. Kifejezetten élvezetesek az olyan részek, mint pl. amikor Imre bácsi találkozik Hitlerrel. Lehet, hogy nem találkoztak, de találkozhattak volna. Ugyanígyen Géza bácsi esete Kurt Vonneguttal. Ott is van egy beszélgetés a fogolytáborban, ami lehet, hogy nem hangzott el, de miért ne hangozhatott volna. Hogy működött ez nálad: a fantáziát tartottad-e fontosabbnak, érdekesebbnek, vagy a dokumentálást?*

– Mind a két szándék benne volt. Nagyon hálás vagyok a szerkesztőnek, Csanda Gábornak, aki felhívta a figyelmem, hogy van néhány hely, ahol nagyon komolyan bele kell lépni, mert kifejezetten elrontanám, ha a dokumentáló szándék válna erősebbé. Arról van szó, hogy ez a regény ebben a kisvárosban játszódik, de párhuzamosan játszódik az egész huszadik századi világban vagy Európában. Nyilvánvaló, hogy van egy része ennek a történelemsornak, ami saját élmény, és a saját élménynek a továbbélése egy regényben, más részét meg tanultam, olvastam, hallottam. Pontosán 132 könyvet olvastam azzal a szándékkal, hogy adatokat gyűjtsék ehhez a könyvhöz. Persze előfordul, hogy két-három könyvből lett egy fél mondat, egy-egy odavetett megjegyzés, de ezekre a részekre nagyon büszke vagyok.

– *Miért választottad a gyermeki nézőpontot?*

– Döbbenetes, hogy egy gyerek értékrendje mennyivel tisztább, validabb, fényesebb, biztosabb a felnőttekéénél. És amikor ezt a kettőt ütköztetik, akkor az ember először elmosolyintja magát, nem baj, majd felnősz, akkor megérted, fiacskám, de ha végiggondolom, akkor jobb lenne, ha nem nőnék föl, és nem érteném meg, mert amit meg fogok érteni, az már hazugság lesz. Ezt a módot nem én találtam ki, a *Bádogdob*

című könyvtől kezdve a gyereket gyakran alkalmazzák arra, hogy a világot szembeítsék önmagával. Ez nagyon hálás dolog tehát, de nincs benne semmi úttörő.

– *A regény világképét két nagyon erős mítosz határozza meg. Az egyik mítosz a város történetével kapcsolódik össze a titokzatos vitézek révén, akik föld alatti alagutakban laknak, és S betűt viselnek a mellvértjükön vagy a köpönyegükön. Mint valami misztikus alakok vagy látomások, időnként előbukkannak a föld alól, általában olyankor, amikor igazságtalanság történik a felszínen. Ez kitaláció, vagy a gyerekkorodban valóban volt egy ilyen legenda a sigillumos vitézekről?*

– Ez így nem volt legenda. Legenda arról volt, hogy a város alatt alagútrendszer húzódik egészen Drégely váráig, és aki valaha itt élt és mozgott, ezeket az alagutakat használta. Az alagutat bele akartam tenni mindenképpen, hiszen a mindennapjaink része volt. Az embernek egy védekező stratégiája egyébként, hogy mitikus, transzcendens elemeket visz az életébe. A hitünk voltaképpen erről szól. Amikor valamit nem tudunk megoldani, ha valami túlnő rajtunk, akkor Istenhez folyamodunk. Ha ez az Istenem, segíts! mélyről jön, az alagutas vitézek kiérzik, hogy segíteni kell. Kialakul így egy nagyon izgalmas lelki kapcsolat. Amikor a második világháborús harcmezőn kritikus helyzetbe kerül egy szereplő, egyszer csak megjelenik a vitéz, magához öleli, és elviszi őt, mert meg kell védenie. Mi annak idején kritikus helyzetben az alagútba menekültünk, és gyerekként pontosan tudtuk, miért kell ez nekünk: egyrészt olyan romantikus volt, másrészt az embernek egész életében megvan az elmenés, eltűnés titokzatossága iránti vágya. Az alagút tehát nekem az összetettsége, bonyolultsága miatt volt izgalmas, ezt csak én ismerem, ez nekem nyújt menedéket. Ha baj van, oda vissza lehet vonulni. Ráadásul ezek a vitézek örökéletűek, tehát évszázadokon át segítenek, ami nagyon szép mítosz. Megmondom őszintén, időnként megtorpant a regény, és akkor az volt, hogy vigyék tovább az alagutas vitézek. Tehát nekem a regényíráshoz is segítettek.

– *És hát ők a városhoz való hűség emblematikus figurái. Sokszor hangsúlyozott érték a regényben a valahová tartozás biztonsága, az itt élő emberekkel vállalt sorsközösség, szolidaritás. Vagyis összetartó erőt is jelentenek ezek a sigillumos vitézek. A pecsét tehát meghatároz és kötelez.*

– Ez a könyv arról szól, hogy van kohéziós erő, belső tartás, vagyis nem csupán a külső körülmények préselik egybe az embereket. Van egy városi értékrend, ami a huszadik századra is ráillik egyben, és tulajdonképpen Új-Zélandtól Dél-Amerikáig az egész világon érvényes, annak ellenére vagy éppen azért, mert határesetek voltunk. Kénytelenek voltunk kimunkálni olyan túlélési stratégiát, ami működik a maorik között is, az indiánok között is, az eszkimók között is...

– *A fasiszták között is...*

– Igen! A fasiszták között is. Nagyon érdekes felfedezés, tudod, és ez nem véletlenül került be. Kapcsolatban voltam egy Roger Fischer nevezetű úriemberrel, akit a konfliktuskezelés pápájának tartanak. Van egy nagyon híres munkája, a *Mondj igent vagy a sikeres tárgyalás alapjai*. Ez a Fischer a Harvardon tanított, és egyszer mesélte, hogy ha annak idején megkérték volna, hogy Hitlerrel beszéljen, ő valószínűleg elment volna tárgyalni Hitlerrel is, mert beszélni mindenkivel kell. Ha valaki okosan beszél, ügyesen forgatja a szavakat, akkor nagyon sok információt nyer az illetőtől. Sőt időt nyer azoknak, akiknek idő kell. Tehát szó esik arról is ebben a regényben, hogy hányszor volt az ember kezében az a lehetőség, hogy változtasson a

huszadik század menetén. És nem tette meg. Hiúságból, ostobaságból, félelemből, kishitűségből nem változtatott, pedig egyértelműen lehetett volna változtatni.

– *A másik mítosz a sport. Gyakran szóba kerülnek a test biológiai folyamatai, a fizikai fejlődés, a test fejlesztése. A sport egyfajta rátermettséget jelent, férfias teljesítmény-igényt is, amit saját magukkal szemben támasztottak ezek a fiatalok. Illetve voltak elvárások is a család vagy a közösség részéről: a rendszeres edzés, a versenyre készülés, a rekord, a győzelem. Egyéni sportágakat is lehet itt látni, tehát atlétikát, diszkoszvetést, súlyemelést, bokszt, és vannak csapatjátékok, elsősorban a foci. Ezek a sportrendezvények vagy események pedig rendre kihozták a nemzetiségi konfliktusokat. A sport szerepeltetése valójában egy regényfogyás volt, hogy rávigyen erre az útra, hogy erről beszélj?*

– Persze, de mindenekelőtt arról akartam emlékezni, hogy ennek a társaságnak volt egy görögös világképe, ami a test és a lélek harmóniáját jelentette. A másik szegmens: ezek az emberek végig azzal küzdenek, hogy kitörni, kitörni, valami eredményt felmutatni, bizonyítani. Nem véletlenek pl. az edzési naplók: itt mindenki dokumentál mindent. A harmadik dolog pedig tényleg az, amit mondasz, vagyis a nemzetiségi problémák, főleg ebben a határhelyzetben. Ha akarom, ha nem, kihozza.

– *Csak hogy ez itt nagyon speciális, mert pl. szó esik a szlovák edző helyzetéről magyar csapatban, vagy a szlovákiai magyar sportolót is magában foglaló csehszlovák csapatról Magyarországon – most akkor csehszlovák, vagy szlovák, vagy cseszkó, vagy magyar, vagy miféle keveredés, etnikai káosz ez?*

– Hát igen. Nem is akartam mást, mint ennek az abszurditását megmutatni. Vegyük a szlovák edző esetét: a többségében magyar játékosokból álló csapata szlovák városban játszik, erre jól fejbevágnak az esernyővel, meg lekurvamagyarozzák, miközben egy szót sem tud magyarul. Vagy amikor egy koncentrációs táborból épp hazavergődött szereplőnek kiveri a csendőr az aranyfogát, mert megszólal a Fő téren magyarul. Ez még a koncentrációs táborban sem történt meg vele. A csendőr meg azzal védekezik, hogy ő bizony nem antiszemita, hiszen a magyaroknak is kiveri a fogát. Ezek az abszurd dolgok tehát a sporton keresztül nagyon világosan előjönnek. A sportban nem döntetlenre játszunk. Hacsak nem bundáról van szó. A bundameccseket leszámítva a sport arról szól, hogy üssem ki a másikat, ha bokszoló vagyok, rúgjak gólt, ha focista vagyok. Ha ehhez hozzáteszem az etnikai paramétert, pl. 11 magyar gyerek játszik 11 szlovák gyerekkel, abban a pillanatban háborúvá fajul a dolog. Ez a könyv viszont azt is megmutatja a város egykori miliójéről, hogy a sport terén magyar-szlovák egyetértés volt. Volt atlétacsapat, volt focicsapat, ahol tényleg mindenféle nációba tartozó ember megfordult, és nemzetiségtől függetlenül közös célért küzdött.

– *Etnopszichológusi tapasztalataidból mennyit tudtál hasznosítani? Merthogy itt nemcsak a szlovák-magyar viszonyokról van szó, hanem különböző nációkról. Egyáltalán miért fontos neked, hogy ezeket a dolgokat megmutasd?*

– Egyrészt azért, mert az igazsághoz hozzátartozik, hogy itt különféle nációk élnek. Erről a városról már született egy-két irodalmi alkotás, egyiket-másikat kemény kritika is érte amiatt, mert vagy így, vagy úgy mutatta be ezt a problémát. Az itt élő nációk bizonyos helyzeteket viszont feloldhatatlan konfliktusban élnek meg a mai napig. Mi a konfliktus oka? Ma már mindenki tudja, hogy a határokat változtatni nem lehet. Ha változtatásra kerülne sor, akkor Európában 134 helyen kellene ezt megtenni. Ha változtatni kezdenénk a szlovák-magyar határt, abban a pillanatban előjönne a magyar-román határ, a német-francia határ, a spanyol-francia határ...

Ezek a dolgok a sporton keresztül is bejönnek. Bizonyos dolgokat szükségszerűen máshogy látunk, és egész egyszerűen nincs lehetőség kibékülni olyan értelemben, hogy fogjunk kezét és öleljük meg egymást. Trianon kérdésében pl. egy szlovák és egy magyar nemigen fog egyetérteni, mert az egyiknek ez élete nagy győzelmét jelenti, hiszen megszületett Csehszlovákia, a másiknak viszont ez volt élete legnagyobb vesztesége, hiszen megszűnt Nagy-Magyarország. Mit lehet csinálni? Úgy tűnik, megoldás nincs. Egyetlen megoldás talán lehetne, amit szintén megpróbáltam felvetni. Lányom, Gabika Kanadában elvitt egy indián csoportba. Nagyon érdekes volt velük együtt dolgozni. Egyikük azt mondta nekem, hogy csak úgy lehet megérteni a másikat, ha belelépsz a mokaszinjába, és jársz benne egy kicsit. Én tényleg beleléptem a mokaszinjába, és jártam benne. Tehát nem véletlenül került bele a szlovák szereplő, hiszen a szlovákok itt vannak.

– *Nekem nagyon rokonszenves, hogy nem egy oldalról mutatod be ezeket a viszonyokat.*

– Nagyon félttem ettől. Nem akartam sablonos lenni, nem akartam a hivatalos szlovák álláspontot se beleírni. Szerettem volna megtudni, hogyan élték meg ők ezeket a dolgokat. Az ember rájön, hogy nem volt ez olyan borzasztóan egyszerű dolog, főleg ha a saját nagyapámról is kiderül, hogy a szlovák társaság egyik oszlopos tagja volt. Hunčík nagyapja '38-ban elment, aztán '46-ban visszajött, és akkor szembesülnie kellett a ténnyel, hogy a saját fia nem hajlandó szlováknak vallani magát. Szóval kíváncsi voltam, miket élhettek meg itt ezek az emberek az identitásuk megőrzése érdekében, milyen irtózatos fontos volt ezeknek azt mondani, hogy magyar vagyok, szlovák vagyok, katolikus vagyok, zsidó vagyok, miközben tisztában voltak azzal, hogy a kimondás akár az életük veszélyeztetésével is jár. Belemerés olyan helyzetekbe, amikor tudatosították a veszteségeket. Ez a mai világban már kicsit hihetetlennek tűnik.

– *Számomra a nemzetkarakterológiai eszmefuttatások is érdekesek ebben a regényben. Többször szó esik arról, hogyan látnak egyes nemzetek más nemzeteket. Nem csak a magyar-szlovák együttélés nehézségei tematizálódnak. A 2. világháború eseményei, a hadifogolytáborok, a különböző frontvonalak bemutatása ad apropót, lehetőséget arra, hogy pl. egy francia, aki soha nem találkozott még magyarral, elmondja, mit gondol a magyarokról. Vagy ugyanez a figura a bortermő vidékek határaival húzza meg Európa határait, barbároknak tartva a sörivő nemzeteket. Nagyon izgalmas dolog mindig a másik szemével is látni önmagunkat. Ez a narrátor-figurákkal is megtörténik, ők saját magukat kívülről is próbálják nézni, különösen az egyik. És nem szépeket állít magáról, hanem bevallja a negatív tulajdonságait is. Ha külső nézőpontból figyeljük önmagunkat, talán tudunk változtatni a magatartásunkon, a jellemünkön szerinted?*

– A minimum az, hogy próbáljunk meg egy kicsit eltávolodni önmagunktól. Ha megvan az a szándék, hogy önmagunkat egy kicsit felülről vizsgáljuk, megfelelő könnyedséggel és humorral nézzük, és a változtatásra való szándék is megvan, akkor igen. De ehhez először körül kell nézni. És tényleg arról van szó, hogy mi nagyon ritkán nézünk körül. Mondjuk a körülnézésünk maximum annyi, hogy ti, szlovákok, mi, magyarok. Ti zsidók, mi katolikusok. Beszélünk a magyar történelemről, mi vagyunk Európa legtöbbször szenvedett népe, folyton védjük Európát, kiállunk érte, cserébe pedig mindig kitolnak velünk. Nagyon érdekes volt ebben a kanadai tapasztalat. Ott év végén esszéket íratnak, nem vizsgáztatnak, és a diákjaim között a kanadaiak mellett mindig akadt egy-két lengyel, magyar, szlovák. A második-harmadik évben már az első tíz mondat után tudtam, milyen nemzetiségű írta, nem is

kellett megnéznem a diák nevét. A lengyel és a magyar esszében ugyanaz a szöveg ment, csak a lengyelek éppen az oroszoktól védték Európát, a magyarok meg a törököktől. A lengyelek a bolsevik meg az ortodox, a magyarok meg a muszlim hatástól féltették a hazát. A lengyelek a Visztula partján folyatták a vértüket, mi Nándorfehérvárnál. Nem véletlenül alkotunk magunkról idealisztikus képet: ezt meg lehet tenni akkor, ha nem nézünk körül. Mi volt a nemzetiségi elnyomásban mondjuk egy ír-angol konfliktus a miénkhez képest? Egy ír elsőligás mérközésen bemegy egy angol tank a pályára, és körbelő. 1922-t írunk. Ott így oldják meg az ír kisebbség kérdését. Vagy ott a baszk-katalán probléma, az okszitán probléma. A franciák azt mondják, náluk nincs nemzetiség. Ők csak a francia nemzetet ismerik el. Vagy a szerencsétlen ukránok, akiknek az oroszok tényleg a nyakukra ülnek. De az ukránok meg ráülnek a ruszinok nyakára, és azt mondják, hogy nincs ruszin nemzetiség. Mint egy matrjoska, így ülünk egymás nyakára, és így szenvedünk és versenyzünk egymással abban, hogy ki szenved többet, ki ártatlanabb, ki nyomott el több népet. Ez a hülye játék pedig néha nevetséges helyzeteket produkál. Szeretünk kategorizálni, azt is szeretjük, ha mi vagyunk mindig fönt, és mindig magunkhoz hasonlítjuk a világot, és ha valaki egy kicsit másképp fogja a kezében a villát, azt már nem tartjuk normálisnak.

– *Nem igazán tiszteljük a másságot.*

– Igen. Ezen a hozzáálláson szeretett volna ez a könyv túllépni némi humorral, mert ezek a dolgok sajnos az elmúlt száz évben tragédiákhoz vezettek.

– *Ebben a könyvben kiemelten fontos szerep jut a zsidóknak. Miért érdekel téged a zsidóság mint téma?*

– Én gyakran elgondolkodom azon, hogy élt velünk itt egy népcsoport, amely hozott egy nagyon fontos kulturális értéket, amely a világgal kommunikált, néha helyettünk is, amely hidat jelentett a világ felé, épp azért, mert másfajta etnikai értékei voltak: az etnikumot nem földhözköötten vette, hanem világpolgárként határozta meg magát. Az előbb említettem, hogy 132 könyvet elolvastam, de százával olvastam újságokat is. Helyi újságokat is. Gondold el, hogy valamikor 1938-ban az ipolysági újságban megjelent egy vezércikk, melyet az újság magyar szerkesztője egy szlovák kollégájának címzett: a cikk pedig arról szólt, hogy szedjék már le szegény magyarok nyakából a rohadt zsidókat a szlovák testvérek. No, most ha ezt olvasom itt, felfordul a gyomrom. Közben pedig tudjuk, hogy pl. az ipolysági gyökerekkel rendelkező Winter Lajos megalapítja a póstyéni fürdőt. Vagy elég megnézni, hogy ebben a városban mit hoztak a kereskedelemben, a kultúrában, világlátásban tanárok, jogászok stb. Közben folyton győzködni kell a tudatlanokat, a gyanakvókat, az előítéleteket, hogy gyerekek, fogadjuk már el őket. Mert ők is emberek. Nem elég, hogy már meggyilkoltuk őket. A következő dolog pedig a másik cipőjében járás: az embernek alapkötelessége odalépni, ha nincs reprezentáns, és azt mondani, hogy segítek. Ez a zsinagóga⁵ is arról szól. Ennek itt egykor helye volt, és ha lenne itt egy erős zsidó közösség, akkor az ember azt mondaná, hogy csináljátok meg magatoknak. De mivel nincs, én azt gondolom, hogy ennyivel tartozunk az egykor itt élők emlékének.

– *Ami még érdekes volt számomra, az a Führernek és a Vózsogynak, Hitlernek és Sztálinnak a személyiségrajza, amit megkomponálsz ebben a regényben. Megmozdult benned a pszichiáter, és hallatlanul izgalmas dolgok derülnek ki ezekről a vezetőkről.*

– Arra nagyon vigyáztam, hogy ebben a könyvben ne lépjenek az előtérbe a szakmai dolgok, az okoskodás, hogy én ehhez értek. Ez az egyetlen eset, amikor

megmozdult bennem valóban szakmai énem. Harminc-harmincöt éve foglalkoztat ennek a két embernek a személyisége, az a paradox jelenség, hogy két hatalmas, jóra való, tisztességes nép – az oroszot se becsüljük le, vegyük számba, mit hoztak irodalomban, művészetben, zenében – szóval jó lenne ezt a sztereotípiát is átértékelni, tehát két ilyen nép nyakába ül két ilyen fickó, és tökéletesen ki tudja forgatni mindenéből. Az ember óhatatlanul felteszi a kérdést, hogy valóban ilyenek vagyunk? Ennyire gyengék a gyökereink, hogy ki lehet lépdesni, ennyire meg lehet változtatni az alapértékeinket? Ennyire gumigerincűek vagyunk? Egyáltalán mi ez: gumigerinc vagy patológia? Istennek valami torzszülöttjei vagyunk? Ugyanaz a nép, amelyből Goethe, Bach, Beethoven, Rilke lép a világ elé, az milliókat küld a gázkamrába, a másik meg a gulágjaiban gyilkolja le a saját embereit. Ennek a pszichés rajzát megalkotni és megérteni – ez tényleg nagyon sokat foglalkoztatott. Persze a megoldás itt is nagyon nehéz volt, próbáltam elkerülni a szakmai rajzolást. Hála Istennek, segített egy Imre bácsi, aki intellektuálisan van olyan szinten, hogy felülemelkedett, és bonyolultabb lélektani elemzéseket is képes volt alkotni...

– *Még kettő dolgot mondanék a regénnyel kapcsolatban. Az egyik a nyelv működtetése. Ebben a világban volt egy családi nyelv, és volt a nyilvánosság nyelve. A családban teljesen másképp mutattak be dolgokat, mint az iskolában, a tankönyvekben, ill. a közélet vezető személyiségei másképp interpretáltak bizonyos dolgokat, mint a családtagok. Az egyik narrátor-figura ki is mondja, hogy rohadt nehéz a két nyelvet egyszerre használni. Továbbá az is nagyon fontos, hogy itt az idegen nyelvek is erősen jelen vannak, nemcsak az egymás mellett élő népek esetében, hanem Imre bácsi kapcsán fontos tanulság az idegen nyelvek bírása, hiszen csak kommunikációval lehet megoldani a konfliktusokat. Másrészt felhívnom még a figyelmet az irodalmi példákkal való kapcsolódásra is. Ebben a regényben nagyon erősen benne van a mikszáthi anekdotizáló hajlam. Kipillant a sorokból Márai Sándor is, szándék tekintetében párhuzam vonható a kassai polgári életet bemutató Egy polgár vallomásai és a te regényed között a vallomás és az emlékirat műfaj miatt. Emlegettük Hrabalt, aki egy közép-európai derűs mesélés képviselője volt, ez is előjön ebből a regényből. Aztán Thomas Mann, akivel Imre bácsi személyesen találkozik, és ami nyilvánvalóan fikció. Thomas Mann azért is érdekes, mert ő írt egy generációs vagy családregeényt, a Buddenbrook-házat, illetve egy esszéregényt a különféle ideológiák összecsapásáról, ez a Varázshegy, amiről szó is esik, és hát ott van a fasizálódó Németországnak a rajza a Mário és a varázslóban. De talán nem is ezek a műfaji áthallások az érdekesek, hanem érzékeltető itt is az irónia, ami a Thomas Mann-i világot működteti. Valamint ne feledkezzünk meg a groteszk, a fekete humor kapcsán Vonnegutról, aki szintén szerepel ebben a regényben. A felsoroltakból levonható tapasztalat: megírni a dolgokat pátosztalanul, ami ennek a regénynek egyik fontos erénye. Ha a pátosz elragad, akkor nyavalyogni kezdünk, és nem oldunk meg semmit.*

– Mikszáth, Thomas Mann, Vonnegut – hazudnék, ha azt mondanám, hogy nem hatottak, mert hát hogyan játszottak volna szerepet az életemben. De érdekes dolog, ez se úgy működik, hogy Thomas Mannt kiválasztom, mert szeretem. Ezek a szereplők teljesen automatikusan jöttek. Vonnegutról pedig van egy nagyon szép történetem. Életemben egyszer át kellett esnem egy operáción, egyszerű kis műtétről, izomfelvarrásról volt szó. Engem azonban az altatás miatt elfogott egy erős szorongás. Amikor közölték velem, hogy operáció, kétségbeesésemben végrendelkezni kezdtem. Életem utolsó kérése pedig az volt, hogy szeretnék beszélni Vonneguttal. El tudod képzelni ezt a baromságot? Kurt Vonnegut a világ egyik legismertebb írója, én meg fekszem a dunaszerdahelyi kórházban. A Vonneguttól

való búcsú érdekében fölhívtam Soros Györgyöt, akit a 90-es évek óta ismerek, szerezzék meg nekem a Vonnegut számát. Negyedóra múlva már hívhattam a kórházi ágyról. Beleszól, hogy Hallo, Kurt is speaking, énnekem meg halvány dunsztom se volt, mit is akarok tőle. Hebegtem-habogtam, elmondtam, hogy megyek egy nagyon súlyos operációra, meg ilyesmi, ő közben: de hát mit akar?, és én mondtam, hogy semmi mást nem akarok tudni, csak azt, hogy emlékszik-e az apámra, aki ott volt Drezda bombázásánál. Erre Vonnegut: hát ott sokan voltak... Szóval hápogtam neki erről, és meghallgatott. A döbbenetes az volt, hogy másnap, mikor fölértem a narkózisból, csengett a telefon, a vonalban Kurt Vonnegut volt, és megkérdezte, hogy élek-e. Szóval ez volt az esetem Vonneguttal, aki a huszadik század egyik legmegrázóbb regényét, *Az ötös számú vágóhidat* írta Drezda bombázásáról. Apám többször mesélte, hogyan élte túl Drezda bombázását. Ebből jön a sztori a könyvemben. A huszadik században tényleg minden megtörténhet, itt nálunk ugyanaz, ami Amerikában, tehát mindenki ennek a határesetnek a résztvevője, kiszolgáltatottja. Egyszerűen én ezeket a történeteket gyerekkorom óta hordom magamban. Ezek a történetek pedig arról szólnak, hogy túl kellene élni. Ami persze bonyolult, nincs rá recept, jó lenne enni is, jó lenne nevetni is, milyen jó lenne olvasgatni, tanulni, szeretni, élvezni valamit azért az életből. És nem tudjuk ezt megcsinálni, mert a másik ugyanazt akarja, az érdekek ütik egymást, és ebből nagyon sok vér és nagyon sok tragédia származott. Az ember viszont megpróbálja keresni a megoldást, megpróbál minél többet rögzíteni abból, hogy ez hogyan csinálta, az hogyan csinálta, én hogyan csinálom, és nem tudom, ebből melyik a legalkalmasabb stratégia. Hrapka Tibor, a borító tervezője nagyon jól ráérezett a dizájnrá; megpróbáltunk rajzolni, festeni, írni, följegyezni, kockás füzetbe, bármibe...

– Végszóképpen annyit mondanék, hogy Péter már megajándékozott bennünket egy virtuális vizuális világgal itt a zsinagóga környékén, ami egyrészt az Ipolysági polgár szobrával a helyi hagyományokat, a zsinagóga épületében a folytonosan bővülő Saag Galériával a kicsit tágabb nemzeti-kulturális hagyományokat mutatja és őrzi meg, az Európa Udvarban pedig az európai kultúra legfontosabb, legalapvetőbb elemeit hozza össze. A regényben szintén jelen van a hármasegység: a várostörténet, a tágabb értelemben vett állam, amiben sok nemzetiség él, valamint Európa sőt a világ polgári értékeinek a hármásátján találkozhatunk önmagunkkal.

Jegyzetek

- ¹ A könyv a Kalligram Kiadónál jelent meg 2008 novemberében. Az ipolysági beszélgetése 2008. december 2-án került sor. A *Határeset* 2009-ben megkapta a Szlovák Irodalmi Alap Madách-nívódíjat, valamint a Posonium Irodalmi és Művészeti Díj különdíját. Hunčík Péter novemberben veheti át a Bródy-díjat az Alexander Brody által 1994-ben létrehozott alapítvány jóvoltából. A díjat elsőkötetes prózaíró kapja előző évben megjelent munkájáért.
- ² Szlovákiában megjelenő hetilap, családi magazin.
- ³ Szigeti László a Kalligram Kiadó igazgatója, *Zsebcserek* címmel jelent meg Hraballal készült mélyinterjúja.
- ⁴ Hunčík Péter a Csallóköz központi városában, Dunaszerdahelyen él.
- ⁵ Hunčík Péter 2001-ben Sigillum oppidi Saag – Ipolyság Város Pecsétje néven alapítványt tett Ipolyság kulturális hagyományaink és értékeinek őrzésére. Az alapítvány felújította a Bartók téri status quo zsinagógát, mely Menora Saag Centrum Artis néven a mellette kialakított Európa Udvarral együtt kulturális rendezvényeknek ad otthont.

BÚZÁS HUBA

Kísértetek kora

Néhány szó Suhai Pál költészetéről

Szerb Antal írta valahol, hogy a kritikus, az esszéíró már akkor értékel, amikor eldönti, kiről beszéljen és kiről ne; míg, ha nem szól, cserbenhagyja az olvasókat, akik szeretnék megtudni, mit érdemes olvasniuk, és miért éppen ezt vagy amaszt, és nem mást.

Amikor eldöntöttem, hogy Suhai Pál – a ma már hatodik X-én is túllépett költő – *Kísértetek kora* című verseskötetét (valójában lírája egészét) teszem kissé megkésett elemzésem tárgyává (a kötetet 2005-ben adta ki az Orpheusz Kiadó), megvallom, nem annyira a miért éppen ezt, inkább a miért nem mást Szerb Antali indíték vezetett. Elkerülhetetlen ugyanis, hogy miközben róla szólok, ezzel a választással ne mérjem fel a távolságot közte és kortárs irodalmunk más, nála akár „felkapottabb” szerzői között.

Suhai Pál verseinek arca van, markáns arca. A *Kísértetek kora* válogatás eredménye, mintha jó érzéssel tallóznánk Suhai korábbi műveiből. Egyaránt örzi *A magunk kenyerén* c. antológiában (Szépirodalmi Kiadó, 1971) megjelent Suhai versek lélekrobajlásainak lenyomatait, melyekből Csoóri Sándor közéleti költő indulására következett, valamint későbbi kötetei vallomásait. Vészi Endre az *Élet és Irodalomban* – 1974 márciusában – jelentős tehetségnek

nevezve a költőt, így ír: „Úgy látszik, Suhai Pált, ezt a nehezen leltározható költőt, többször is fel kell fedezni... Vakmerő fogalomtársításokkal új fogalmakat teremt, s a maga építette mitológiában napjaink világa jelenik meg.”

Úgy vélem, nemcsak Vészi Endre, ill. azóta én, hanem sokan mások is többször felfedezik még e költészet eredetiségét, esztétikai és fogalmi értékeit. Az eredetiség – korábbi, más írások viszonylatában az ún. meglepetés-hatás – idővel elenyészik ugyan, mindössze történeti értékke merevedik, mégis fontos illóolaja a művészeteknek, hisz egy-egy új hang nyomán különböztethetők meg a költői arcélek. Suhai a régi formakincs egyes elemeinek uralkodó kifejezési formává emelése révén egy sajátosan új szemléletmódot teremtve közelít világunk felé. Íme, részlet egy – szerényen szólva is – „meghökkenítő” verséből: „Én vagyok az. / A lukából kipiszkált féreg. / Thészeusz híres állata. / Most rács mögül csodálom / világotok, / látvány bentől is annyi, / mint kintről / akad. / Állat vagyok. / Négy lábam cölöphöz hasonló, / s fejem bunkó, / mely földbever.” (*A Minótauroszt ajánlása*)

Öntörvényű líra; nehezen besorolható lelkiállapot. Régi konvenciókat roppantanak össze e sorok. *Akár az üldözött*

(Magvető, 1984) c. kötetének írószövegségi bemutatóján Vészi Endre a Suhai-versvilág egyik legkarakteresebb jellemzőjére világított rá, amikor kijelentette: ez a kötet bizonyíték a szemlélet- és eszközmegújítás képességére, majd így folytatta: „Ez a megújulás független a másoknál tapasztalt, olykor felületesen integrált post-avantgarde törekvésektől, az importált külföldi divat-hatásoktól... folyamatosan törekszik a maga modern költői világképének megteremtésére”. Az *Élet és Irodalom* 1984. júliusi számában Bella István hasonlóképpen „érett és kiforrott műként” köszönti a kötetet. És valóban: az új szemléleti forma a kötet egyes opuszaiban újszerű szerkezeti formációkat öltve toppan elénk, amelyek viszont – és ez a legfőbb érték – érzékletes látomásokat, kedély-korbácsoló indulatokat, azaz valódi esztétikai értékeket hordoznak.

„Súlyos tömbökben áll itt a magány,
/ mint folyóparton a kő. / Ha madár
száll erre, / biztosan nekiütődik. / S át-
vérzik lassan a levegő.” (*Súlyos tömbök-
ben*) Paul Valéryt idézhetnénk e sorok
hallatán: „A forma a művek gerince.
Vannak művek, amelyek gerinctelenek.
Minden mű meghal; de azok, amelyek-
nek csontvázuk van, jobban állják az
idő múlását a merőben puhatestűeknél”.
Suhai Pál e versének erős csontváza
van. Ugyanakkor költészetének fogalmi
értékei (verseinek tematikus jelentése,
értelmi hatásuk) se lebecsülendők. Any-
nyira nem, hogy ez talán a költő szel-
lemiségének egyik legsajátabb vonása.
Lapozzuk csak fel *Műhelytanulmány* és a
Mint bűvár c. verseit, egyszeriben fény
vetül gondolati gazdagságára, az alkotó
lélek irdatlan mélységeinek vívódások-
kal teli feltárására, érzékelhetjük e ter-
mészetes nyíltsággal megfogalmazott
lírai feltárulkozást. E versek – sok más-
sal egyetemben – egyszerre a létélmény,

a megrendültség életerzésének, a pilla-
natnyi lelkiállapotoknak, néha a csönd
bensőséges hangulatának, és minden-
kor egy emelkedett gondolkodású ér-
telmiségi attitűdjének lírai "lepárlásai":
„munkámba elmerülve mélyen, / mint
aki csupán játszogató, / a Semmi szélét
kicsipkézem, / elérni végül így remé-
lem, / valóság, szörnyű partodat.”
(*Műhelytanulmány*) „(...) ha szólok bu-
borék szivárog / számból, s gyöngyöz-
ve ellebeg. // Itt zsíros halszemek a
lámpák, / az arcok elsüllyedt kövek, /
szakállas vén szörnyek csodálják / csak
szörnyű emberségemet.” (*Mint Bűvár*)
Suhai Pál versei ezzel együtt telítve
vannak emocionális attitűdökre valló
eleven vonatkozásokkal: „Önnön fé-
nyében ázva, / mint óriási, zöld, /
féregtelen gyümölcs, / kinőtt a hold az
ágra.” (*Menthetetlen*) „Ez volt a ház,
ma romjait / csupán idült hiánya ássa, / de
bennem ép, mert felnagyít, / közelhoz
minden távolít / a veszteség fordított
optikája.” (*Ez volt a ház*)

Újra meg újra végiglapozva a kötetet,
több okból nem érthetünk egyet Bella
István – már említett, *Bajuszt Mona
Lisának!* c. – cikke azon kitételével,
amely hibaként rója fel a szerzőnek "a
szépség, a tökéletes forma aggályos
tiszteletét", mert évezredek óta a szép-
ség minden műalkotás sine qua nonja,
továbbá, mert bírálatában elfelejti kifej-
teni azt, hogy szerinte konkrétan mely
formák tisztelete aggályos, ill. mit ért
tökéletesen avagy tökéletlenül. Utal-
tunk rá, hogy Suhai költészetére egy-
részt újszerű szemlélet jellemző, amely
gyakran újszerű szerkezeti formákat
öltve jelenik meg. Ezen – elsődlegesen –
belső formai elemeket szokás érteni.
Ezek újszerűsége mellett merőben elha-
nyagolható tényező az ún. külső jelle-
gekhez (pl. a szonett-formához, vagy
más szokványosabb strófa-szerkezetek

használatához, stb.) való ragaszkodás hagyománya, mert éppen az újszerű belső és a hagyományos külső formai elemek ütköztetése egy-egy műben addig nem ismert izgalmakat lobbanthat fel, új esztétikai élmények forrása lehet. (Gondoljunk csak arra, hogy a természetben számtalan forma látható, de nem számtalan struktúrán alapulnak. A művészetben sincs másként.) Másrészt Suhai, bár törekszik a szépre, de nem a forma-tökélyre. Eddig idézett – egyébként megejtő szépségű – versrészleteinek ritmikai elemzése is rávilágíthatna szándékosan ejtett, vagy a teremtés lázában gondatlanul elkövetett műhibáira. Úgy véljük, szükségtelen tehát Mona Lisának több bajuszt rajzolni.

Fodor András írta Suhai Pál *Porba írt sorok* című kötetéről 1994-ben: „A cím-

adó, tizenhárom részes versfüzér önmagában is igazolja: a szerző rászolgált a fülszövegen citált jeles pályatársak (Bella István, Deák László, Vas István, Vészi Endre) bizalmára és dicséretére.” Fodor András sorai óta tizenöt esztendő telt el, ideje hát felfedeznünk újra a *Kísértetek kora* szerzőjét, bár: „Megtorlódik az idő, megreked árja / egy-egy bozótban - árkok mélyén, / (...) Tünt arcok és nyarak kísértének, / elfeledett, régi ízek a szádban / s föld alatti dobogás hangja füledben, / s míg kezekben az unt kaleidoszkóp / a széthullott képeket újra kirakja, / és látod a múltad, a változatlan hatalma / bekerít, és most már ez nyargal / rajtad át: a mozdulatlan.” (*Kísértetek kora*)

(*Orpheus, Budapest, 2005*)

CSEHY ZOLTÁN

A térfigyelő kamera szeme

Juhász Katalin: *Látod, duzzad*

Juhász Katalin költészete korallszerű következetességgel építkezik: makacssága van és természetes ritmusa, mely mintha valamiféle biológiai meghatározottságból adódna. Vagy a cím motívumát felhasználva: előre meghatározott, kimért nagyságban duzzad. Versvilága koherens, melyen belül sosem váltásokról, legfeljebb finom elmozdulásokról beszélhetünk.

Az idill lecsupaszítása, kizökkentése, a térfigyelő kamerák jelenlétébe kény-

szerült létszorongatottság új kötetének éppúgy domináns tárgya, mint az előzőkének, ám ami egészen új keletű, az a nosztalgia foszlányos megjelenése, illetve az emlékezés-technika modelljének megváltozása. Az emlék e kötetben a korábbiaktól eltérő módon gyakorta azonosítódik az idillivel („előszedek valahonnan / egy idilli pillanatot/ és elidőzöm benne / a kávé közben kicsepeg”), ám megjegyzendő, hogy Juhásznál az idilli

korántsem jelent különös minőséget, hanem lényegében a hétköznapi nyugalommal lefedhető alapboldogság vagy egy emlékképben felderengő kellemes elidőzés gyűjtőszava. Az idilli a legtöbbször egyszerűen a spontaneitás maga. A térfigyelő kamera továbbra is rögzít („a térfigyelő kamerák által / rögzített képet / rég letörölték helyet csinálva / újabb meséknek”), de a mese kitörlődik, mert eseménytelen vagy cselekménytelen. A térfigyelő kamera szeme és a lírai én látásmódja kétségtelenül rokonítható technikákat működtet: és ami különlegesen izgalmas, az az, hogy Juhász Katalin a belső érzelmi rezdülésekről is úgy beszél, mintha a szavak között kellene megfogalmaznia a verset magát. Lírája ellene megy az én-lírának, miközben eredendően alanyi költészetet művel. Egy nyomkövetővel ellátott test, egy bekamerázott élet, egy koordinátpontok alapján bemérhető egzisztencia mozgását figyelhetjük meg, mely keresi és hiszi a transzcendencia irracionális világát. A művészet vagy a költészet lényegében ezt a szerepet tölti be ebben a rendszerben: „hulladékból csinállok szobrot”. A „recycle” verscím egy költői eljárási technikát is kifejez: a látókörben lévő, a kamera terébe kerülő valóságmozzanatok felhasználhatóságát hivatott demonstrálni. A *Lomtalanítás* című szöveg hasonlóan önreflexív, és ha tetszik metanarratív költemény: a lét eredendően csak „szobányi” lehet, mely kiismerhetetlen tartalmakat, tárgyakat, együttlétezőket, autentikus és kínos pillanatokot zsúfol össze emlékké, idővé vagy jelenvaló ballasztá. És mi is jöhetne hozzá még ehhez? Természetesen a vágy, mely tárgyiasulva jelenik meg: „pakolgom a tavaszt / lassan sehová sem fér be / teszem a felső polcra hogy nehezen / lehessen

felérni ésszel”. A vágyról szóló beszéd Juhász Katalinnál mindig önironikus, szégyenlősen maszatolós, éppen ezért titokkal teli. Az előbbi szakasz szójátéka ezt kiválóan demonstrálja nyelvi szinten is. A *Taktika* című vers ismét egy központi fogalmat kínál, mégpedig a birtoklást, mely a vágytól és a kényszerrel elválaszthatatlan minőségként tematizálódik ebben a költészetben. Az „enyém” létezése a fentiek alapján meglehetősen kétséges, legalábbis folytonos, és bizonyos értelemben agresszív rákérdezést igényel.

A térfigyelő kamera (legyen az a nyelv szeme akár vagy magának a világteremtőnek a pupillája) mindig figyelmez is, az ilyen létezés tétje tehát az, hogy miként sikerül eltüntetni a nyomokat, vagy odáig gerjeszteni a dolgokat, hogy sikerüljön elfeledni a megfigyeltség tényállapotát. Ez a színlelés a versek titokzatosságát hivatott fokozni, és a Juhász-féle költészet egyik legizgalmasabb karakterjegye: „Közben úgy tennék / Mintha csak / Véletlenül / Keveredtem volna / Abba a drága / Porcelánboltba / Elfutnék ha kérdenék / Mit parancsolok”. Vagy: „a szenvedésre való képtelenséget / rég felfedeztem már / magamban.” Külön metaforarendszert alkot a „konyhanyelv”: az evés, a táplálkozás, a telítődés a nyelvvel való eltelés, a nyelvvel való munka metaforáivá lesznek. A kijátszott fogyókúrák, a „tartósított zamatok” a „boldog lapátolás” mintha a mindenütt jelenlévő létszorongatottságot játszanák ki ügyes technikával, illetve illúziójátékaikkal, miközben okozói is annak, ami ellen hatnak. A létezés mint folyamatos valóságshow tételeződik, melyet természetesen a valóságosság valóságától megvéd a nyelvi stilizáció. A nyelv mint rendező, mint médiaszakember jelenik meg. A *Lakatlan kutyaól* ezt jól

példázza: „Sztárosan felszegem fejem, /
rejttem kínom a papírzsepibe. / Aztán
csendben, büszkén / bennégek zöld
ruhámban.”

A méltóságteljes viselkedés groteszksége a hétköznapiaság territóriumában érvényesül igazán. Juhász Katalin költészete nem ismeri a tág teret, a mitológiai dimenziókat: emberléptékű, szinte metaforátlan, nyelvileg „precíz nyomrögzítő”, a költő szerepét a helyszínelő mesélő mondja el vagy a egyszerűen eliminálja a térfigyelő kamera újrahazsnosítandó szalagja. Láthatólag e költészet nagyban motivált az angol-szász hagyomány által, s egy nem különben erőteljes forrásként kell megemlíteni a többé-kevésbé underground zene világát (erre már a cím is utal). Zenei műfajok, hangzás- vagy hangeffektusok sokasága jelenik meg egész konkrétan is, pl.: „cuppogó reggae lökdös előre”. Olykor maga a zenei műfajokkal való játék teremt metaforikus feszültséget, pl. a *Majdnem* című versben: „vagy mikor valami / valós blues hallatszik / nyúlósan sután-bután / kacér kuplé helyett”. A zene itt a szöveg és a test valamiféle tápláléka, mozgatója, és absztrakt mivoltánál fogva a legtöbbször a transzcendencia letéteményese is.

Egy radikálisan prózai alapokból töltekező versnyelv termékenyen fogadja magába a zenei inspirációkat (és allúziókat), miáltal a kötet nyelvi univerzuma egy egészen sajátos muzikalitásra tesz szert. Juhász Katalin úgy stilizálja át ezt a populáris regiszterbe tartozó világot, ahogy például John Corigliano dolgozta fel klasszikus zenei apparátussal Bob Dylan dalszövegeit *Mr. Tambourine Man* című dalciklusában. A populáris regiszter azonban nem pusztán mint nagymértékben intellektualizált utalásrend-

szer jelenik meg a kötetben, hanem mint a groteszk látásmód alapszegmense is hatványozottan jelenvaló. Olykor szinte az a látszat uralkodik el, hogy a „szobányi” világ szeme a tévén keresztül lát bele a semmibe. A nosztalgia vagy az emlékezet tere is olykor a médiaszokások vagy a média gerjesztette közösségi megnyilvánulások belső ideje szerint tagozódik, pl.: „Mikor még címkék / gyűjtésével tengert s partot / nyerhetett az ember / Nem nyert persze”. A roppant, média formálta közösségi játszmák Juhász Katalin groteszk világában a történelmet magát teszik idézőjelbe, írják felül. A virtuális tér fokozatosan válik életvilággá és viszont: ez a felcserélhetőség a leggyakrabban jelöletlen. A virtuális tér ura (ha tetszik Istene) éppoly elérhetetlen krízispillanatokban, mint bármilyen hagyományos fogódzó: „Tanácsot kérnék Öntől / de megint nincs fent a szkájpon / Mikor szükségem lenne / mosolygó ikonjaira / mindig kijelentkeznek”. A kapcsolat többé nem feltétlenül igényli a test konkrét bekapcsolódását az érzékelésbe, és ez a társas viszonyt is átértelmezi: miközben a testben gyűlik a fokozódó magány traumatizáló ereje, az elme, a ráció nem ezzel köti le magát, hanem a virtuális tér belakásában próbál meg átmeneti boldogságot találni. De még a precízen szabályozott virtuális világban, a percekre kimért örömben is bekövetkezik a csakis a költészet révén kezelhető válság, hiszen előbb-utóbb elkerülhetetlenül „valami ősi misztikus / köd borul a monitorra” vagy elviselhetetlen hangerővel „csikorog a dolog logikája”. Lukács Zsolt kitűnő illusztrációi mintha ugyanezt sugallanák.

(*Madách–Posonium, Pozsony, 2009*)

„Minden ember külön világ”

Gyertyán Ervin: *Visszajátszás*

„Számos példa tanúsítja, hogy nem lehet sokszínű, bonyolult, különböző egyéni változatokban gazdag folyamatokat leegyszerűsített formulákba, képletekbe sűríteni, hogy minden ember külön világ, más életút”, szögezi le a *Visszajátszás* című könyvében Gyertyán Ervin író, zsrnaliszta, aki a kötet

megjelenésekor már igencsak érett korú, nyolcvanhárom éves. Az ő sokrétű – de főképpen a filmközelben kifejtett – teoretikus jellegű pályaképét sem lehet semmilyen kaptafára ráhúzni, s ha bizonyos helyzetekben azonos módon, de legalábbis hasonlóképpen gondolkodott, cselekedett is másokkal, merőben egyedi utat járt be. Hogy milyet és miért, az többé-kevésbé kirajzolódik új kötetében. Azért „csak” többé-kevésbé, mert ez a számvetés elsősorban az 1957-tel kezdődő ötvenéves időszakra vonatkozik, élete addigi harminckét évével (ennyi volt kedvenc költője, József Attila, amikor Balatonszárszón halálra zúzták a vonatkerekek) *Lidérc és ingovány* címmel már jó tíz évvel ezelőtt „el- és leszámolt”. S azért is viszonylagos e „leltár”, mert szűk kétszáz oldalon, tíz fejezetben öt évtized minden lényeges mozzanatát lehetetlen – még az említés szintjén is – visszaidézni.

A kötet, noha önéletrajzi indíttatású, ennélfogva kifejezetten személyes hangvételű – amolyan „vallomás-, gyónásféle” –, nem nélkülözi a dokumentumjellegét sem. A korszellem jellemzői persze

akkor is a szubjektum tükrében jelennek meg, ha a szerző arra törekedett, hogy feltárulkozása „őszinte és tárgyilagos legyen, ne riadjon meg az olykor fájó önelmarasztalásoktól sem, de ne essen az önmarcangoló lelkiismereti mazochizmus csapdájába sem.” Csupa olyan esetet, szituációt

„mesél el”, amely kikényszeríti, de legalábbis feltételezi az erkölcsi, etikai állásfoglalást. Ez azonban nem szokott könnyű feladatot jelenteni: Gyertyán Ervinnek sem volt az. Különösen, hogy bevallottan kommunista – ha nem is ortodox, a szociáldemokrácia marxista öntudatával rendelkező – előélettel 1956/57-ben és utána „öntudatos hitehagyottsággal”, Nagy Imre szellemi örökségének vállalásával volt kénytelen tudomásul venni „az úgynevezett létező szocializmus” ideológiai felépítményének teljes összeomlását, s mint sokakban, benne is „felerősödött az igény az új, realisabb eszmei fogódzók keresésére, amelyek, fenntartva azokat a humanitárius vágyakat, törekvéseket, amelyek (...) kivezetnek az eszmei zsákutcából egy emberibb világba és egy nyitottabb, kritikusabb, előítéletmentesebb, pragmatikusabb világlátáshoz segítenek.” Csakhogy a pőre valóság számára is egy ideig az állástalanságot jelentette, együtt járt a számonkéréstől való félelemmel, tekintve, hogy ötvenhat decemberében – tiltakozásul három kollégája elbocsátása ellen – kilépett a Népszava

szerkesztőségéből. S minthogy nemcsak egyszerűen csak írni, publikálni szeretett volna a továbbiakban is, hanem elsősorban megélnie kellett családjának, elkezdődött számára is az elhelyezkedés – személyi vonatkozásokban sem szűkölködő – kálváriája, amelynek végén az akkor indult Filmvilág kritikusa lett. E biográfiai tény háttérében azonban meglehetősen bonyolult szituáció rejlik, tekintve, hogy a lapot Hámos György – aki az Irodalmi Újság legforradalmibb számának a szerkesztője volt – számára csinálta a politika. Még kacifántosabbak azok az epizódok, amelyekről *A negyedik „T” ellen* című fejezetben szó esik. Az egyik írás az 1961-ben bemutatott *Megöltek egy leányt* című filmet idézi fel, amelynek sztorija a salgótarjáni acélgyári és bányatelepi munkások konfliktusára, szembenállására épült. A filmkritikusok – soraikban Gyertyán Ervinnel – egyöntetű elismeréssel fogadták az alkotást, honorálva, hogy annyi sematikus munkás- és parasztfilm eszményített bábfigurái helyett végre hús-vér, erényekkel és hibákkal teli emberek jelentek meg a vásznon. A pártközpont azonban keményen megróttta azokat, akik nem mutatnak rá a film kártékony szellemiségére. A kritikusok ellenszegültek, sőt Gyertyán javaslatára díjjal ismerték el a főszereplő, Pap Éva alakítását. E fejezetben, s a továbbiakban is sok utalás történik a külföldi emlékekre, a negyvenes évek végi időszakokkal is összefüggő franciaországi, jelesül párizsi tartózkodásokra, az ottani barátokkal való kapcsolatokra, találkozásokra. A világjáró utazások viszont jobbra filmügyben történtek. Különösen sokszor járt Cannes-ban, olasz, szovjet városokban. Az átélt és visszaidézett élményekben akarva-akaratlanul feltárulnak a korszakra, a két merőben különböző világrendszerre, és azokon belül az egyes országokra jel-

lemző momentumok is. Érdekes például, hogy a Szovjetunióban még a leg-elegánsabb szállóban is, az étlap kínálta nagy választék ellenére csak néhány ételt lehetett ténylegesen rendelni, és a filmművészetben is egyszerre volt jelen a szocialista realizmus érvényesítésének és meghaladásának igénye. Gyertyán Ervin négy évig volt alelnöke, majd elnöke a FIPRESCI-nek, a filmkritikusok nemzetközi szervezetének, amelynek kereteiben sokat lehetett tenni a (saját értékei jogán eleve rangos, komoly presztizsű) magyar film nemzetközi elfogadtatásáért is. Jó példa erre, hogy amikor a hetvenes évek végén, Cannes-ban Gábor Pál kitűnő filmje, az *Angi Vera* mindössze egy szavazattal, tehát nem meggyőző arányban kapott kevesebbet, mint a jugoszláviai Kusturica első alkotása, Gyertyán Ervin azt javasolta, hogy adjanak ki megosztott díjat. Így is történt. Az elmúlt években napvilágra került, úgynevezett III/3-as ügyek ismeretében különös arról is olvasni, hogy a filmrendezőként magasan jegyzett Szabó István a *Budapesti mesék* című alkotása sajtófogadásán „nekirontott a magyar filmkritikának”, holott „nem volt oka panaszra, vele mindig is kesztyűs kézzel bántak”.

Messzire is vezet, a jelenben is jár a *Giccek rémuralma* című fejezet, amelyben a szerző visszanéz húsz könyvére, s ezek tükrében mindarra, amivel évtizedeken át nem egyszer kezdeményezőn, úttörő módon, s egyáltalán nem sikertelenül, és nem visszhangtalanul foglalkozott (pl. versfordítás, regényírás, József Attila-kutatás, esztétikai, filozófiai, filmkritikusi munkásság). Álszerénység nélkül állapítja meg, hogy a József Attilával kapcsolatos írásaiban, könyveiben egy új megközelítésnek, képnek nyitott kaput. Duális viszony fűzte – a mások mellett Raynord Áronon és Kornai

Jánoson is iskolázott – Gyertyán Ervint Lukács Györgyhöz: hol védelmezői, hol vitatói közé tartozott. Végletesen leegyszerűsítve: elismerte antisztálinizmusának értékeit, és bírálta leninista korlátozottságát. „Lukács azért is kényes és izgalmas téma számomra, mert intellektuálisan megemelten találkozom életében és munkásságában azokkal a problémákkal, amelyek az én életemnek is középponti problémái voltak. De ha a kérdéseink lényegükben meg is egyeznek, válaszainkban eltérünk egymástól. Én kiábrándultam, ő nem (...). Én nem tudom a „kispolgári moralizálást megkerülni állásfoglalásaimban. Ellentétünk főleg ebből fakad (...). Elidegenedetten is lehet jól élni (...) nyomorban, éhínségben, népiirtásban csak elsorvadni, elpusztulni lehet. S, hogy a legrosszabb szocializmus is jobb a legjobb kapitalizmusnál, ez a lukácsi formula Sztálin, Mao, Kim Ir Szen, Pol Pot stb. regnálásai után nemcsak elképesztő, elriasztó, de hihetetlen is.” A következőkben Gyertyán számos általa betöltött munkakör előnyeiről és buktatóiról értekezik, ugyanis – azonkívül, hogy megannyi lap kulturális, filmes rovatában gyakorlatilag folyamatosan publikált – öt esztendeig volt az MTV filmesztályaának vezetője, és dolgozott a Magyar Filmintézetben is. Egy önálló fejezet foglalkozik a munkásmozgalmár és ideológus Demény Pálhoz fűződő változó viszonyával, rehabilitációjával, míg a *Nyugtalan évek* már a rendszerváltást követő, már nyugdíjasként kifejtett tevékenységét veszi górcső alá. Mint az egész könyvre, ezekre a részekre is jellemző a keményen, határozottan bíráló attitűd, egyrészt a szűklátókörű politikai érdekekkel, kártékony eszmékkel – mint éppen az antiszemitizmus – átszőtt társadalmi jelenségekkel kapcsolatosan, másrészt a saját tevékenységét, hibáit, kudarcait, vélt vagy

valós megcsalattatásait, fájdalmait illetően is. Kevesen merik önmaguk és a nyilvánosság előtt is kijelenteni: „Ha egy szóval kívánnám megjelölni fő kifogásomat saját pályámmal szemben, a kapkodást emelném ki. Lehet, hogy ettől színesebb, változatosabb is lett teljesítményem, de felületesebb, elnagyoltabb is.”

Vajon kinek van nagyobb szerencséje, aki tollforgató lévén képes magából kiírni, sőt, közzé is tenni múltját, vagy annak, aki magába zártan készít mérleget, vagy egyáltalán nem is néz vissza, nem foglalkozik azzal, amit tett, illetve nem tett? Az emberek jó része nyilvánvalóan az utóbbi kategóriába tartozik, fel sem teszi ezeket a kérdéseket és éli mindennapjait, végzi éppen aktuális teendőit. De az íróssággal szinte „foglalkozási ártalomként” jár együtt a felelős önvalomás kényszere (is), amellyel ráadásul úgy kell élnie, hogy a megfogalmazott, leírt gondolatok ne csak olvasmányélményt jelentsenek, – túlmutatva önmagukon – általánosítható tanulságokkal is szolgáljanak. Persze e sajátos műfajú könyv, mintegy „lelkiismereti regény”, értelemszerűen mást mond azoknak az olvasóknak, akik az adott korszakot nem ismerhetik, mert akkor még nem, vagy csak éppen hogy éltek, és azoknak, akik felnőtt fejjel voltak kortársai Gyertyán Ervinnek, és a konkrét történések mellé saját tapasztalataikat is képesek felidézni. A recenzensnek – minthogy az utóbbi kategóriába sorolhatók – nagyon érdekes volt belátni az egykori beszéd témák kulisszái mögé, megismerni, hogy ki – példának okáért a nem véletlenül sokat emlegetett Aczél György, Nemeskürty István vagy Fejtő Ferenc –, mikor, mit mondott, hogyan viselkedett, legalábbis Gyertyán Ervin emlékezete és értelmezése szerint. Nyilván mások másként láttak és látnak visszanezve is bizonyos eseteket, egykoron fontos,

vagy mindmáig érdeemes embereket, azt az életelvet azonban mindenképpen meg kell tanulni a szerzötöl, amelyet a bevezetöben idézett sorok folytatásaként írt le: „nincs olyan rendszer, nincs olyan

helyzet, nincs olyan akció, amelyben nem lehet az adott korlátok között humanusan és hasznosan cselekedni”.

(Balassi, Budapest, 2008)

BALÁZS BEÁTA (1984, Salgótarján): Költő, kritikus. Etesen él.

BEDECS LÁSZLÓ (1974, Budapest): Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Nyelvek a végtelenhez* (2009).

BÚZÁS HUBA (1935, Medgyesegyháza): Költő, irodalomkritikus. Veszprémben él. Legutóbbi kötete: *Tépd le a napot!* (2009).

CSAPODY TAMÁS (1960, Sopron): Jogász, szociológus, a bori munkaszolgálat kutatója, a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetének adjunktusa.

CSEHY ZOLTÁN (1973, Pozsony): József Attila-díjas (2009) költő, műfordító, irodalomtörténész, kritikus, szerkesztő. Legújabb kötete: Poggio Bracciolini: *Elméncségek* (fordítás, 2009).

CSOBÁNKA ZSUZSA (1983, Miskolc): Költő, író. Budapesten él. Tagja a József Attila Körnek. Legutóbbi kötete: *Bog* (2009).

CSONGRÁDY BÉLA (1941, Hatvan): Újságíró, író, közíró, a Nógrád Megyei Hírlap nyugalmazott főszerkesztője, a Nógrád Megyei TIT Egyesület és a Madách-hagyomány Ápoló Egyesület elnöke. Legutóbbi kötete: *Vigaszágon* (2004).

FECSCKE CSABA (1948, Szögliget): Költő. József Attila-díjas (2008). Tagja a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia Miskolci Területi Csoportjának, vezetőségi tagja a Magyar Írószövetség Észak-Magyarországi Csoportjának. Miskolcon él. Legutóbbi kötete: *Visszalopott idő* (2008).

FRIDECZKY KATALIN (1950, Budapest): Zongoraművész-tanár a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Bartók Béla Gyakorlóiskolában.

Kamaraművészi tevékenységet végez, és szabadidejében írással is foglalkozik.

LAPIS JÓZSEF (1981, Sárospatak): Kritikus, versificator, a Zempléni Múzsza és a Debreceni Disputa folyóiratok szerkesztője, a LÉK irodalmi kör tagja.

NOVÁK ZSÜLIET (1983, Budapest): Író, riporter.

N. TÓTH ANIKÓ (1967, Zselíz): Író, irodalomtörténész, egyetemi oktató. Ipolyságon él. Legutóbbi kötete: *Tükörcönyv* (2008).

PAYER IMRE (1961, Budapest): Költő, irodalomtudós, tanár. Tagja a Magyar Írószövetségnek, alapító tagja a Szépirók Társaságának és a Kelemen Kör elnökhelyettese. Legutóbbi kötetei: *A fehér cápa éneke – The Great White Shark's Song – válogatott versek angolul és magyarul* (2009); *Pattanni, hullni* (2009).

SZÁSZI ZOLTÁN (1964): Költő, újságíró, a www.rovart.com kulturális galéria szerkesztője. Rimaszombaton él. Legutóbbi kötete: *Kamasz* (2009).

SZÁVAI ATTILA (1978, Vác): Író. Rétságán él. Legutóbbi kötete: *Fészercsend* (2008).

VASS TIBOR (1968, Miskolc): Költő, képzőművész, a Spanyolnátha művészeti folyóirat főszerkesztője. József Attila-díjas (2009). Legutóbbi kötete: *Nem sok sem* (2008).

VINCZE DÁNIEL (1984, Salgótarján): Történész. Jelenleg az ELTE Történelemtudományok Doktori Iskolájának PhD-hallgatója. Mátraszelen él.

ZSIBÓI GERGELY (1974, Kolozsvár): Író, költő. A kisterenyeyi Váci Mihály Gimnázium tanára. Kisterenyén él. Kötete: *Csend-szilánkok* (2007).

KOVÁCS GYÖRGY (1948, Budafok): Szobrász. Mestereinek Kafer István irodalomtörténészt, Dilong Sándor faszobrászt, Szakál Ernő és Szabó C. Mária szobrászokat tekinti. Salgóbanján él. Köztéri munkái: *II. világháború emlékműve* (1993, Balf); *Díszkiút* (1998, Fertőboz); *Dr. Cseke Béla portrészobor* (Sopron, Erdészeti Egyetem); *A nyugat-magyarországi harcok emlékműve* (2001, Sopron); *Milenniumi emlékmű* (2001, Fertőhomok); *Népszavazási emlékművek* (2002, Nagycenk, Fertőrákos); *1526-os utóvédharcok emlékműve* (Pusztamarót); *Dr. Igmándy Zoltán mykológus egyetemi tanár domborműve* (Hajdúnánás); *1956-os emlékművek* (2006, Zsira, Fertőd-Süttör).

Ára: négyszáz forint

Előfizetők részére 300 Ft

*„távoli, kétes tájakon...”
(Pilinszky János)*

nka
Nemzeti Kulturális Alap

